

PODKLADOVÁ STUDIE

Společenskovědní vzdělávání

Mgr. Alena Hesová

PODKLADOVÁ STUDIE

Společenskovední vzdělávání

Mgr. Alena Hesová

NÚV, Praha 2019

Revize RVP – Člověk a společnost
Společenskovědní vzdělávání
analyticko-koncepční studie

Vypracovala Mgr. Alena Hesová

V Praze 24. 4. 2019

OBSAH

ÚVOD	3
1. Monitoring a evaluace existujících kurikulárních dokumentů.....	5
1.1 Analýza dosahovaných výsledků učení ve vztahu k požadavkům RVP	5
1.1.1 Analýza výsledků maturitních zkoušek	5
1.1.2 Analýza výsledků přijímacích zkoušek do maturitních oborů SŠ.....	5
1.1.3 Analýza výsledků testování žáků realizovaných ČŠI	5
1.1.4 Analýza mezinárodních šetření společenskovedního vzdělávání.....	5
1.2 Analýza realizovaného kurikula	6
1.2.1 Analýza školních vzdělávacích programů	6
1.2.2 Analýza inspekčních zpráv ČŠI	7
1.2.3 Analýza šetření na školách.....	8
1.3 Analýza výsledků pedagogického výzkumu v oborových didaktikách.....	11
1.4 Monitoring zahraničních zkušeností	12
1.5 Sběr a analýza podnětů zainteresovaných aktérů	16
2. Identifikace nových společenských potřeb	33
2.1 Analýza strategických materiálů z relevantních sfér rozvoje společnosti	34
2.2 Studium výsledků sociologických a psychologických výzkumů týkající se potřeb a očekávání mladých lidí	39
2.3 Studium veřejně zaujímaných postojů ke vzdělávání.....	44
2.4 Studium výsledků vědy a výzkumu relevantních pro danou vzdělávací oblast	46
2.5 SWOT analýza společenskovedního vzdělávání.....	46
3. Návrh na revidované RVP v dané vzdělávací oblasti.....	51
3.1 Návrh na změny v celkové koncepci vzdělávání	51
3.2 Návrh na hlavní změny v požadovaných výsledcích učení žáků	52
3.3 Návrh na způsoby hodnocení požadovaných výsledků učení	53
3.4 Popis hlavních učebních činností žáků.....	54
3.5 Návrh na zdroje pro ilustrační část RVP, tzn. referenční komplexní úlohy pro žáky.....	58
3.5.1 Ukázka komplexní úlohy 1. stupeň ZŠ	58
3.5.2 Ukázka komplexní úlohy 2. stupeň ZŠ	60
3.5.3 Ukázka komplexní úlohy pro střední školy	61
3.5.4 Doporučené informační zdroje pro ilustrační část RVP.....	62
SEZNAM ZKRATEK.....	69
INFORMAČNÍ ZDROJE	70

ÚVOD¹

Společenskovědní vzdělávání vybavuje žáka² znalostmi a dovednostmi potřebnými pro aktivní zapojení do života demokratické společnosti a formuje dovednosti a postoje důležité pro aktivní využívání poznatků o společnosti a mezilidských vztazích v občanském životě. Vzdělávání směřuje do oblasti osvojování znalostí, ale také do oblasti osvojování hodnot, postojů, názorů, sebepoznání, praktického života a je zaměřeno na sebepoznávání a poznávání druhých, pochopení jednání a vztahů, zapojení do občanského života, na rozvíjení respektu, mravních principů, zodpovědnosti, na motivaci k účasti na životě v demokratické společnosti.

Pojem *společenskovědní vzdělávání* je v této studii používán jako souhrnný pro:

- části vzdělávací oblasti Dítě a společnost a Dítě a svět (podle RVP PV);
- části vzdělávacího oboru Člověk a jeho svět (podle RVP ZV);
- vzdělávací obor Výchova k občanství (podle RVP ZV);
- vzdělávací obor Občanský a společenskovědní základ (podle RVP G);
- části vzdělávacího oboru Člověk a svět práce (podle RVP G)³;
- části vzdělávací oblasti Společenskovědní vzdělávání (podle RVP SOV kategorie L, M, H);
- části vzdělávací oblasti Občanský vzdělávací základ (podle RVP SOV kategorie E a J);
- občanské kompetence a občanské vzdělávání ve škole obecně.

Pojem *společenskovědní vzdělávání* pro účely této studie nezahrnuje dějepis/historii.

Pokud je ve studii používán vedle pojmu *společenskovědní vzdělávání* pojem *občanské vzdělávání*, je to proto, aby byla zdůrazněna ta část společenskovědního vzdělávání, která se těsně váže na občanskou kompetenci, nebo proto, že pojem *občanské vzdělávání* je použit ve zdrojovém materiálu.

Za primární cíl společenskovědního vzdělávání lze považovat pochopení a uplatňování zásad demokracie a právního státu, základních lidských práv a svobod spolu s odpovědností a smyslem pro sociální soudržnost, dále rozvoj osobnosti člověka, který bude vybaven poznávacími a sociálními způsobilostmi, mravními a duchovními hodnotami pro osobní a občanský život i občanské soužití, výkon povolání nebo pracovní činnosti, získávání informací a učení se v průběhu celého života a v neposlední řadě získání všeobecného vzdělání. Primárním cílem společenskovědního vzdělávání tedy není příprava na další studium nebo výkon povolání, ale rozvoj předpokladů a principů občanství a demokracie, respektování základních lidských práv a svobod, budování občanských postojů, rozvíjení a posilování kritického úsudku o veřejných záležitostech, podpora aktivního zapojování do veřejného dění a respekt k občanskému soužití. Cíle společenskovědního vzdělávání propojují porozumění sobě samému (otázka osobní identity) s porozuměním druhým (společenský rozměr), které je ukotveno v ústavním pořádku a právním rámci České republiky. Základní vztahovou osou společenskovědního vzdělávání je vztah mezi jednotlivcem, komunitou a státem. Společenskovědní vzdělávání směřuje k naplnění idey poučeného, odpovědného a aktivního občana.

¹ Obsahové jádro podkladové studie bylo zpracováno v lednu 2017 až v říjnu 2018, studie proto nemůže zohledňovat některé nejnovější materiály.

² Pokud jsou ve studii používány pojmy *žák*, *učitel* aj., rozumí se tím pedagogická kategorie nebo označení profesní skupiny, tj. žák i žákyně, učitel i učitelka atd.

³ Zahrnuje problematiku pracovněprávních vztahů a finanční gramotnosti.

Společenskovědní vzdělávání není realizováno pouze v rámci vyučovacích hodin, ale je propojeno s kulturou a s prostředím školy (žákovská samospráva, demokratické principy ve škole), se životem v nejbližším okolí (uplatnění v místní komunitě, zapojení do veřejného dění), s chápáním organizace společnosti na různých úrovních veřejné správy a občanské společnosti a možností řešení problémů na patřičné úrovni a s realizací všech průřezových témat (nejen ve formě vyučovacího předmětu, ale také ve formě projektů, exkurzí, besed, kurzů atd.).

Ze své povahy je společenskovědní vzdělávání navázané na poznatky z mnoha vědních oborů (psychologie, sociologie, práva, ekonomie, politologie, filozofie, etiky a dalších), které se podobně jako společnost dynamicky mění. Zároveň jsou na společenskovědní vzdělávání kladeny požadavky seznamovat žáky s aktuálními tématy (gender, osobní i národní bezpečnost, protikorupční výchova, finanční gramotnost, problematika migrace, globální rozvojové vzdělávání, interkulturalita atd.). Obor se kvůli tomu dostává pod jistý tlak politické a společenské objednávky, ke kterému je vhodné přistupovat s určitou mírou kritické rozvážnosti.

1. Monitoring a evaluace existujících kurikulárních dokumentů

1.1 Analýza dosahovaných výsledků učení ve vztahu k požadavkům RVP

1.1.1 Analýza výsledků maturitních zkoušek

Společenskovědní vzdělávání není zařazeno mezi předměty společné povinné maturitní zkoušky.

1.1.2 Analýza výsledků přijímacích zkoušek do maturitních oborů SŠ

Společenskovědní vzdělávání není zařazeno mezi předměty jednotné přijímací zkoušky pro obory vzdělávání s maturitní zkouškou.

1.1.3 Analýza výsledků testování žáků realizovaných ČŠI

Společenskovědní vzdělávání není zařazeno mezi předměty, ve kterých probíhá testování žáků v 5. a 9. ročnících.

1.1.4 Analýza mezinárodních šetření společenskovědního vzdělávání

V oblasti společenskovědního vzdělávání byli čeští žáci zapojeni do dvou oblastí mezinárodních šetření – se zaměřením na občanské vzdělávání a se zaměřením na finanční gramotnost.

Analýza mezinárodních šetření zaměřených na občanské vzdělávání

Čeští žáci byli zapojeni do dvou mezinárodních šetření zaměřených na občanské vzdělávání, a to do mezinárodního šetření CIVED⁴ (The Civic Education Study, 1999) a do mezinárodního šetření ICCS⁵ (International Civic and Citizenship Education Study, 2009). Obě šetření realizovala IEA (The International Association for the Evaluation of Educational Achievement). Další šetření ICCS probíhalo v roce 2016, Česká republika se do něj nezapojila.

Šetření v roce 1999 ukázalo, že znalosti českých žáků v oblasti občanské výchovy byly lepší, než je mezinárodní průměr, nadprůměrně pozitivní byl také vztah českých žáků k vlasti. Čeští žáci naopak zaostávají za svými mezinárodními vrstevníky v rovině postojů a předjímání budoucích politických aktivit. Podíl českých žáků, kteří se chystají volit, je mezi zúčastněnými zeměmi jedním z nejnižších. Čeští žáci mají malou důvěru ve smysl zapojení se do života školy, atmosféra ve třídách se českým žákům jeví jako méně otevřená pro diskusi. Čeští žáci mají relativně nízkou důvěru ve státní instituce i ve většinu médií a ve srovnání se žáky jiných zemí projevují relativně malý zájem o politiku.

Při šetření v roce 2009 čeští žáci prokázali nadprůměrné znalosti, zařadili se na 18. místo ze 36 zemí. Při srovnání s výsledky šetření v roce 1999 však prokázali statisticky významný pokles deseti bodů. Tento pokles je mezi zkoumanými zeměmi jeden z nejvýraznějších (obdobný pokles byl zaznamenán jen na Slovensku, v Polsku a Bulharsku). Ze šetření vyplývá nízká důvěra českých žáků ve vybrané instituce, zejména v politické strany a parlament, nízká je také

⁴ KRÍŽOVÁ, I. a kol. *Znalosti, dovednosti a postoje čtrnáctiletých žáků v oblasti výchovy k občanství*. ÚIV, 2001.

Dostupné z: <http://digifolio.rvp.cz/artefact/file/download.php?file=28939&view=3711>

⁵ SOUKUP, P. (ed.) *Národní zpráva z Mezinárodní studie občanské výchovy*. ÚIV, 2010. Dostupné z:

<http://digifolio.rvp.cz/artefact/file/download.php?file=28947&view=3711>

deklarovaná ochota jít v budoucnosti k volbám, aktivní politickou participaci plánuje jen malé procento českých žáků. V rovině znalostí a postojů k Evropské unii a Evropě prokázali čeští žáci ve srovnání se žáky z ostatních zúčastněných zemí nadprůměrné znalosti. Současná angažovanost českých žáků je poměrně nízká, převažují aktivity spojené se školou, minimum žáků se účastní aktivit místního společenství. I přes poměrně nízkou angažovanost žáci většinou souhlasí s tím, že účast na rozhodovacích procesech ve školách je velice důležitá pro zlepšení chodu školy.

Analýza mezinárodních šetření zaměřených na finanční vzdělávání

Mezinárodní šetření PISA⁶, které zkoumá čtenářskou, matematickou a přírodovědnou gramotnost patnáctiletých žáků, se v roce 2012 soustředilo také na sledování úrovně finanční gramotnosti. Žáci České republiky skončili se svými celkovými výsledky na 6. pozici z 18 zemí, výsledky České republiky jsou nad hranicí mezinárodního průměru. V roce 2012, kdy šetření PISA probíhalo, nebyla finanční gramotnost povinnou součástí vzdělávání na základních školách a patnáctiletí žáci tedy nemuseli být finančním vzděláváním zasaženi, přesto kolem 83 % českých žáků uvedlo, že absolvovalo výuku finanční gramotnosti. U českých žáků se ukazuje, že 75 % výsledků ve finanční gramotnosti souvisí s výsledky ve čtenářské a matematické gramotnosti. Z cca 23 % ovlivňují výsledky českých žáků demografické a socioekonomické faktory (kulturní bohatství rodiny a počet knih v domácnosti, povolání rodičů, vzdělávací zdroje v domácnosti).

1.2 Analýza realizovaného kurikula

1.2.1 Analýza školních vzdělávacích programů

Analýza společenskovedního vzdělávání ve školních vzdělávacích programech není dostupná. Z výběrového sledování ŠVP lze vysuzovat následující:

- V předškolním vzdělávání je společenskovední vzdělávání realizováno v rámci integrovaných témat (např. Nejsem na světě sám, Svět je plný záhad, Naše školička, Svět kolem nás, Tradice, Strom poznání).
- V základním vzdělávání je na 1. stupni společenskovední vzdělávání nejčastěji realizováno prostřednictvím předmětu Prvouka, a to v 1.–3. ročníku, a prostřednictvím předmětu Vlastivěda, a to ve 4. a 5. ročníku, ale vyskytuje se také realizace prostřednictvím integrovaného vyučovacího předmětu Člověk a jeho svět / Nauka o světě / Náš svět (integrována jsou společenskovední a přírodovědná témata), případně prostřednictvím předmětu Společenské vědy na celém prvním stupni.
- V základním vzdělávání je na 2. stupni společenskovední vzdělávání nejčastěji realizováno prostřednictvím předmětu Výchova k občanství / Občanská výchova, a to v 6.–9. ročníku s jednohodinovou týdenní dotací (dotace se pohybuje v rozmezí 3–6 hodin tohoto předmětu za celý druhý stupeň), případně se objevují další vyučovací předměty, jako například Osobnostní a sociální výchova, Finanční gramotnost, které se také věnují společenskovednímu obsahu, výjimečně realizace probíhá prostřednictvím

⁶ Mezinárodní šetření PISA 2012. Finanční gramotnost patnáctiletých žáků. ČŠI, 2014. Dostupné z: <http://www.csicr.cz/html/PISA-FG/flipviewerexpress.html>

integrovaného vyučovacího předmětu Člověk a společnost (integrace Dějepisu a Výchovy k občanství).

- Do společenskovedních předmětů na 1. a na 2. stupni ZŠ jsou silně integrována všechna průřezová témata (PT), nejvýraznější bývá zastoupení Osobnostní a sociální výchovy, Výchovy demokratického občana, Multikulturní výchovy a Výchovy k myšlení v evropských a globálních souvislostech, v menší míře i dalších PT (často je z tohoto důvodu realizace společenskovedních předmětů podpořena disponibilními hodinami z učebního plánu).
- Na gymnáziu je společenskovední vzdělávání realizováno nejčastěji prostřednictvím vyučovacího předmětu Základy společenských věd / Společenské vědy / Humanitní studia, a to od 1. do 4. ročníku s tím, že do tohoto předmětu bývají integrovány některé vzdělávací obsahy oboru Člověk a svět práce a Člověk a svět zdraví, nejobvyklejší bývá dotace 6 hodin pro 4 ročníky střední školy.
- V některých gymnaziálních ŠVP bývají vyčleněny samostatné společenskovední předměty, jako je například Filozofie, Psychologie, Občanské dovednosti.
- Do společenskovedních předmětů na gymnáziích jsou silně integrována všechna průřezová témata, nejvýraznější bývá zastoupení Osobnostní a sociální výchovy, Multikulturní výchovy, Výchovy k myšlení v evropských a globálních souvislostech a Mediální výchovy, v menší míře i dalšího PT (často je z tohoto důvodu realizace společenskovedních předmětů podpořena disponibilními hodinami z učebního plánu).
- Vybrané společenskovední obory (jako například psychologie, sociologie, ekonomie, filozofie) bývají na některých gymnáziích realizovány také formou povinně volitelných předmětů (tzv. seminářů).
- Na středních odborných školách se situace odlišuje podle různých kategorií oborů, například u 3letých oborů se vyskytuje předmět Občanská nauka / Základy společenských věd (3 hodiny za 3 roky studia), ve 4letých oborech se vyskytuje Občanská nauka / Základy společenských věd (4 hodiny za 4 roky studia, většinou realizováno jen v prvním a druhém ročníku), případně je do ŠVP dosazen další vyučovací předmět, např. Právní nauka (4 hodiny za 4 ročníky, realizováno jen ve dvou ročnících), případně předmět Finanční gramotnost nebo Psychologie (2 hodiny za 4 roky studia), vybrané společenskovední obory jsou realizovány také formou povinně volitelných předmětů (seminářů).
- Do společenskovedního vzdělávání v ŠVP středních odborných škol jsou rovněž integrována průřezová témata, a to především Občan v demokratické společnosti, v menší míře pak i ostatní PT.

Zařazení společenskovedních předmětů do ŠVP je velmi variabilní – odlišnosti jsou v názvu předmětu, časové dotaci, v řazení tematických celků (obor nevyžaduje logickou ani chronologickou návaznost tematických celků), v integraci s jinými vzdělávacími obory/oblastmi nebo v osamostatnění společenskovedních disciplín (např. psychologie, právo). Společným rysem je vždy integrace průřezových témat.

1.2.2 Analýza inspekčních zpráv ČŠI

Při výběrovém sledování inspekčních zpráv ČŠI nebyla nalezena vyjádření vztahující se k výuce společenskovedních předmětů.

1.2.3 Analýza šetření ve školách

Ke společenskovednímu vzdělávání se vztahují dvě aktuální tematické zprávy ČŠI: *Občanské vzdělávání v základních a středních školách* a *Participace žáků a studentů na fungování a rozvoji školy*. Ani jedna zpráva se však nevěnuje komplexní analýze společenskovedních oborů ve vztahu k RVP, obě zprávy jsou spíše průřezového charakteru. První zpráva se zaměřuje na začlenění témat a principů občanského vzdělávání do výuky, druhá zpráva se věnuje žákovské participaci a žákovským parlamentům. Zprávy tedy více než soulad s kurikulárními dokumenty průřezově sledují realizaci dílčích vzdělávacích obsahů a nástrojů.

*Občanské vzdělávání v základních a středních školách*⁷

Ve většině základních i středních škol byl tematický obsah občanského vzdělávání vhodně zařazen v rámci ŠVP do několika relevantních předmětů jako průřezové téma. Hlavním cílem občanského vzdělávání byl rozvoj schopností žáků ujasnit si své občanské postoje a hodnoty. Vzhledem ke stanoveným cílům občanského vzdělávání byly ve většině ZŠ správně zvoleny metody a formy výuky, většina ZŠ vyučuje témata občanského vzdělávání formou diskuse či metodou skupinové práce. Vyučující většiny ZŠ a SŠ připravují a používají vlastní materiály pro výuku témat občanského vzdělávání, čímž vyvažují nedostatek těchto materiálů. Žáci se podílejí na rozhodování o vzhledu třídy a velmi často také spolurozhodují o vzhledu školy či o výběru exkurzí a výletů. V nadpoloviční většině škol se tak žáci podle učitelů občanského vzdělávání smysluplně podíleli na chodu školy. Znalosti a dovednosti byly ověřovány při samostatných činnostech i při řešení projektů z oblasti občanského vzdělávání.

Ve třetině ZŠ a pětina SŠ chyběla prioritní a klíčová témata občanského vzdělávání: aktivní přístup k lidským právům, rozvoj všeobecného přehledu a občanských kompetencí, prevence extremismu a respekt ke kulturním odlišnostem a podpora demokratických hodnot. Zastoupení komplexnějších forem (rolové hry a simulace, projektové dny, výzkumná činnost apod.), které rozvíjejí a upevňují především dovednosti, byly využívány menšinově. Základní dokumenty, jako jsou Ústava ČR nebo Všeobecná deklarace lidských práv apod., slouží jako výukové materiály jen přibližně v polovině základních škol.

Až v polovině škol byl značně zúžen okruh možných oblastí, které mohou žáci ovlivňovat. Školy sice umožňují a podporují mimoškolní občanské aktivity žáků, většina z nich se však výchovy k občanství týká spíše okrajově (jedná se o kulturní a sportovní aktivity).

Je doporučeno zaměřit se na větší rozvoj dovedností, uplatňovat práci se základními občanskými texty (Ústava ČR, Listina základních práv a svobod, Všeobecná deklarace lidských práv, Úmluva o právech dítěte apod.), využívat komplexnější vzdělávací formy (rolové hry, simulace, soutěže). Na středních školách je vhodné více využívat ICT technologie, více řešit problémové úlohy a realizovat projektové dny.

Podstatné je také to, aby ředitelé zejména středních škol věnovali občanskému vzdělávání dostatečnou pozornost (s ohledem na nárůst extremistických tendencí a dalších negativních jevů ve společnosti a také v souvislosti s prevencí sociálně-patologických jevů a podpory pozitivního trávení volného času mládeže). Je potřeba podporovat vyvážené a odpovědné diskuse a rozvíjet nezávislý úsudek žáků. Žákům má být více umožněno, aby mohli aktivně

⁷ *Tematická zpráva. Občanské vzdělávání v základních a středních školách*. ČŠI, 2016. Dostupné z: <http://www.csicr.cz/cz/Dokumenty/Tematicke-zpravy/Tematicka-zprava-Obcanske-vzdelavani-v-zakladnich>

ovlivňovat výuku a chod školy, a to formou účinné participace, nikoliv pouhou „hrou na participaci“ nebo tzv. falešnou participací.

Participace žáků a studentů na fungování a rozvoji školy⁸

Tematická zpráva se věnuje tomu, jak jsou žáci zahrnuti do rozhodovacích procesů ve škole a jak se mohou podílet na utváření života ve škole. Zpráva se konkrétněji zaměřuje na fungování jednoho z nástrojů participace, na žákovské parlamenty. Ve většině základních i středních škol mají žáci možnost zapojovat se do rozhodování o životě školy. Jejich hlas je však spíše poradní, aktivity jsou řízeny a navrhovány převážně pedagogy, kteří při rozhodování zohledňují názory žáků. Žáci se nejčastěji zapojují do mimoškolních akcí a jejich organizace, podílejí se na záležitostech týkajících se skupin žáků (např. vztahy ve třídě) a na rozhodování o materiálním vybavení a vzhledu školy. Ve středních školách žáci také častěji poskytují zpětnou vazbu škole (hodnocení učitelů) a náměty k výuce.

Přibližně polovina základních škol má ustavenou třídní samosprávu (ve středním vzdělávání je to 68 % škol), přibližně 40 % základních škol má ustavenou školní samosprávu – školní parlament, žákovský senát apod. (ve středním vzdělávání je to přibližně polovina škol). Zhruba polovina žákovských parlamentů základních škol se schází 1x měsíčně, na středních školách se nejvíce parlamentů schází méně než 1x za měsíc. Jednání žákovského parlamentu trvá nejčastěji 45 minut. V téměř všech základních školách je koordinací žákovského parlamentu pověřen pedagogický pracovník. Ve čtvrtině středních škol není koordinací žákovského parlamentu pověřen nikdo, v polovině středních škol vedou jednání žákovského parlamentu sami žáci. Žáci, kteří nejsou členy žákovského parlamentu, se podle výpovědí ředitelů nějakou formou zapojují do jeho činnosti téměř ve všech oslovených základních a středních školách. Pokud je ve škole ustaven žákovský parlament, výrazně se zvyšuje podíl žáků, kteří participují na tvorbě vnitřních pravidel školy.

Nejvíce ředitelů základních i středních škol se domnívá, že zapojení žáků do rozhodování ve škole motivuje žáky k odpovědnému přístupu k životu i ke světu. Právě učení se přijímat odpovědnost přirozenou formou je jedním z klíčových cílů žákovského parlamentu, bez ohledu na konkrétní projekty a akce, kterým se parlament věnuje. Přibližně pětina ředitelů vnímá význam žákovské participace v nabývání dovedností potřebných k zapojení do života společnosti a v posilování samostatnosti žáků. Přibližně čtvrtina ředitelů chápe parlament spíše jako místo, kde mohou žáci rozhodovat o určitých záležitostech školy, než jako prostor, kde mohou žáci zažít, jak funguje demokracie, a osvojovat si dovednosti potřebné pro budoucí zapojení do občanské společnosti. Přestože ve většině základních i středních škol plní žákovské parlamenty důležitou roli, 15 % ředitelů přiznává, že parlament je zřízen pouze formálně. Žákovský parlament do svého ŠVP začlenila méně než desetina škol.

Způsob, jakým jsou žáci vybíráni do žákovského parlamentu, si každá škola může zvolit sama. Přibližně tři čtvrtiny základních škol realizují volby do žákovského parlamentu podle jednotné metodiky, nejčastěji v režii třídních učitelů (polovina škol). Koordinátor parlamentu organizuje volby do žákovského parlamentu pouze v malém podílu škol. Ve více než třetině základních škol nejsou volby jednotně koordinovány, každá třída si vybírá své zástupce vlastním postupem. Tento způsob organizace voleb převažuje ve středních školách. V základních školách bývají v žákovském parlamentu zastoupeny všechny ročníky 2. stupně, často zde má

⁸ Tematická zpráva: *Participace žáků a studentů na fungování a rozvoj školy*. ČŠI, 2017. Dostupné z: <http://www.csicr.cz/cz/Aktuality/Tematicka-zprava-Participace-zaku-a-studentu-na-fu>

své zástupce také 5. ročník (90,5 % škol) a 4. ročník (64 % škol). Nejmladší ročníky jsou zastoupeny v menší míře.

Zatímco až na výjimky je funkce koordinátora žákovského parlamentu zřízena ve všech základních školách, v pětině středních škol není ustavena funkce koordinátora žákovského parlamentu vůbec. Praxe ve středních školách se odlišuje od základních škol především kvůli vyšší samostatnosti žáků, z nichž někteří jsou již dospělí. Přesto může být koordinátor na středních školách prospěšný, např. v roli „průvodce“. Ve skoro polovině středních škol nemá koordinátor žákovského parlamentu zajištěny podmínky pro svou práci. Ačkoliv by měl koordinátor vědomě usilovat o postupné předávání odpovědnosti žákům, ve dvou pětinách základních a čtvrtině středních škol koordinátor dlouhodobě vede zasedání žákovského parlamentu a odpovědnost členům parlamentu nepředává (na gymnáziích vedou jednání žákovského parlamentu sami žáci v 81 % škol, na středních odborných školách pouze v 36 % škol, na základních školách v 17 % škol). Aktivní roli v rozhodovacích procesech mají na školách převážně učitelé a zkušenosti ze škol ukazují, že učitelé neumějí nebo nechtějí předávat odpovědnost svým žákům nebo pro to nemají vhodné podmínky a dostatečnou podporu.

Ve zprávě je například doporučováno:

- zajišťovat ve školách odpovídající podmínky pro fungování žákovských parlamentů – vyhrazením času pro setkávání žákovského parlamentu, zanesením vzdělávacích cílů žákovského parlamentu do školního vzdělávacího programu a podporou osoby, která žákovský parlament koordinuje;
- klást větší důraz na rozvoj občanských dovedností žáků ve středních školách, tj. vytvářet ze žákovského parlamentu vzdělávací aktivitu (nikoliv jen platformu pro setkávání žáků a prosazování jejich názorů) vedoucí k trénování občanských dovedností, tvorbě klíčových postojů a upevňování hodnot, které jsou nezbytným základem všech kompetencí pro posilování demokratické kultury.

Žákovské parlamenty v České republice. Výzkumná zpráva⁹

Další výzkum žákovských parlamentů realizovalo v roce 2015 Centrum pro demokratické učení. Výzkumu se zúčastnilo 1 051 škol z celkového počtu 4 095 základních škol v ČR. Žákovský parlament má přes 55 % zkoumaných škol. 14 % škol mělo parlament v minulosti a posléze ho zrušilo z důvodu nezájmu ze strany žáků nebo z personálních důvodů. O založení žákovského parlamentu uvažuje jen pětina škol, které žákovský parlament dosud nemají. V převážné většině škol je parlament pro první i druhý stupeň společný. Jen v pětině škol se do činnosti parlamentu zapojují žáci z 1. a 2. ročníků. Svůj parlament vnímá jako dobře fungující 68 % škol, kde je parlament ustanoven. Žákovský parlament je rozšířená záležitost. Funguje minimálně na 15 % všech základních škol (výzkum v roce 2010 odhalil dokonce 25 %). Je žádoucí, aby školy parlamenty měly, je doložené, že zapojení žáků do života školy je účinnou prevencí sociálně patologického chování a snižuje i předčasné odchody ze vzdělávacího procesu, učitelé hovoří v souvislosti s parlamentem o zlepšení atmosféry v jejich škole. Školy upozorňují na to, že nejsou nijak instruovány v tom, jak zanést parlamenty do školních vzdělávacích programů. Ve výzkumu je často identifikovaným problémem nezájem žáků, ale tento problém není tam, kde jsou vhodně nastavené podmínky pro fungování žákovského parlamentu a kde je dostatek příležitostí pro žákovskou participaci.

⁹ *Žákovské parlamenty v České republice. Výzkumná zpráva.* Centrum pro demokratické učení, 2015. Dostupné z: http://clanky.rvp.cz/wp-content/upload/prilohy/20211/vyzkumna_zprava.pdf

1.3 Analýza výsledků pedagogického výzkumu v oborových didaktikách

Podle studie *Vliv navštěvované střední školy na postoje středoškoláků v ČR*¹⁰ panují v postojích žáků 3. ročníků různých typů středních škol značné statisticky významné rozdíly. Nejpozitivnější postoje projevují studenti gymnázií, naopak nejvíce negativní postoje jsou pozorovány u žáků odborných škol bez maturity. V některých školách se zvyšuje koncentrace žáků, kteří mají pozitivní vztah k občanské angažovanosti, a v jiných jsou naopak rostoucí měrou koncentrováni žáci s negativními postoji. I když analýzy nepotvrdily plošné zhoršení postojů žáků odborných škol, je třeba věnovat této skupině žáků zvýšenou pozornost, neboť jejich postoje jsou dlouhodobě významně negativnější než postoje žáků gymnázií. Postoje na úrovni školy je možné vysvětlit socioekonomickým statutem žáků, kteří školu navštěvují, pouze v případě postoje k volbám. I zde se však jako významný faktor uplatňuje výchovné působení školy – v tomto případě podpora diskuse a vlastního úsudku žáků. Podpora diskuse se ukázala jako pozitivní faktor rovněž v případě postojů k právům menšin a k občanské angažovanosti. V případě postojů k občanské a školní angažovanosti se projevil rovněž významný pozitivní vliv přístupů, které poskytují žákům možnost ovlivňovat různé aspekty výuky a chodu školy. Pro utváření občanských postojů není rozhodující složení žáků jednotlivých škol, ale výchovné postupy školy. Školy by se měly významněji než dříve zaměřit na formování občanských postojů s tím, že budou budovat klima, které formování občanských postojů podporuje. Klima pro formování občanských postojů na odborných školách může být silně narušováno budoucími zaměstnavateli, kteří se snaží žáky získat jako své potenciální zaměstnance.

Ve výzkumné sondě *Didaktické znalosti obsahu společenskovedního předmětu Výchova k občanství*¹¹ autoři uvádějí, že multidisciplinární zaměření Výchovy k občanství je pro výzkumníka obtížně uchopitelné, neboť se jednotlivé složky zkoumají odděleně. Podle učitelky Hany „je asi nejtěžší učit Evropskou unii, ne jako principy, hodnoty, ale takové ty orgány. To bylo hodně málo uchopitelné, a proto (žáci) se tím těžko prokousávali, stejně tak v organizaci státní moci u nás“. Na učitele Výchovy k občanství jsou kladeny, pokud jde o odborné znalosti, vysoké požadavky z řady vědních disciplín. Učitelka Hana formuluje na základě vlastní zkušenosti požadavky na učitele Výchovy k občanství tak, že „ta Výchova k občanství je hodně obsáhlá a chce to kumšt toho učitele, aby to provazoval, aby to neučil odděleně. Často mám totiž zkušenost, že se odučí lidská práva, pak tam mají nějaké hmotné a duševní vlastnictví, pak tam jsou vlastnická práva a že se odučí celek, napíše se nějaký test a jede se dál, ale že to není prostě provázané“. Na základě získaných údajů můžeme konstatovat, že za nejdůležitější učivo v rámci vzdělávacího oboru Výchova k občanství považuje konkrétní pedagožka Systém osobních hodnot a Morálku a spravedlnost.

Publikace *Výchova k občanství v současné škole: profesní identita učitele výchovy k občanství*¹² se mimo jiné věnovala také žákovské participaci. Ze 47 zkoumaných škol Olomouckého kraje má žákovskou samosprávu ustanoveno 37 škol. Podmínky pro participaci žáků na životě školy prostřednictvím žákovských samospráv jsou na zkoumaných školách dobré. Data ale nic

¹⁰ STRAKOVÁ, J., SIMONOVÁ, J. Vliv navštěvované střední školy na postoje středoškoláků v ČR. *Orbis scholae*, 2013, č. 3, str. 27–47. Dostupné z: http://www.orbisscholae.cz/archiv/2013/2013_3_02.pdf

¹¹ CHUDÝ, Š., SZOTKOWSKI, R., VAŠÁTOVÁ, P. Didaktické znalosti obsahu společenskovedního předmětu Výchova k občanství – výzkumná sonda. *Paidagogos*, 2013. Dostupné z: <http://www.paidagogos.net/issues/2013/2/article.php?id=23>

¹² STANĚK, A. *Výchova k občanství v současné škole: profesní identita učitele výchovy k občanství*. Praha: Epoque, 2009.

nevyprávějí o kvalitě školních a žákovských samospráv. Na žádné ze zkoumaných škol nebyla činnost žákovské samosprávy upravena obecnou normou. Obecně je činnost žákovských samospráv hodnocena kladně, zdrženlivěji se vyjadřovali zástupci školního managementu – činnost školní samosprávy jim přináší komplikace v jejich práci, některá svá rozhodnutí musejí před školními parlamenty objasňovat nebo obhajovat, což nepovažují za efektivní. Učitelé naopak oceňovali, že se prostřednictvím žákovských samospráv žáci alespoň zajímají o dění ve škole. Žáci sami se kriticky vyjadřují k mechanismu ustanovování a jmenování zástupců žákovských samospráv. Nejčastěji byla kritizována skutečnost, že neexistují závazná pravidla pro volbu členů školních samospráv. V malém zájmu o aktivní participaci vidí učitelé a vedení školy příčinu, proč nejsou funkce obsazovány řádnou volbou.

V publikaci *Oborové didaktiky: vývoj – stav – perspektivy*¹³ je uvedeno, že by společenskovední vzdělávání mělo reagovat na závažné problémy dneška – extremismus, intoleranci, nízké právní vědomí u mladých lidí, problematiku genderu, multikulturalismus, budování národní identity a evropské identity v souvislosti s výchovou k vlastenectví a evropanství. Zásadním úkolem společenskovedního vzdělávání je příprava na praktickou aktivní účast v životě společnosti opírající se o demokratické a morální principy. Společenskovední vzdělávání by nemělo být zjednodušenými propedeutikami – úvody do jednotlivých společenských věd, ale mělo by jít o vzdělávání umožňující žákům kriticky reflektovat společenskou skutečnost jako celek.

1.4 Monitoring zahraničních zkušeností

Eurydice

Evropská informační síť Eurydice zmapovala výchovu k občanství ve školách v Evropě dosud třikrát, a to v roce 2005¹⁴, v roce 2012¹⁵ a v roce 2017¹⁶.

Občanské vzdělávání zahrnuje podle Eurydice nejen výuku a učení se relevantních témat ve třídě, ale také praktické zkušenosti získané prostřednictvím aktivit ve škole a širší společnosti, které jsou navrženy tak, aby připravily žáky na jejich roli občanů.

Ve výzkumné zprávě z roku 2017 Eurydice uvádí, že na rozdíl od starodávných názorů na občanské vzdělávání, které se omezovalo na šíření znalostí o politických institucích a procesech, je moderní občanské vzdělávání v Evropě ambicióznější a vícerozměrné. Usiluje o rozvoj kompetencí vztahujících se k účinné a konstruktivní interakci (včetně osobního rozvoje), kritickému myšlení, sociálně zodpovědnému a demokratickému jednání a demokratickým způsobům.

Výchova k občanství je ve zkoumaných evropských zemích realizována třemi základními způsoby: jako samostatný předmět, integrace vzdělávacího obsahu do jiného předmětu, průřezové téma. Zmíněné různé přístupy mohou být vzájemně kombinovány. Většina

¹³ STANĚK, A. Didaktika společenských věd. In STUHLÍKOVÁ, I., JANÍK, T. a kol. *Oborové didaktiky: vývoj – stav – perspektivy*. Masarykova univerzita, 2015, str. 327–359. Dostupné z:

<https://munispace.muni.cz/index.php/munispace/catalog/book/549>

¹⁴ *Výchova k občanství ve školách v Evropě*. Eurydice, 2005. Dostupné z:

<http://digifolio.rvp.cz/artefact/file/download.php?file=28935&view=3711>

¹⁵ *Výchova k občanství v Evropě*. Eurydice, 2012. Dostupné z:

http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/thematic_reports/139CS_HI.pdf

¹⁶ *Citizenship Education at School in Europe*. Eurydice, 2017. Dostupné z: https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/citizenship-education-school-europe-%E2%80%93-2017_en

evropských zemí realizuje výchovu k občanství formou povinného vyučovacího předmětu a zároveň průřezového tématu. Jsou vymezeny čtyři klíčové cíle výchovy k občanství: vést k osvojení politické gramotnosti, rozvíjet kritické myšlení a analytické schopnosti, rozvíjet postoje a hodnoty, podporovat aktivní účast na školním životě a/nebo v místní komunitě. Součástí občanských kompetencí je efektivní a konstruktivní interakce s druhými, kritické myšlení, odpovědné chování, demokratické chování. Výzkumná zpráva z roku 2017 ukazuje, že nejvíce evropských vzdělávacích systémů integruje výchovu k občanství do různých vzdělávacích oborů a/nebo ji zařazuje jako průřezové téma.

Výchova k občanství by se neměla poskytovat pouze prostřednictvím formálního vzdělávacího programu. Měla by být přirozenou součástí každodenního života škol a jejich organizace. Většina zemí uznává význam pozitivního klimatu ve škole. Je podporována myšlenka demokratické školy – uplatňuje-li se demokratický přístup k občanství i v rámci školy, mohou se i žáci naučit, jak se má chovat aktivní občan. Zdůrazněna je důležitost rozvíjení participační kultury školy, která žáky motivuje k tomu, aby se z nich stali aktivní a odpovědní občané. Žákovská participace může mít rozmanitou podobu, může být realizována prostřednictvím třídních zastupitelů, žákovské rady/parlamentu, řídicích orgánů školy (např. školská rada), prostřednictvím žákovských odborů nebo sdružení.

Téměř ve všech evropských zemích se školy snaží přimět žáky k aktivní účasti na společenském životě a společnost přimět k účasti na životě školy. Vztah mezi školou a občanskou společností je obousměrný. V mnoha evropských zemích pořádají školy zvláštní dny pro významné příležitosti, při nichž se mohou žáci namísto výuky účastnit nějaké společensky užitečné aktivity.

Jiným významným rysem souvisejícím s kulturou školy je učení praxí (learning by doing), které se jako metoda výchovy k občanství uplatňuje v rostoucím počtu zemí. Školy nabízejí žákům příležitost, aby se z vlastní zkušenosti seznámili s odpovědným občanským chováním a zažili si je v praxi nejen v denním životě školy, nýbrž i v životě místní obce. Existují rozmanité činnosti do vzdělávacího programu školy nezahrnuté (extrakurikulární aktivity), jimiž se žáci mohou podílet na fungování občanské společnosti. Patří k nim výměnné pobyty s jinými školami, exkurze do místních institucí, jako je radnice nebo domov důchodců, účast na veřejných jednáních místního zastupitelstva, městské parlamenty dětí a mládeže, fóra mladých, pracovní stáže, sbírky pro dobročinné účely, účast v simulovaných volbách do parlamentu nebo v parlamentních debatách, environmentální, sportovní nebo kulturní aktivity, dobrovolnické aktivity.

Jako klíčový faktor, který podporuje úspěšnou implementaci občanského vzdělávání, je vždy zmiňován celoškolský přístup a školní kultura.

Doporučenými metodami pro hodnocení žáků v občanském vzdělávání jsou: testy s výběrem odpovědí, psané kompozice nebo eseje, ústní projevy (zkoušení, prezentace), pozorování učitelem, hodnocení projektové výuky, portfolia, sebehodnocení a vrstevnické hodnocení. Hodnocení se orientuje na oblast znalostí, dovedností a postojů. Podstatnou složkou hodnocení občanského vzdělávání je také hodnocení školy – jak škola přispívá k občanskému vzdělávání (sledují se například tyto úrovně: výuka ve třídě, školní/třídní klima, zapojení žáků do školního života, zapojení rodičů do školního života, vztahy s místní/širší komunitou).

Na základě zjištění srovnávací studie ICCS 2009 byl vypracován společný rámec občanského vzdělávání pro Evropu¹⁷ s těmito 10 cíli:

1. Společenské, politické a občanské instituce
2. Respekt a ochrana životního prostředí
3. Obhajovat vlastní názor
4. Řešení konfliktů
5. Občanská práva a odpovědnost
6. Zapojení do místní komunity
7. Kritické a nezávislé myšlení
8. Participace na životě školy
9. Efektivní strategie boje proti rasismu a xenofobii
10. Budoucí politická angažovanost

Ve výzkumné zprávě z roku 2017 představuje Eurydice oblasti občanských kompetencí a specifické občanské kompetence rozčleněné do čtyř skupin:

1. Efektivní a konstruktivní interakce s ostatními
2. Kritické myšlení
3. Společensky odpovědné jednání
4. Demokratické jednání

Celý model je pak představen následující tabulkou¹⁸, která reflektuje přístup Rady Evropy a výsledky výzkumů. Mnoho specifických kompetencí je převzato z modelu kompetencí pro demokratickou kulturu¹⁹.

¹⁷ *Citizenship Education in Europe*. Eurydice, 2012. Dostupné z:

http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/thematic_reports/139EN.pdf

¹⁸ *Citizenship Education at School in Europe*. Eurydice, 2017, str. 48. Dostupné z:

https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/citizenship-education-school-europe-%E2%80%93-2017_en

¹⁹ Podrobněji viz strana 18–19.

Figure 1.7: Citizenship competence areas and specific citizenship competences

Interacting effectively and constructively with others	Thinking critically	Acting in a socially responsible manner	Acting democratically
Self-confidence	Multi-perspectivity	Respect for justice	Respect for democracy
Responsibility	Reasoning and analysis skills	Solidarity	Knowledge of political institutions
Autonomy (personal initiative)	Data interpretation	Respect for other human beings	Knowledge of political processes (e.g. elections)
Respect for different opinions or beliefs	Knowledge discovery and use of sources	Respect for human rights	Knowledge of international organisations, treaties and declarations
Cooperation	Media literacy	Sense of belonging	Interacting with political authorities
Conflict resolution	Creativity	Sustainable development	Knowledge of fundamental political and social concepts
Empathy	Exercising judgement	Environmental protection	Respect for rules
Self-awareness	Understanding the present world	Cultural heritage protection	Participating
Communicating and listening	Questioning	Knowing about or respecting other cultures	Knowledge of or participation in civil society
Emotional awareness		Knowing about or respecting religions	
Flexibility or adaptability		Non-discrimination	
Inter-cultural skills			

Národní kurikulum Velké Británie

Společnému evropskému rámci je velmi blízké Národní kurikulum Velké Británie²⁰, které stanovuje mezi jinými například tyto cíle občanského vzdělávání (pro předmět Citizenship²¹):

- získání znalostí o fungování politického systému Spojeného království a porozumění tomu, jak se může občan aktivně na fungování demokratického systému podílet
- rozvíjení zájmu o dobrovolnictví a příprava žáků na možnost přijetí závazku dobrovolnictví v dospělosti.

Rakouský kompetenční model pro občanské vzdělávání

Rakouský kompetenční model pro občanské vzdělávání²² vydalo v roce 2008 spolkové Ministerstvo školství, umění a kultury a jeho autorem je Reinhard Krammer. Tento kompetenční model vede k učení, které směřuje k politickému myšlení a jednání a které si klade za cíl reflektivní a sebereflektivní politické uvědomění. Hlavním cílem občanského vzdělávání obecně je odpovědný občan, který si na základě základních politických znalostí

²⁰ *National curriculum in England*. Dostupné z: <https://www.gov.uk/government/collections/national-curriculum>

²¹ *National curriculum in England: citizenship programmes of study for key stages 3 and 4*. Dostupné z: <https://www.gov.uk/government/publications/national-curriculum-in-england-citizenship-programmes-of-study/national-curriculum-in-england-citizenship-programmes-of-study-for-key-stages-3-and-4>

²² KRAMMER, R. *Die durch politische Bildung zu erwerbenden Kompetenzen. Ein Kompetenz-Strukturmodell*. Dostupné z: https://bildung.bmbwf.gv.at/schulen/unterricht/ba/glv_kompetenzmodell_23415.pdf?61ed9f

porozumění politice vytvoří vlastní názor a úsudek a podle něj se dále angažuje.²³ Rakouský kompetenční model pro občanské vzdělávání zahrnuje tyto oborové kompetence:

- kompetence odborná;
- kompetence metodická;
- kompetence k vytvoření si vlastního názoru;
- kompetence k jednání.

Součástí popisu dílčích kompetencí je popis výstupů dané kompetence formulovaný pro žáky.²⁴ Tento kompetenční model je povinný pro všechny rakouské školy.

1.5 Sběr a analýza podnětů zainteresovaných aktérů

Evropská komise

V souvislosti se společenskovedním vzděláváním je vhodné brát v potaz dvě aktuální iniciativy Evropské komise. První se týká podpory společných hodnot, inkluzivního vzdělávání a evropského rozměru ve výuce²⁵. Jako společné hodnoty jsou vymezeny hodnoty podle článku 2 Smlouvy o Evropské unii: *Unie je založena na hodnotách úcty k lidské důstojnosti, svobody, demokracie, rovnosti, právního státu a dodržování lidských práv, včetně práv příslušníků menšin. Tyto hodnoty jsou společné členským státům ve společnosti vyznačující se pluralismem, nepřipustností diskriminace, tolerancí, spravedlností, solidaritou a rovností žen a mužů.* Nedostatečná informovanost o vzniku, důvodech vytvoření a základním fungování EU přispívá k dezinformacím a zamezuje vytváření informovaných názorů na její činnost. Vědomosti o sociální, náboženské a kulturní rozmanitosti, uvědomění si dědictví, tradic a politické situace vlastní země, jiných členských států a ostatních zemí na světě jsou navíc důležité pro vzájemný respekt, porozumění a spolupráci v členských státech, mezi nimi a s celým světem. Dostatečné vědomosti pomohou ochránit demokracii na všech úrovních a přispět ke společnému pocitu sounáležitosti na evropské úrovni. Podle aktuálně připravovaného doporučení by členské státy EU mimo jiné měly:

- zvyšovat sdílení společných evropských hodnot, posilovat sociální soudržnost a společný pocit sounáležitosti;
- prosazovat občanské a etické vzdělávání v prostředí demokratického školního klimatu;
- prohlubovat kritické myšlení a mediální gramotnost pro posílení informovanosti o rizicích souvisejících s informačními zdroji;
- rozvíjet struktury, které podporují aktivní účast učitelů, rodičů, studentů a širšího společenství na správě školy;
- podporovat příležitosti pro demokratickou participaci mladých lidí a aktivní a odpovědnou angažovanost ve společnosti;

²³ ŠTĚRBA, R. a kol. *Kompetence pro odpovědné občanství. Příspěvek do diskuze o revizi rámcových vzdělávacích programů*. Dostupné z: <https://katedry.ped.muni.cz/obcanska-vychova/wp-content/uploads/sites/16/2018/06/kompetence-pro-odpovedne-obcanstvi.pdf>, str. 6.

²⁴ Podrobněji viz ŠTĚRBA, R. a kol. *Kompetence pro odpovědné občanství. Příspěvek do diskuze o revizi rámcových vzdělávacích programů*. Dostupné z: <https://katedry.ped.muni.cz/obcanska-vychova/wp-content/uploads/sites/16/2018/06/kompetence-pro-odpovedne-obcanstvi.pdf>

²⁵ *Doporučení Rady ze dne 22. května 2018 o podpoře společných hodnot, inkluzivního vzdělávání a evropského rozměru ve výuce*. EU, 2018. Dostupné z: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0607\(01\)&from=FR](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0607(01)&from=FR)

- prosazovat evropský rozměr ve výuce s podporou porozumění evropským souvislostem, společnému dědictví, povědomí o rozmanitosti EU, porozumění vzniku a fungování EU.

Druhou iniciativou je revize klíčových kompetencí pro celoživotní učení²⁶. Tyto kompetence se staly oporou pro klíčové kompetence v rámcových vzdělávacích programech. V Evropském referenčním rámci pro klíčové kompetence²⁷ z roku 2006 jsou jako jedny z klíčových kompetencí vymezeny sociální a občanské kompetence. Definovány byly takto: *Tyto kompetence zahrnují osobní, mezilidské, mezikulturní, sociální a občanské kompetence a pokrývají všechny formy chování, které jedince připravují na jeho efektivní a konstruktivní účast na společenském a pracovním životě, a to ve stále více rozmanitějších společnostech, a na řešení případných konfliktů. Občanské kompetence jedince připravují na plné zapojení do občanského života na základě znalostí sociálních a politických koncepcí a struktur a k aktivní a demokratické účasti.* V revidovaném referenčním rámci klíčových kompetencí z roku 2018 dochází ke změně i k obsahovému posunu. Samostatně jsou vymezeny personální a sociální kompetence a kompetence k učení a občanská kompetence. Občanská kompetence je definována takto: *Občanská kompetence představuje schopnost jednat jako zodpovědný občan a plně se podílet na občanském a společenském životě na základě porozumění sociálním, ekonomickým a politickým pojmům a strukturám, jakož i celosvětovému vývoji a udržitelnosti.* Posílen je důraz na odpovědné občanství a porozumění globálnímu rozvoji a udržitelnosti. Klíčové je také porozumění evropským společným hodnotám (viz výše). Zdůrazňovány jsou dovednosti kritického myšlení a konstruktivní participace na různých úrovních.

Rada Evropy

Rada Evropy se tématu společenskovedního, resp. občanského vzdělávání věnuje dlouhodobě prostřednictvím programu Education for Democratic Citizenship and Human Rights Education a vydala k tématu mnoho odborných i metodických publikací. Šest příruček přeložilo a zpřístupnilo české veřejnosti v roce 2012 Centrum občanského vzdělávání²⁸.

Například v publikaci *Jak mohou všichni učitelé podpořit výchovu k občanství a lidským právům: rámec pro rozvoj kompetencí*²⁹ je aktivní, informovaný a odpovědný občan popsán následujícím způsobem:

- je si vědom svých práv a povinností;
- zajímá se o společenskou a politickou situaci;
- má zájem o blaho ostatních;
- vyjadřuje svůj názor a argumentuje;

²⁶ Doporučení Rady o klíčových kompetencích pro celoživotní učení. EU, 2018. Dostupné z: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:395443f6-fb6d-11e7-b8f5-01aa75ed71a1.0003.02/DOC_2&format=PDF

²⁷ Key Competence for Lifelong Learning. European Reference Framework. Evropská komise, 2007. Dostupné z: <https://www.erasmusplus.org.uk/file/272/download>, Klíčové schopnosti pro celoživotní učení: Evropský referenční rámec. EU, 2007. Dostupné z: http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/publ/pdf/ll-learning/keycomp_cs.pdf

²⁸ Viz <http://www.obcanskevzdelavani.cz/publikace>

²⁹ BRETT, P., MOMPOINT-GAILLARDOVÁ, P., SALEMEVÁ, M. H. *Jak mohou všichni učitelé podpořit výchovu k občanství a lidským právům. Rámec pro rozvoj kompetencí.* Council of Europe. Masarykova univerzita, 2012. Dostupné z: http://www.obcanskevzdelavani.cz/uploads/cb3e7e5c7581e2deecd41041572c190c705c213c_uploaded_cov2012-coe_jak_mohou_vsichni_ucitele.pdf

- je schopen ovlivňovat svět kolem sebe;
- je aktivní v komunitě, kde žije;
- je zodpovědný za své jednání.

Kurikulum výchovy k demokratickému občanství a výchovy k lidským právům má obsahovat politické a právní, společenské a kulturní, hospodářské, evropské i globální dimenze. Implementace je pak možná prostřednictvím průřezových přístupů, celoškolské kultury a angažovanosti v komunitě. Aktivní občanství se nejlépe učí aktivně, nikoliv pasivním přednášením. Je nutné žákům nabídnout možnosti a bezpečný prostor, nabídnout možnost, aby sami zkoumali otázky demokratického občanství a lidských práv, a ne jim říkat, jak myslet nebo jak se mají chovat. O demokratickém občanství se žáci naučí hodně prostřednictvím příkladu svých učitelů a tomu, jak je organizován školní život.

Materiály Rady Evropy zprostředkovávají tři základní didaktické přístupy k výuce:

- učení „o“ demokracii a lidských právech;
- učení „v“ prostředí demokracie a lidských práv;
- učení „pro“ demokracii a lidská práva.

Klíčovými tématy pak jsou:

- jednotlivec a komunita (identita, stereotypy a předsudky, rovnost a spravedlnost, rozmanitost, konflikt);
- převzetí odpovědnosti (práva, svobody, povinnosti, odpovědnost);
- občanská a politická participace;
- moc a autorita (pravidla a zákony, vláda a politika).

Aktuálním příspěvkem Rady Evropy nejen pro společenskovední, resp. občanské vzdělávání je *model kompetencí pro demokratickou kulturu*³⁰, který byl představen v roce 2016. Tento model představuje souhrn kompetencí, které si mají žáci osvojit, aby se mohli podílet na demokratické kultuře a chtěli-li pokojně žít s ostatními v kulturně pestrých demokratických společnostech. Model kompetencí má být využíván pro plánování v oblasti vzdělávání – pro rozvoj učebních plánů, postupů a hodnocení. Podle materiálů Rady Evropy má být tento model implementován do národních kurikulárních dokumentů a má se z něj vycházet zejména při revizi kurikula³¹.

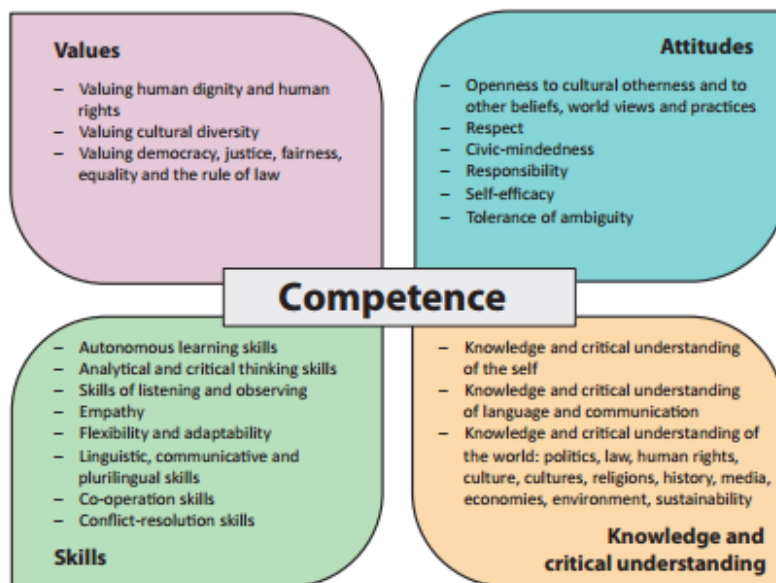
Do modelu je zařazeno 20 kompetencí, které shrnují 55 dílčích deskriptorů. Schéma je vyjádřeno prostřednictvím tzv. motýla³² na následující straně.

³⁰ *Competences for Democratic Culture. Living together as equals in culturally diverse democratic societies.* Council of Europe, 2016. Dostupné z: <https://rm.coe.int/16806ccc07>.

³¹ Podle Rady Evropy není tento rámec předepsaným nebo doporučeným evropským kurikulem – je na každém uživateli rámce, jak si ho přizpůsobí a jak se ho rozhodne implementovat. K tomuto rámci a jeho implementaci se mimo jiné vyjadřuje *Usnesení 65 výboru pro evropské záležitosti Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR*, viz <http://www.psp.cz/sqw/text/text2.sqw?idd=144817>.

³² *Competences for Democratic Culture. Living together as equals in culturally diverse democratic societies.* Executive summary. Council of Europe, 2016. Dostupné z: <https://rm.coe.int/16806ccc0c>, str. 7. Český překlad: *Model kompetencí potřebných pro demokratickou kulturu. Soužití rovných s rovnými v kulturně rozmanitých demokratických společnostech. Shrnutí.* Rada Evropy, 2016. Překlad a redakce Centrum občanského vzdělávání, 2017. Dostupné z: [http://www.obcanskevzdelavani.cz/download/821/COV_CDC-model_web\[dot\]pdf](http://www.obcanskevzdelavani.cz/download/821/COV_CDC-model_web[dot]pdf), str. 7.

The 20 competences included in the model

V červnu 2017 vydala Rada Evropy zprávu s názvem *Learning to Live Together*³³, která monitoruje vzdělávání k demokratickému občanství a lidským právům a využívání Charty Rady Evropy o výchově k demokratickému občanství a lidským právům³⁴. Obdobný report byl zpracován již v roce 2012, proto v aktuální zprávě nacházíme porovnání s předchozím obdobím. Šetření se zúčastnilo 40 zemí, včetně České republiky. V materiálu se například uvádí, že v Evropě roste porozumění vztahu mezi vzděláváním a celkovou demokratickou „kondicí“ společnosti, ale na druhé straně zde stále zůstávají mnohé výzvy. Mezi lety 2012 a 2016 došlo k výraznému pokroku – vzdělávání k demokratickému občanství a k lidským právům získalo v Evropě větší význam, přesto jsou zde některé obavy a problémy. Ve zprávě je doporučováno:

- zahrnout vzdělávání pro demokratické občanství a k lidským právům mezi prioritní oblasti vzdělávání;
- zajistit vyvážené poskytování vzdělávání pro demokratické občanství a k lidským právům v různých oblastech a typech vzdělávání, se zvláštním důrazem na střední odborné vzdělávání (které je v této oblasti vzdělávání zanedbávaným sektorem);
- zajistit vzdělávání k demokratickému občanství a k lidským právům pevné místo v kurikulu, vytvořit vhodné hodnotící nástroje, vyhnout se nástrahám standardizovaného testování.

Nejúčinnější způsob vzdělávání k demokratickému občanství a lidským právům probíhá prostřednictvím participace a zkušeností. Tato oblast vzdělávání nemůže být vyučována jako izolovaný předmět, mělo být jít o průřezový element. Zpráva například také uvádí, že hodnocení vzdělávání k demokratickému občanství a k lidským právům může být citlivou

³³ *Learning to Live Together*. Council of Europe Report on the state of citizenship and human rights education in Europe. Council of Europe, 2017. Dostupné z: <https://rm.coe.int/learning-to-live-together-council-of-europe-report-on-the-state-of-cit/1680727be5>

³⁴ *Charta Rady Evropy o výchově k demokratickému občanství a lidským právům*. Rada Evropy, 2010. Dostupné z: http://www.obcanskevzdelavani.cz/uploads/5622ff74c528421dcaa4a039b311d82c133485a8_uploaded_cov2012-charta.pdf

oblastí, že je důležité rozvíjet formativní metody hodnocení a že je potřeba se v této oblasti vyhnout standardizovanému testování.

Centrum občanského vzdělávání

Centrum občanského vzdělávání je nadstranickým institutem, který se dlouhodobě věnuje podpoře koncepčního rozvoje občanského vzdělávání v České republice. V materiálu *Občanské vzdělávání v kontextu českého školství*³⁵ jsou představena následující doporučení pro efektivní občanské vzdělávání:

- rozvíjíme znalosti o demokracii, historii, právu a politice;
- vybíráme metody, které se vztahují k reálným situacím ze života školy, obce nebo širšího světa;
- diskutujeme se žáky o aktuálních a kontroverzních tématech;
- vedíme studenty k samostatnému myšlení, ke kritickému zvažování problémů;
- použijeme metody projektové výuky a umožníme studentům získané znalosti a dovednosti využít přímým zapojením se v komunitě;
- zapojme studenty do řízení školy;
- podpoříme studenty v zapojení se do simulací demokratických procesů.

Významným faktorem, který ovlivňuje rozvoj občanských kompetencí, je školní klima. Pozitivních výsledků v této oblasti dosahují školy:

- které podporují občanskou angažovanost u všech studentů a zejména u těch, kteří by se jinak nezapojovali;
- kde se žáci mohou vyjadřovat k chodu školy;
- kde mají žáci možnost pochopit, jak funguje jejich škola i celý vzdělávací systém;
- které na občanském vzdělávání spolupracují s místní komunitou i s lokálními institucemi;
- kde se občanství rozvíjí napříč celým kurikulem.

Mezi slabé stránky občanského vzdělávání patří to, že jsou málo využívány metody přímé participace žáků (demokratický chod třídy a škol, žákovské parlamenty) a že je důraz kladen na znalostní rovinu na úkor dovednostní a postojoyé složky.

Dalším výrazným příspěvkem Centra občanského vzdělávání je zpracování *Doplňující koncepce k současnému kurikulu*³⁶. Tato koncepce vznikla jako reakce na neuspokojivé výsledky českých žáků v mezinárodním šetření ICCS v roce 2009. Materiál byl navržen a konzultován ve spolupráci se čtyřiceti českými školami. Tato koncepce má sloužit jako doplňkové pojetí výchovy k občanství, jako inspirační nadstavba k povinnému rámci RVP. Východiskem koncepce je celkový rámec občanství, tak jak byl vytvořen pro potřeby šetření ICCS. Tento rámec byl porovnáván s Mezinárodním rámcem pro výchovu k občanství Res Publica, britským kurikulem Citizenship Education a pojetím Rady Evropy v kontextu Education for Democratic Citizenship and Human Rights. Z analýzy COV vyplynulo, že RVP jednotlivých stupňů vzdělávání

³⁵ PROTIVÍNSKÝ, T., DOKULILOVÁ, M. *Občanské vzdělávání v kontextu českého školství. Analytická sonda*. Masarykova univerzita, 2012. Dostupné z:

http://www.obcanskevzdelavani.cz/uploads/2e5e82e47e9dec60214a003f36e8862f17b9969e_uploaded_cov2012-analyza_pvo.pdf

³⁶ *Výchova k občanství. Doplnující koncepce k současnému kurikulu*. Masarykova univerzita, 2012. Dostupné z: http://www.obcanskevzdelavani.cz/uploads/c52399e14b0a5c9fb5c336ab809830d484d2c7cc_uploaded_cov2012-koncepce.pdf

na sebe nenavazují, užívají odlišné pojmy a netvoří ucelené vývojové kontinuum. Šetření ICCS ukazuje velmi nízkou úroveň ochoty českých žáků zapojit se do občanského a politického života, nízkou důvěru v politiku a její smysl. Z toho plyne obecně nízká připravenost vstupovat do veřejného prostoru a v dospělosti se jakkoliv aktivně účastnit občanského života. Doplňující koncepce klade ve zvýšené míře důraz na dovednosti a postoje.

Doplňující koncepce člení občanské vzdělávání do čtyř oblastí:

- Principy občanství a demokracie
- Občanská společnost a instituce
- Participace občana
- Česká republika – identita a spolupráce

Pro každou oblast jsou představeny nosné myšlenky, vzdělávací cíle, objasnění klíčových pojmů a souvislost oblasti s rámcovými vzdělávacími programy.

Dalším příspěvkem Centra občanského vzdělávání je publikace *Politika do školy patří*.³⁷ Materiál reaguje na to, že mnoho škol má obavy z politiky ve škole, která je stále často viděna optikou politické manipulace na základě zkušenosti s komunistickým režimem. Riziko obvinění z politické manipulace pak dopadá na vedení školy i na samotného učitele. I proto se mnoho učitelů odmítá o aktuální politice se žáky bavit. Široce zastoupený je totiž názor, že politika do škol nepatří. Proto se o demokracii raději diskutuje nad historickými příklady než nad aktuální politickou situací. Učitel samozřejmě nemůže propagovat konkrétní politickou stranu, ale nemá se bát se žáky diskutovat o aktuálních a často také kontroverzních společenských tématech. Pro většinu žáků je škola jediné místo, kde se mohou setkat s různými názory a pod metodickým vedením je otevírat, vyrovnávat se s nimi a diskutovat o nich, učit se argumentaci. Probírá-li se nějaké aktuální téma, je třeba dávat pozor na to, aby bylo prezentováno z hlediska více názorových proudů. Kontroverzní téma má být ukazováno jako kontroverzní. Pokud se o aktuálních a kontroverzních tématech ve škole mlčí, pak je role školy při utváření občanských postojů výrazně oslabena.

Publikace *Občanské vzdělávání v ČR*³⁸ obsahuje kapitolu, co by bylo potřeba v občanském vzdělávání ve školách změnit. Hodinová dotace nepředstavuje pro společenskovední předměty až takový problém. Tím je spíše způsob, jak se poskytnutý čas využívá. Jako jedna z cest k proměně občanského vzdělávání je uváděno využívání možností, které poskytuje prostředí samotné školy, tedy školní parlamenty, různé formy samosprávy, způsob komunikace učitelů se žáky a podobně. Prostředí školy je skvělou příležitostí k získání dovedností, jak ovlivňovat svět kolem sebe. Problémem je také to, že se učitelům nedaří přesvědčivě ukázat souvislost mezi výchovou k občanství a praktickým světem mimo školu (včetně možnosti uplatnit svá práva a hrát aktivní roli ve veřejném životě).

³⁷ *Politika do školy patří. Metodický materiál pro učitele*. Masarykova univerzita, 2012. Dostupné z: http://www.obcanskevzdelavani.cz/uploads/731d132bc000d709724f22e5beb11623b48e6e73_uploaded_cov2012-politika_do_skoly_patri.pdf

³⁸ ČÁP, P., MATĚJKA, O., PROTIVÍNSKÝ, T. *Občanské vzdělávání v ČR*. Centrum občanského vzdělávání Masarykovy univerzity, 2013. Dostupné z: http://www.obcanskevzdelavani.cz/uploads/9bb2e62e7ec0473414f0da87b4fe9aac1d5a8719_uploaded_cov2013-kas-obcanske_vzdelavani_v_cr.pdf

*Standardy pro základní vzdělávání*³⁹

Standardy pro základní vzdělávání pro vzdělávací obor Výchova k občanství vymezují indikátory, které konkretizují minimální úroveň vzdělávacího obsahu, a mohou se proto stát jedním z inspiračních zdrojů pro revize RVP ZV. Z důvodu podrobnosti materiálů jsou připojeny odkazy, na kterých jsou uvedeny indikátory přehledně v tabulkách pro jednotlivé tematické celky:

- <http://digifolio.rvp.cz/view/view.php?id=10633>
- <http://digifolio.rvp.cz/view/view.php?id=10634>
- <http://digifolio.rvp.cz/view/view.php?id=10637>
- <http://digifolio.rvp.cz/view/view.php?id=10640>
- <http://digifolio.rvp.cz/view/view.php?id=10641>

Indikátory vzdělávacího oboru Člověk a jeho svět jsou zveřejněny na adrese <http://digifolio.rvp.cz/view/view.php?id=10709>.

*Metodické komentáře a úlohy ke Standardům ZV – Výchova k občanství*⁴⁰

Jádrem materiálu jsou ilustrativní úlohy a metodické komentáře k nim. Za výrazný příspěvek k revizi kurikula považujeme vymezení tří úrovní obtížnosti (minimální, optimální, excelentní), a to ve vztahu k vědomostem, dovednostem a postojům. Při nastavování úrovní obtížnosti se vycházelo z představy aktivního občana. Toto ideální pojetí bylo s ohledem na věk žáků a možnostem základního vzdělávání transformováno do popisu excelentní úrovně. Od této excelentní úrovně se pak odvíjí úroveň optimální a úroveň minimální. Popisy jednotlivých vědomostí, dovedností a postojů jsou pak adekvátně stupňovány, přičemž každá vyšší úroveň v sobě zahrnuje osvojení úrovní nižších. Tabulka nastavení úrovní obtížnosti je přílohou metodických komentářů.

*Veřejná diskuse ke Standardu pro vzdělávací obor Výchova k občanství*⁴¹

V roce 2011 proběhla na Metodickém portálu RVP.CZ veřejná diskuse ke Standardu pro vzdělávací obor Výchova k občanství. Uživatelé Metodického portálu se mohli vyjadřovat jak k indikátorům, tak k očekávaným výstupům, ze kterých indikátory vycházejí. Níže je představen výběr a souhrn z diskuse.⁴²

- *Žák zhodnotí nabídku kulturních institucí a cíleně z ní vybírá akce, které ho zajímají. Tady je problematický už samotný očekávaný výstup (zhodnocením nabídky je i konstatování, všechno je to nuda a nic mě nezajímá.)*
- *Žák objasní výhody demokratického způsobu řízení státu pro každodenní život občanů. Stejně důležitá jako znalost výhod je také znalost nevýhod a úskalí demokracie –*

³⁹ *Standardy pro základní vzdělávání. Výchova k občanství.* NÚV, 2015. Dostupné z: <http://digifolio.rvp.cz/artefact/file/download.php?file=67496&view=9832>.

⁴⁰ HESOVÁ, A. (ed.) *Metodické komentáře a úlohy ke Standardům pro základní vzdělávání.* NÚV, 2016. Dostupné z: http://clanky.rvp.cz/wp-content/uploads/prilohy/21287/metodicke_komentare_a_ulohy_ke_standardum_zv_vychova_k_obcanstvi.pdf

⁴¹ Veřejná diskuse ke Standardu pro vzdělávací obor Výchova k občanství. *Metodický portál*, 2011. Dostupné z: <http://diskuze.rvp.cz/viewtopic.php?f=615&t=18753>.

⁴² Indikátory jsou vyznačeny kurzivou, reakce uživatelů Metodického portálu jsou bez grafického vyznačení.

nepřipravenost na tato úskalí a nevědomost, jak je minimalizovat, jsou často zdrojem frustrace. V RVP to ale není.

- *Žák vyloží smysl voleb do zastupitelstev v demokratických státech a uvede příklady, jak mohou výsledky voleb ovlivňovat každodenní život občanů.* Opět spíše kritika RVP: je skutečně teoretická znalost toho, k čemu jsou volby, dostačující? RVP nikde nevede ke způsobu, jak se vlastně u voleb rozhodovat, na základě jakých kritérií volit. Nesmírně důležitá je i znalost volebních systémů – to lze nechat na střední stupeň vzdělání, ale minimálně schopnost pojmenovat, na základě čeho se budu u voleb rozhodovat, je klíčová.
- *Žák rozlišuje projevy vlastenectví od projevů nacionalismu.* Toto téma je komplikované pro většinu dospělých občanů ČR. Rozlišit mezi vlastenectvím a nacionalismem je v českém pojetí značně obtížné. Je prezident Klaus vlastenec, nebo nacionalista? Nedomnívám se, že bychom měli děti učit vysvětlovat, co je to vlastenectví, a už vůbec ne je učit veřejně své vlastenectví proklamovat. Jedná se o hodnotu, kterou je třeba zvnitřňovat skrze vztah k místu, kde žijí, jeho tradici apod. A ne o ní uměle hovořit. Celkově se jedná o nekvalitně formulovaný výstup oboru jako takový, který vede děti k umělému definování pojmů bez vnitřních obsahů.
- *Žák zhodnotí nabídku kulturních institucí a cíleně z ní vybírá akce, které ho zajímají.* Přijde mi to velmi nemotorné (...) Není spíše cílem naučit žáky, aby na nějakých konkrétních příkladech popsali, jak přispívají kulturní instituce k principům demokracie v obci, městě, jak je mohou využívat, pro jaké konkrétní účely, související s významem společenství? Proč je důvod domnívat se, že kulturně vzdělaný člověk je lepším občanem? Důležitou roli tu navíc mohou hrát například městské knihovny jako centrum setkávání komunity. A co domy dětí a mládeže, jsou to také kulturní instituce? Opět je tu problém v celkovém znění výstupu. Jak mám zhodnotit nabídku kulturních institucí, co tedy vlastně dělám, když ji hodnotím?
- *Žák uplatňuje vhodné způsoby chování a komunikace v různých životních situacích, případně neshody či konflikty s druhými lidmi řeší nenásilným způsobem.* (...) nesrozumitelnost výstupu a nahráváme tomu, aby řada učitelů zaměnila význam výchovy k občanství za poučky o slušném chování.
- *Žák rozlišuje projevy vlastenectví od projevů nacionalismu.* Výstup příliš obtížný, kde je hranice mezi vlastenectvím a nacionalismem?
- Některé očekávané výstupy jsou problematické, jednostranné, příliš teoretické, náročné i pro dospělé.
- Očekávané výstupy tematického celku Člověk jako jedinec nejsou srozumitelné. Tento tematický celek je v mnoha rysech shodný s Výchovou ke zdraví.
- Tematický celek Mezinárodní vztahy a globální svět je možné z Výchovy k občanství vypustit, o EU a dalších organizacích se hovoří v Geografii.
- V očekávaných výstupech je používán zastaralý termín „kulturní zvláštnosti“, v současné době se prosazuje termín „kulturní rozdíly“.
- V očekávaných výstupech je nevhodně používán pojem „tolerance“ na místě, kde by měl být spíše používán pojem „respekt“.

Člověk a jeho svět – oborové náměty⁴³

Tato pasáž se věnuje podnětům vzdělávacího oboru Člověk a jeho svět, který je integrovaným vzdělávacím oborem na 1. stupni ZŠ a který propojuje společenskovední a přírodovědné vzdělávací obsahy. Níže jsou vybrány podněty zaměřené na společenskovední vzdělávací obsah.

Základním východiskem pro utváření hodnotových systémů je porozumění politické filozofii. Je proto vhodné, aby byla politická věda zařazena v didakticky přiměřené podobě i do vzdělávání v mladším školním věku.

Význam znalostí kulturních specifik jiných národů (především Ukrajinců, Vietnamců a Romů) jako determinanty budoucích postojů a chování českých žáků vyšších stupňů vzdělávání stoupá. Je proto třeba klást na osvojení těchto znalostí důraz.

V charakteristice a cílovém zaměření vzdělávací oblasti Člověk a jeho svět chybí vazba na obecnější cíle s ohledem na mravní a estetické cítění. Bylo by vhodné ji do textu RVP ZV doplnit.

Podnět vztahující se k očekávanému výstupu ČJS-5-1-05 upozorňuje na problematický požadavek RVP ZV (žák zprostředkuje ostatním zkušenosti, zážitky a zajímavosti z vlastních cest) v souvislosti se skutečností, že ne všichni žáci s rodiči cestují.

V souvislosti s plánovanými úpravami RVP ZV se objevuje požadavek na zařazení nových očekávaných výstupů týkajících se náboženství.

Doporučené očekávané výstupy průřezových témat⁴⁴

Přestože se tato studie nezaměřuje na průřezová témata, je vhodné tuto oblast sledovat, například proto, že průřezová témata bývají silně integrována právě do společenskovedního vzdělávání a protože je mezi průřezovými tématy a společenskovedním vzděláváním těsný vztah. Pro zvýšení kvality výuky, plánování a hodnocení průřezových témat na základních školách a gymnáziích byla vytvořena ucelená metodická podpora s názvem *Doporučené očekávané výstupy* (DOVy). Tyto DOVy jsou „mostem“ mezi pojetím průřezových témat a specifickými potřebami praxe. DOVy pomáhají konkretizovat vědomosti, dovednosti, hodnoty a postoje, které si mají žáci prostřednictvím dílčích témat a činností osvojit. Jsou formulovány jako očekávané výstupy, proto mohou pomoci zprostředkovat začlenění průřezových témat do vzdělávacích oblastí. Dalším podpůrným materiálem je konkretizace dílčích tematických okruhů, kde jsou velmi konkrétní témata, náměty, případně i aktivity a metody pro realizaci průřezových témat. Z důvodu rozsáhlosti a podrobnosti materiálů jsou připojeny odkazy na zpracované publikace a texty.

- DOVy pro ZŠ:
<http://digifolio.rvp.cz/artefact/file/download.php?file=28981&view=3951>
- DOVy pro gymnázia:
http://www.nuv.cz/uploads/Publikace/vup/Doporucene_ockavane_vystupy_gymnazia.pdf

⁴³ *Souhrn námětů pro úpravy vzdělávacího obsahu v RVP ZV z dostupných zdrojů*. Podkladový materiál v rámci řešení úkolu inovací RVP PV a RVP ZV. NÚV, 2015.

⁴⁴ *Digifolio Průřezová témata*. Metodický portál, 2011. Dostupné z: <http://digifolio.rvp.cz/view/view.php?id=3951>.

Průřezová témata a čtenářství⁴⁵

V rámci tohoto projektu byly mimo jiné formulovány očekávané výstupy pro průřezová témata na ZŠ a gymnáziích, které mohou být inspirativní pro úpravu společenskovedního vzdělávání.

Pokusné ověřování občanského vzdělávání

Soustavná podpora občanského vzdělávání ve školách (Stabilizace role žákovských parlamentů v občanském vzdělávání formou pokusného ověřování)⁴⁶ byla realizována v letech 2016 až 2018 Národním ústavem pro vzdělávání (ve spolupráci s COV a CEDU). Výstupy byly MŠMT předloženy do prosince 2018. Publikování výstupů na Metodickém portálu www.rvp.cz lze předpokládat v prvním pololetí roku 2019.⁴⁷ Stěžejním cílem pokusného ověřování byla formulace doporučení pro budoucí systémovou podporu občanského vzdělávání ve školách. Smyslem pokusného ověřování bylo rozvíjet občanské kompetence žáků. Pokusné ověřování bylo zaměřeno především na účinné zavádění efektivně fungujících žákovských parlamentů, dále pak na prozkoumání možnosti zavedení role koordinátora občanského vzdělávání ve školách, vývoj systému efektivního hodnocení žákovských parlamentů a ověření možností spolupráce klíčových aktérů občanského vzdělávání.

Strukturovaný dialog s mládeží a organizacemi mládeže

V rámci participativního zapojení názorů mladých lidí do procesů tvorby, implementace a evaluace veřejných politik, které se mladých lidí dotýkají, a podle zásad Obnoveného rámce evropské spolupráce v oblasti mládeže na léta 2010–2018 a Koncepce podpory mládeže České republiky na léta 2014–2020 jsou v České republice realizovány participační procesy s mladými lidmi (www.strukturovanydialog.cz). V uplynulých letech se řada z nich věnovala i problematice občanského vzdělávání. Občanské vzdělávání je z pohledu aktivních mladých lidí považováno za nedostatečně systémové, neprovázané, nekoordinované, málo podporované a málo efektivní.

Přímo problematice občanského vzdělávání ve školách i mimo ně se věnují doporučení v rámci Národní zprávy ze IV. cyklu strukturovaného dialogu s mládeží v letech 2014–2015.⁴⁸ Participační aktivity žáků a studentů by měly mít jasné vymezení i ve školních řádech. Jedná se zejména o školní samosprávy, školní časopisy, možnost formulovat petice na vedení školy, zřizovatele či školské rady, a to s patřičnou odůvodněnou odezvou, dále možnosti pro žáky žádat o drobné prostředky na žákovské projekty pro rozvoj školního prostředí, které řídí a realizují sami žáci, možnosti svolávat celoškolská žákovská fóra a pléna apod. Samy školní řády by měly být diskutovány se žáky, což může pomoci zvýšit jejich znalost a porozumění významů jednotlivých opatření a v neposlední řadě i jejich dodržování ze strany žáků a pracovníků škol. Žáci by měli mít relevantní možnosti veřejně i neveřejně se vyjadřovat

⁴⁵ *Průřezová témata a čtenářství*. Odyssea, 2012. Dostupné z: <http://www.ptac.cz/>

⁴⁶ *Soustavná podpora občanského vzdělávání na školách (Stabilizace role žákovských parlamentů v občanském vzdělávání formou pokusného ověřování)*. MŠMT, 2016. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/soustavna-podpora-obcanskeho-vzdelavani-na-skolach>

⁴⁷ Aktuálně je publikováno tzv. digifolio s názvem Pokusné ověřování občanského vzdělávání, viz <https://digifolio.rvp.cz/view/view.php?id=15013>. Do tohoto digifolia budou postupně vkládány výstupy nebo odkazy na ně.

⁴⁸ *Národní zpráva ze IV. cyklu Strukturovaného dialogu s mládeží a organizacemi mládeže*. Strukturovaný dialog, Praha, 2015. Dostupné z: http://www.strukturovanydialog.cz/sites/default/files/file/files/1453711572/vystupy_z_konzultace_sd_eu_iv_cyklus_-_nps_-_final_1.pdf

k záležitostem školy a výuky. Zdůrazněna je také snaha o větší relevanci zvyšování právní gramotnosti žáků, peer to peer vzdělávání, projektovou komunitní výuku. V neposlední řadě by formální vzdělávání mělo předávat žákům i obsahy týkající se možností účasti na demokratickém životě v jejich okolí, tedy mimo školy samotné. Více by měla být využívána i výuka na památných místech a v součinnosti s paměťovými institucemi, tedy poučením se ze společenských dějů v minulosti pro pochopení fungování společenských procesů, a tím i posílení aktivní prevence nedemokratických postojů a hodnot.

Také zpráva z V. cyklu⁴⁹ je relevantní, neboť v tomto období se strukturovaný dialog s mládeží zabýval tématem rozvoje potenciálu mladých lidí, inkluze a participace v Evropě. Důležitými doporučeními jsou především vědomá práce se stigmatizací, respektive destigmatizací mladých lidí v participačních procesech a zájem o větší a transparentní institucionalizaci poradních těles složených z rozmanitých reprezentantů mladých lidí, ve školním prostředí žáků. Tyto principy by měly být více rozpracovány do aktivit žákovských samospráv.

Soudobé koncepty občanství

Rámcové vzdělávací programy by podle I. Kučerové⁵⁰ měly ve vymezení vzdělávacího obsahu společenskovedních předmětů reflektovat to, že od přelomu tisíciletí dochází k výraznému posunu ve vnímání pojmu „občanství“. Spojujícím prvkem je aktivita samotného občana a jeho schopnost a zodpovědnost vyjadřovat se k veřejnému dění. Z toho posunu vychází několik konceptů:

- *koncept aktivního občanství*, který předpokládá intenzivní, aktivní a cílenou účast občana na správě své polis (angažovanost občana, využití volebního práva, dobrovolnictví, účast na veřejných diskusích, a to jak na národní, tak na lokální, regionální i mezinárodní úrovni), aktivní občanství je vnímáno jako sociální kapitál, který je spojen s prvkem důvěry a s kvalitou vztahů mezi lidmi, občanství je vnímáno prakticky (začleňování lidí do společnosti, participace na společenském životě),
- *koncept demokratického občanství* předpokládá aktivní participaci občana na správě věcí veřejných, zdůrazňuje především spravedlnost, rovnost lidí, vzájemný respekt, odpovědnost, lidská práva, demokratický občan je schopen kritického přístupu k informacím, se kterými dále pracuje, koncept se projevuje ve třech rovinách: kognitivní (osvojení demokratických představ jako základ participujícího občanství), sociální (praktikování demokracie v rovině občan a spravedlnost), afektivní (hodnoty a jejich internalizace, odpovědnost, vnitřní integrita, sebedisciplína),
- *kompetence občana* jsou předpoklady pro zvládnutí určité situace, jedná se vlastně o kvalifikovanost realizovat svá občanská práva.

⁴⁹ Národní zpráva z V. cyklu *Strukturovaného dialogu s mládeží a organizacemi mládeže*. Strukturovaný dialog, Praha, 2016. Dostupné z:

http://www.strukturovanydialog.cz/sites/default/files/file/files/1480600883/zprava_z_konzultaci_na_web_-_cesky.pdf

⁵⁰ KUČEROVÁ, I. *Moderní pojetí občanství: kompetence, závazky. Evropský rok občanů 2013*. Dostupné z: https://www.researchgate.net/profile/Irah_Kucerova/publication/270582330_Moderni_pojeti_obcanstvi_kompetence_zavazky/links/54af04da0cf21670b3590be4?origin=publication_list

Další soudobý koncept představuje pojem *globální občanství*, se kterým pracuje například UNESCO⁵¹ nebo Oxfam a Člověk v tísni⁵² nebo AFS⁵³. Globální občanství jsou práva, závazky a povinnosti spojené s tím, že jsme členy globální společnosti. Tento koncept počítá s tím, že některé naše identity mohou přesahovat zeměpisné nebo politické hranice (a nejsou tedy úzce spojeny s konkrétním státem). Globálním občanem je ten, kdo si je vědom okolního světa a chápe sebe sama jako jeho součást, respektuje a oceňuje rozmanitost, rozumí ekonomickému, politickému, sociálnímu, kulturnímu, technologickému a environmentálnímu fungování světa, podporuje sociální spravedlnost, podílí se na životě společnosti na různých úrovních, přispívá k tomu, aby byl svět místem založeným na principech rovnosti a udržitelnosti, cítí zodpovědnost za své jednání.

Další aktuální koncept najdeme pod pojmem *digitální občanství*, se kterým od roku 2016 pracuje také Rada Evropy. Tento pojem se snaží přiblížit a propojit pojmy jako globální občanství, globální kompetence, digitální kompetence, digitální gramotnost, mediální a informační gramotnost. Pojem digitální občanství obsahuje tři klíčové elementy: digitální zapojení, digitální odpovědnost a digitální participaci. Digitální občanství je pro tyto účely propojeno s modelem kompetencí pro demokratickou kulturu (viz schéma na straně 18) a vymezuje 10 digitálních domén⁵⁴: přístup a začlenění, učení a kreativita, média a informační gramotnost, etika a empatie, zdraví a pohoda, e-prezentace a komunikace, aktivní participace, práva a povinnosti, ochrana soukromí a bezpečnost, spotřebitelské povědomí.

Tradiční učivo versus kompetenční pojetí

Podle Michaely Dvořákové není aktuální pojetí RVP ZV, které je podle úvodních charakteristik zaměřeno na rozvíjení klíčových kompetencí, v konkrétních vzdělávacích oblastech důsledně dodrženo. Rozpracování klíčových kompetencí pro vzdělávací oblast Člověk a společnost je naznačeno v úvodní charakteristice a cílovém zaměření vzdělávací oblasti. Vlastní pojetí vzdělávacího oboru Výchova k občanství, jak ho reprezentují závazné očekávané výstupy, je s rozpracovanými kompetencemi z úvodní charakteristiky propojeno pouze částečně. Některé očekávané výstupy vycházejí pouze z obsahu učiva, propojenost s kompetencemi zde není zřejmá. Rozpory mezi přístupem rozvíjejícím kompetence a tradičním znalostním pojetím oboru jsou patrné zejména v očekávaných výstupech tematického okruhu Člověk, stát a právo:

- *VO-9-4-01 rozlišuje nejčastější typy a formy států a na příkladech porovná jejich znaky*
- *VO-9-4-02 rozlišuje a porovnává úkoly jednotlivých složek státní moci ČR i jejich orgánů a institucí, uvede příklady institucí a orgánů, které se podílejí na správě obcí, krajů a státu*

Pojetí orientované na rozvíjení kompetencí je nejvíce patrné v tematickém okruhu Člověk ve společnosti, problémem tohoto okruhu může být ale nejasné propojení obsahové složky výstupů s obory společenských věd a problematické hodnocení úrovně dosažení kompetencí ve vyučování.

⁵¹ *Global Citizenship Education*. UNESCO. Dostupné z: <https://en.unesco.org/themes/gced>

⁵² Co znamená pojem globální občanství? In *Jak víme, že to funguje? Člověk v tísni*. Dostupné z: <http://www.wp.varianty.cz/co-znamená-pojem-globalni-obcanstvi>

⁵³ *The AFS Global Citizenship Agenda*. AFS. Dostupné z: <http://afs.org/education/gced-agenda/>

⁵⁴ A Conceptual Model. In *Digital Citizenship Education*. Rada Evropy, 2017. Dostupné z: <https://www.coe.int/en/web/digital-citizenship-education/a-conceptual-model>

- VO-9-1-03 zdůvodní nepřijatelnost vandalského chování a aktivně proti němu vystupuje
- VO-9-1-07 uplatňuje vhodné způsoby chování a komunikace v různých životních situacích, případně neshody či konflikty s druhými lidmi řeší nenásilným způsobem
- VO-9-1-09 rozpoznává netolerantní, rasistické, xenofobní a extremistické projevy v chování lidí a zaujímá aktivní postoj proti všem projevům lidské nesnášenlivosti

Ze srovnání RVP ZV, evropského rámce a britského národního kurikula podle Michaely Dvořákové vyplývá, že na úrovni lokální politiky je v RVP ZV zohledněno jak porozumění fungování, tak snaha o reflexi a kritický pohled na život v obci a hledání návrhů, jak život v obci zlepšit. Na úrovni celostátní politiky se však RVP ZV zaměřuje především na popis fungování politických institucí. Možnosti aktivního zapojení občanů a k tomu potřebné postoje a dovednosti nejsou v kurikulu explicitně uvedeny. Celkově je možné říci, že české kurikulum nerozvíjí explicitně občanskou aktivitu, angažovanost a nerozvíjí kompetence potřebné pro konstruktivní zapojení se do života komunity.

Pseudodemokracie ve škole a koncepce výchovy k občanství

Podle Antonína Staňka, autora publikace *Výchova k občanství v současné škole. Profesní identita učitele výchovy k občanství*⁵⁵, v sobě aktuální pojetí žákovské participace skrývá paradox pseudodemokracie ve školách – systém se tváří demokraticky, ale je řízen autokratickými prostředky. Tímto je deformována i žákovská participace ve školách. Pro českou koncepci výchovy k občanství po listopadu 1989, tak jak ji zformuloval kolektiv kolem P. Piňhy, je charakteristický komplexní přístup, opírající se o šest základních složek (vlastivědnou, právní, ekonomickou, antropologickou, ekologickou a politologickou). Paralelně s koncepcí Piňhova kolektivu vznikla i jiná koncepce, o které se ve svých poznámkách zmiňuje profesor Mezihorák. Autoři alternativní koncepce vycházeli ze zcela odlišného pojetí – občanská výchova v ní byla chápána jako osobnostní a sociální výchova.

Kurikulum a hodnoty

Josef Maňák ve své studii⁵⁶ uvádí, že v textu RVP ZV se sice termíny „hodnota“ a „hodnotový“ vyskytují poměrně často, ale většinou jde o obecné proklamace, které pojetí hodnot nijak nespecifikují, např. životní hodnota, estetická hodnota, hodnota vlastního života, významná hodnota nebo hodnota spolupráce, postoje a hodnoty, hodnotová platnost. Pokud je jako cíl uváděna nějaká hodnota, obvykle také chybí její operantní podoba, takže hodnota působí jako něco obecně daného, samozřejmého, ale současně též vzdáleného, co nikoho k ničemu nezavazuje. Rozsah úkolu občanské výchovy je podle autora natolik velký a sledované cíle natolik důležité, že je potřeba uvažovat o větší časové dotaci nebo o vytvoření nového vyučovacího předmětu, který by do své kompetence převzal problematiku práva, ekonomiky, případně dalších úseků. Občanská výchova by se tak mohla soustředit na obsah svého poslání, tj. na výchovu demokratického občana.

⁵⁵ STANĚK, A. *Výchova k občanství v současné škole: profesní identita učitele výchovy k občanství*. Praha: Epoque, 2009.

⁵⁶ MAŇÁK, J. Kurikulum a hodnoty (studie). In *Pedagogická orientace* 2, 2007, str. 2–10. Dostupné z: <https://journals.muni.cz/pedor/article/view/1052/843>

Výchova k občanství – tvorba školního vzdělávacího programu

V publikaci *Pomáháme při tvorbě Školního vzdělávacího programu – vzdělávací obor Výchova k občanství*⁵⁷ autoři uvádějí souvislosti vzdělávacího oboru Výchova k občanství s dějepisem a se zeměpisem, poté také s Výchovou ke zdraví a vzdělávacím oborem Člověk a svět práce. Tyto souvislosti lze ale vnímat jako duplicitu, které mohou být impulzem pro jejich odstranění.

Zkušenosti ze zahraničí ukazují, že neúčinnějším způsobem výchovy k občanství je zapojování žáků do rozhodovacích procesů, podporování jejich aktivní participace v životě třídy, školy i místní komunity, propojování života školy se životem místní komunity a spolupráce školy se správními orgány a institucemi i s dalšími sociálními partnery.

Klíčovým prvkem pro účinnou výchovu k občanství je rozvíjení demokratické atmosféry ve třídě a škole a vytváření příležitostí k aktivní participaci žáků v životě třídy, školy i místní komunity. V této souvislosti má velký význam činnost žákovské samosprávy (žákovských parlamentů, senátů či rad).

*Koncepce liberalismu a demokracie v RVP G*⁵⁸

Jan Květina v teoretické studii posuzuje, nakolik je gymnaziální vzdělávací program (resp. společenskovědní vzdělávání) ovlivněn principy liberálně-demokratické ideologie a v jakém rozsahu může formovat v postojích žáků pluralistické paradigma. Autor sleduje individualistické a atomistické chápání žáka prostřednictvím používání zájmena „svůj“ ve vztahu k oblasti práv a svobod. Velmi výrazná je tato posesivita v kompetenci k podnikavosti, ale i v oblasti řešení problémů a občanství (např. „s ohledem na své potřeby“, „s ohledem na svou zájmovou orientaci“, „své chápání kulturních hodnot“, „hájit svá práva“, „obhajuje svá lidská práva, respektuje práva druhých a uvážlivě vystupuje proti jejich porušování“ – zde si můžeme všimnout požadavku ochraňovat práva univerzálně, ale ačkoliv jsou práva vymezena individuálně, není zde žádná zmínka o sociální podmíněnosti). Diskuse je podle autora v RVP G představována čistě neoliberálně jako nástroj ukotvení a prosazení vlastního pohledu, individuální zájem a jeho prosazení jsou pasovány do role ústředního principu diskuse. Podle autora propaguje RVP G realistický pohled, ale už nebere v potaz to, že realita není jedinou možností bez alternativ (svět je pluralitní). RVP G obsahuje řadu ambivalentních formulací a konfliktních linií. Napětí se ukazuje například mezi prosazováním jednostranných konformních způsobů a touhou respektovat pluralistický výklad světa. RVP nedostatečně ukotvuje pojem demokracie – není specifikováno, zda je demokracie chápána jako metoda výběru elit, proces vyjednávání, nebo hodnotový stav společnosti (respekt k základním principům demokracie, odpovědný občanský život v demokratické společnosti × osvojení demokratických principů v mezilidské komunikaci). Není zřejmé, zda demokracie v RVP odkazuje k „pouhé“ přítomnosti diskuse bez nutnosti občanského rozhodování, nebo k propagaci veřejné participace na všech úrovních.

Podle autora jsou pojmy liberalismus a demokracie v RVP G interpretovány jednostranně: dominuje atomistické pojetí jedince v intencích posesivního individualismu, prezentace apolitických univerzálních hodnot je mýtem, RVP vykazuje mnohé prvky antagonismu

⁵⁷ HRACHOVCOVÁ, M., HORSKÁ, V., ZOUHAR, J. *Pomáháme při tvorbě Školního vzdělávacího programu – vzdělávací obor Výchova k občanství*. Úvaly: Albra, 2007.

⁵⁸ KVĚTINA, J. Koncepce liberalismu a demokracie v edukačním procesu: dekonstrukce neoliberální dominance v RVP. *Pedagogika*, roč. 66, č. 3, 2016, str. 288–305. Dostupné z: <http://www.scied.cz/index.php/pedagogika/article/viewFile/331/255>

a ambivalence, RVP ukazuje neukotvenost vymezení pojmu demokracie. Pokud chce vzdělávací diskurz profilovat jako pluralistický a demokratický, musí podle autora rezignovat na stávající chápání hodnot a postojů jako jednou pro vždy utvořených žádoucích stavů.

Gender

V příručce *Gender ve škole pro vyučující předmětů občanská výchova, občanská nauka a základy společenských věd na základních a středních školách*⁵⁹ vymezily autorky ústřední témata, kterými by se měli pedagogové v rámci výuky výchovy k občanství a dalších sociálně humanitních předmětů zabývat:

1. Gender a osobnost člověka
2. Gender a společnost
3. Gender a trh práce
4. Gender a politika
5. Gender a právo
6. Gender a média
7. Gender a jazyk
8. Gender a náboženství
9. Gender a globální problémy
10. Gender a škola
11. Gender a volba povolání

K těmto tématům jsou pak navrženy dílčí náměty včetně pracovních listů. Genderově citlivá výchova patří v současnosti k preferovaným tématům pedagogiky i vzdělávací politiky, tvoří nedílnou součást interkulturního vzdělávání.

Publikace *Genderovou optikou: zaměřeno na český vzdělávací systém*⁶⁰ se mimo jiné zaměřuje na genderový potenciál rámcových vzdělávacích programů. RVP nesměřují výrazně a explicitně ke snižování genderových nerovností. Nicméně ve vzdělávacím obsahu vymezeném RVP jsou některé dílčí body, které se rovnosti mezi ženami a muži dotýkají. Podle autorek je patrné, že genderová rovnost nemá v RVP velký prostor. Výstupů, které se týkají genderově nestereotypního přístupu k sociální realitě, je na všech vzdělávacích stupních poměrně málo. Na druhé straně však dokumenty obsahují řadu požadavků, které se týkají obecně respektu k jednotlivým lidem i skupinám a přístupu k druhým bez vlivu stereotypů a předsudků. Podle autorek nebyly RVP vytvářeny se znalostí genderové problematiky – pojem gender je použit pouze jednou v RVP pro gymnázia, nikoliv v ostatních RVP, včetně RVP pro odborné vzdělávání. Obvyklými pojmy jsou naopak role a pohlaví, které jsou v rámci genderově citlivé perspektivy problematické.

⁵⁹ SMETÁČKOVÁ, I., VLKOVÁ, K. *Příručka pro vyučující předmětů občanská výchova, občanská nauka a základy společenských věd na základních a středních školách*. Otevřená společnost, 2005. Dostupné z: <http://www.otevrenaspolecnost.cz/knihovna/otevrenka/prosazovani-genderove-rovnosti/gender-ve-skole-obcanska-nauka.pdf>

⁶⁰ SKÁLOVÁ, H. (ed.) *Genderovou optikou: zaměřeno na český vzdělávací systém. Sborník textů kolektivu autorek k problematice genderových aspektů školství v ČR*. Gender Studies, 2008. Dostupné z: <http://genderstudies.cz/download/vzdelavani.pdf>

Filozofie na gymnáziích

Petra Šebešová ve své disertační práci s názvem *Jak učit filosofii na gymnáziích? Příspěvek k didaktice filosofie*⁶¹ mimo jiné představuje návrh vlastního rozpracování filozofických kompetencí na základě analýzy RVP G. Filozofické myšlení rozčleňuje do těchto filozofických kompetencí: porozumění a interpretace textu, psaní vlastního textu, diskuse, práce s pojmy, argumentace, řešení problémů, reflexe (včetně kritického ověřování a hodnocení), odpovědné rozhodování a jednání. Autorka navrhuje formulace požadovaných výkonů včetně návrhu dílčích dovedností. Požadované výkony jsou vymezeny následujícím způsobem. Žák je schopen:

- shrnout, vyložit a interpretovat předložený text s filozoficky relevantním sdělením co do obsahu i struktury,
- napsat vlastní úvahový či argumentační text v souladu se zvolenou/zadanou formou, v kterém jasně formuluje, strukturuje a argumenty podkládá své myšlenky,
- vyjadřovat své názory a myšlenky kultivovaným a věcným způsobem, podkládat je argumenty a opačným myšlenkám či protiargumentům čelit věcně a s respektem k druhému,
- vytvářet a používat obecné a abstraktní pojmy a uvádět je do vzájemných vztahů,
- formulovat a ověřovat argumenty a odhalit argumentační strukturu textu/výpovědi,
- formulovat filozofický problém či otázku, uvést možné přístupy k řešení, navrhnout řešení a zhodnotit ho s ohledem na jeho důsledky,
- zaujímat odstup či perspektivu odlišnou od vlastního hlediska ke svým i cizím zkušenostem a problémům, problematizovat je a kriticky hodnotit s ohledem na jejich pravdivost či vztah k osobním či společensky uznávaným hodnotám,
- být si při svém rozhodování i jednání vědom vlastních hodnot, postojů i důsledků rozhodnutí či jednání pro sebe i ostatní, umět své rozhodnutí či jednání odůvodnit a nést za své jednání odpovědnost.

Mediální gramotnost v kontextu občanského vzdělávání⁶²

Diskutující se na Národním konventu o EU shodli především na tom, že politika obecně do školy patří a je nutné o ní se žáky diskutovat. Škola by měla být nestranná, ale nikoliv apolitická. Jen v tomto kontextu může mediální výchova vést k aktivnímu a úplnému občanství. Mediální gramotnost i občanské vzdělávání je třeba řešit systémově, je žádoucí, aby existovala lepší koordinace aktivit, které se v daných oblastech podnikají. V diskusi byly zmíněny úzce související oblasti, s nimiž je nutné při rozvoji mediální gramotnosti počítat, např. čtenářská gramotnost a jazykové schopnosti, informační a počítačová gramotnost, osobnostní a sociální výchova, občanská výchova, filmová a audiovizuální výchova, didaktické využívání médií ve výuce (jako pomůcky).

Další podněty

Pojem „občanství“ se v textu vzdělávacího oboru Výchova k občanství nevyskytuje, pojem „občan“ je prezentován jako příjemce, nikoliv jako aktivní činitel.

⁶¹ ŠEBEŠOVÁ, P. *Jak učit filosofii na gymnáziích? Příspěvek k didaktice filosofie*. Univerzita Karlova, 2016.

Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/131557/?lang=cs>

⁶² *Mediální gramotnost v kontextu občanského vzdělávání. Shrnutí a doporučení vyplývající z diskuze kulatého stolu Národního konventu o EU konaného dne 21. dubna 2017*. Fakulta sociálních věd, Univerzita Karlova, 2017.

Dostupné z: http://aktuality.fsv.cuni.cz/upload/Medialni_gramotnost.pdf?file=Medialni_gramotnost.pdf

Členění do tematických celků nemusí být efektivní, jde o třídění na izolované společenskovední disciplíny. Toto členění nenaplnuje ideu rozvíjení dovedností a postojů pro aktivní občanský život. Studenti si nedokážou obory propojit.

Do RVP ZV nejsou zařazeny očekávané výstupy týkající se světových náboženství.

2 Identifikace nových společenských potřeb

Společnost je pro společenskovední vzdělávání základním rámcem, východiskem i cílem, vzdělávací obsah je ze své podstaty spjatý se společností a s jejími proměnami, trendy, směřováním a s jejími aktuálními potřebami. Pojem *společnost* se vyskytuje jak v názvu vzdělávací oblasti *Člověk a společnost*, tak v označení *společenskovední vzdělávání*, vazba ke společnosti je velmi těsná a klíčová. Je proto potřeba, aby bylo společenskovední vzdělávání pružně stabilní – aby mohlo průběžně reagovat na současné fenomény, ale aby se opíralo o neopominutelné jádro a principy demokratické kultury.

Do obsahu společenskovedního vzdělávání často vstupuje jako specifický prvek politická či společenská objednávka. Státní správa, politici i veřejnost prostřednictvím strategií, koncepcí, médií a diskusí velmi často vyjadřují, co by aktuálně mělo/nemělo být obsahem společenskovedního vzdělávání (případně jsou doporučovány i vhodné metody a nástroje).

Aktuálně je na mezinárodní, národní nebo společenské úrovni požadováno, aby se do společenskovedního vzdělávání integrovala nebo aby v něm byla posílena tato témata nebo oblasti:

- digitální gramotnost
- digitální občanství
- dobrovolnictví
- etika a mravní rozměr
- finanční gramotnost
- gender
- globální rozvojové vzdělávání
- kompetence pro demokratickou kulturu
- kontroverzní témata
- kritické myšlení
- mediální výchova
- osobní a národní bezpečnost
- žakovská a občanská participace
- protikorupční výchova
- průřezová témata
- příprava občanů k obraně vlasti
- společenská odpovědnost firem
- spotřebitelské vzdělávání
- světová náboženství
- úcta ke stáří, dialog a spolupráce mezi žáky a seniory
- vzdělávání k demokratickému občanství a k lidským právům

Z výše uvedeného je zřejmé, že aktuální společenské potřeby velmi výrazně ovlivňují diskusi o podobě společenskovedního vzdělávání. Obor se kvůli tomu dostává pod jistý tlak politické a společenské objednávky, ke kterému je vždy potřeba přistupovat s určitou mírou kritické rozvážnosti.

2.1 Analýza strategických materiálů z relevantních sfér rozvoje společnosti

*Strategický rámec evropské spolupráce v oblasti vzdělávání a odborné přípravy*⁶³ uvádí jako jeden ze strategických cílů požadavek prosazovat spravedlnost, sociální soudržnost a aktivní občanství. Vzdělávání by mělo prosazovat mezikulturní kompetence, demokratické hodnoty a respektování základních práv a životního prostředí, jakož i boj proti všem formám diskriminace, a mělo by vést k tomu, aby všichni mladí lidé byli schopni pozitivní komunikace se svými vrstevníky pocházejícími z různých prostředí. Na výchovu k demokratickému občanství jsou pak zaměřeny další strategické materiály Rady Evropy:

- *Deklarace a program výchovy k demokratickému občanství založenému na právech a odpovědnosti občanů* (Rada Evropy)⁶⁴
- *Doporučení Výboru ministrů členským státům – výchova k demokratickému občanství* (Rada Evropy)⁶⁵
- *Charta Rady Evropy o výchově k demokratickému občanství a lidským právům*⁶⁶

*Obnovený rámec evropské spolupráce v oblasti mládeže (2010–2018)*⁶⁷ uvádí, že obecným cílem evropské spolupráce v oblasti mládeže by do konce roku 2018 měla být také podpora aktivního občanství, sociálního začleňování a solidarity všech mladých lidí. Je potřeba podporovat účast mladých lidí na zastupitelské demokracii a občanské společnosti na všech úrovních a na životě společnosti obecně. Tyto požadavky byly také následně včleněny legislativně do tzv. Lisabonské smlouvy, resp. článku 165 Konsolidovaného znění Smlouvy o fungování Evropské unie, kdy je činnost zaměřena také na podporu účasti mladých lidí na demokratickém životě Evropy.

Dalším strategickým materiálem je *Model kompetencí potřebných k efektivnímu zapojení do demokratické kultury*⁶⁸, přijatý v rámci Deklarace z 25. konference ministrů školství států Rady Evropy, konané ve dnech 11.–12. 4. 2016 v Bruselu jako první část rozsáhlého projektu Rady Evropy, který navazuje na přijatou Chartu Rady Evropy o výchově k demokratickému občanství a lidským právům a který si klade za cíl podpořit rozvoj těchto kompetencí u dětí a mládeže. Tento model definuje kompetence, které si žáci potřebují osvojit, aby se mohli účinně zapojit do demokratického života a žít ve vzájemném respektu. Cílem modelu je poskytovat informace potřebné k dalšímu rozvoji vzdělávání k demokratickému občanství, pomáhat vzdělávacím

⁶³ *Strategický rámec evropské spolupráce v oblasti vzdělávání a odborné přípravy*. In *Úřední věstník Evropské unie* z 28. 5. 2009. Dostupné z: [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/PDF/?uri=CELEX:52009XG0528\(01\)&from=CS](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/PDF/?uri=CELEX:52009XG0528(01)&from=CS)

⁶⁴ *Deklarace a program výchovy k demokratickému občanství založenému na právech a odpovědnosti občanů*. Rada Evropy, 1999. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/file/35762>

⁶⁵ *Doporučení Výboru ministrů členským státům – výchova k demokratickému občanství*. Rada Evropy, 2002. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/file/35768>

⁶⁶ *Charta Rady Evropy o výchově k demokratickému občanství a lidským právům*. Rada Evropy, 2010. Dostupné z: http://www.obcanskevzdelavani.cz/uploads/5622ff74c528421dcaa4a039b311d82c133485a8_uploaded_cov2012-charta.pdf

⁶⁷ *Usnesení Rady ze dne 27. listopadu 2009, o obnoveném rámci evropské spolupráce v oblasti mládeže (2010–2018)*. In *Úřední věstník Evropské unie* z 19. 12. 2009. Dostupné z: [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/cs/TXT/PDF/?uri=CELEX:32009G1219\(01\)&from=EN](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/cs/TXT/PDF/?uri=CELEX:32009G1219(01)&from=EN)

⁶⁸ *Competences for Democratic Culture. Living together as equals in culturally diverse democratic societies*. Executive summary. Council of Europe, 2016. Dostupné z: <https://rm.coe.int/16806ccc0c>. Český překlad: *Model kompetencí potřebných pro demokratickou kulturu. Soužití rovných s rovnými v kulturně rozmanitých demokratických společnostech. Shrnutí*. Rada Evropy, 2016 (překlad a redakce Centrum občanského vzdělávání, 2017). Dostupné z: [http://www.obcanskevzdelavani.cz/download/821/COV_CDC-model_web\[dot\]pdf](http://www.obcanskevzdelavani.cz/download/821/COV_CDC-model_web[dot]pdf).

systemům účinně připravovat žáky pro život s důrazem na demokratické hodnoty. Podrobnější informace jsou na straně 12 až 14 tohoto materiálu.

Klíčová pro občanské vzdělávání je také tzv. *Pařížská deklarace*, tedy *Deklarace ministrů školství EU ze 17. 3. 2015*⁶⁹, která apeluje na posílení aktivního občanství a demokratických hodnot ve vzdělávání v souvislosti s teroristickými útoky v evropských hlavních městech. V Pařížské deklaraci se ministři zavazují, že v oblasti vzdělávání zintenzivní své aktivity s cílem:

- *posilovat klíčový přínos vzdělání k osobnímu rozvoji, sociálnímu začleňování a participaci prostřednictvím předávání základních hodnot a zásad, jež tvoří základ našich společností,*
- *zajistit inkluzivní vzdělání pro všechny děti a mladé lidi, které bude potírat rasismus a diskriminaci jakéhokoliv druhu, podporovat občanství a učit porozumět odlišným názorům, přesvědčení, víře a životnímu stylu a akceptovat je s respektem k právnímu státu, rozmanitosti a rovnosti mužů a žen,*
- *posilovat schopnosti dětí a mladých lidí kriticky myslet a formovat úsudek tak, aby byli zejména v kontextu internetu a sociálních médií schopni porozumět skutečnosti, rozlišovat fakta od názorů, rozpoznat propagandu a čelit všem formám indoktrinace a nenávistného projevu,*
- *potírat zeměpisné, sociální a vzdělanostní nerovnosti i další faktory, které mohou vést k beznaději a být živnou půdou pro extremismus, tím, že všem dětem a mladým lidem poskytneme potřebné znalosti, dovednosti a kompetence, aby si mohli vybudovat svou vlastní budoucnost jako kvalifikovaní odborníci a našli cestu k úspěchu ve společnosti, a budeme dále podporovat opatření ke snížení předčasného ukončení školní docházky a ke zlepšení sociální a profesní integrace všech mladých lidí,*
- *podporovat dialog a spolupráci mezi všemi zainteresovanými aktéry na poli vzdělávání, zejména mezi rodiči, rodinami a sdruženími, a využívat smysl dětí a mladých lidí pro iniciativu a participaci s cílem posílit sociální vazby a vytvořit zároveň pocit sounáležitosti,*
- *umožnit učitelům, aby se mohli aktivně postavit proti všem formám diskriminace a rasismu, vzdělávat děti a mladé lidi v mediální gramotnosti, uspokojovat potřeby žáků s rozmanitým zázemím, předávat jim společné základní hodnoty a předcházet rasismu a nesnášenlivosti a bojovat proti nim.*

*Charta Rady Evropy o výchově k demokratickému občanství a lidským právům*⁷⁰ uvádí, že ve všech oblastech vzdělávání by měly členské státy prosazovat postoje a vyučovací metody, jejichž cílem je učit se společně žít v demokratické a multikulturní společnosti a umožňovat studujícím získávat znalosti a dovednosti potřebné k prosazování sociální soudržnosti, oceňování rozmanitosti a rovnosti, uvědomování si rozdílů – zejména mezi jednotlivými náboženskými a etnickými skupinami, k urovnávání sporů a konfliktů nenásilným způsobem se vzájemným respektem k právům jednotlivých stran a zároveň k boji proti všem formám diskriminace a násilí, zejména šikaně a pronásledování.

⁶⁹ Prohlášení o podpoře občanství a společných hodnot svobody, snášenlivosti a nediskriminace prostřednictvím vzdělávání (tzv. Pařížská deklarace). In *Vyhodnocení a implementace výsledků lotyšského předsednictví v Radě EU v 1. pololetí roku 2015*. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/file/35419>, str. 8 a 9.

⁷⁰ *Charta Rady Evropy o výchově k demokratickému občanství a lidským právům*. Rada Evropy, 2010. Dostupné z: http://www.obcanskevzdelavani.cz/uploads/5622ff74c528421dcaa4a039b311d82c133485a8_uploaded_cov2012-charta.pdf

Dalším významným strategickým materiálem je *Návrh usnesení Poslanecké sněmovny k občanskému vzdělávání z 4. 12. 2014*⁷¹, ve kterém se mimo jiné podtrhuje klíčový význam občanského vzdělávání v demokratickém duchu pro udržitelnost svobodného a demokratického právního státu v České republice, zdůrazňuje se, že cílem občanského vzdělávání je vychovávat svobodné občany, tedy občany, kteří jsou schopni vlastního kritického úsudku o veřejných záležitostech, kteří jsou nakloněni osobnímu aktivnímu zapojení do veřejného dění a respektují přitom základní lidská a politická práva ostatních občanů, a je vyjádřeno, že občanské vzdělávání v České republice musí být založeno na demokratických principech, kterými se rozumí zákaz indoktrinace, prezentace kontroverzních témat z více různých úhlů pohledu a podpora samostatného myšlení občanů.

V roce 2017 byl v gesci ministra pro lidská práva připravován *Základní rámec občanského vzdělávání*, který představuje občanské vzdělávání jako nástroj posilování demokracie, a to jak na úrovni škol, tak na úrovni společnosti jako takové. Bylo očekáváno, že z rámce nebo akčního plánu vyplynou doporučení směrem k úpravě kurikula (a to nejen v oblasti společenskovedního vzdělávání, ale také směrem k podmínkám ve škole s akcentem na kulturu školy, žákovskou participaci apod.). S ohledem na politickou situaci a zrušení postu ministra pro lidská práva spadá příprava materiálu pod agendu Sekce pro lidská práva Úřadu vlády ČR. Aktuálně se však nejedná o přípravu základního rámce občanského vzdělávání, ale o přípravné práce pro tento proces, což je příprava *Základního dokumentu tvorby Koncepce občanského vzdělávání*.

*Strategický rámec Česká republika 2030*⁷² uvádí, že vzdělávací systém musí rozvíjet kognitivní schopnosti a praktické kompetence pro nakládání se světem, poskytovat všeobecné vzdělání a rozvíjet dovednosti, jak se znalostmi pracovat (etiku, logiku, systémové a kritické myšlení). Rozšiřovat se musejí i rozmanitosti aktivních a participativních vzdělávacích postupů a metod, a to s ohledem na budoucí zapojení jedince do společnosti. V materiálu se uvádí, že bude provedena revize obsahu kurikulárních dokumentů a důležité místo v nich zaujme aktivní občanský, profesní i osobní život – zvládání a ovlivňování změn a porozumění vzájemné propojenosti společenských a přírodních, lokálních a globálních, minulých a budoucích procesů a aktivizující participativní metody zaměřené na vlastní iniciativu žáků. Dále se zde uvádí, že vzdělávání nemá sloužit pro přípravu pracovní síly pro aktuální potřeby zaměstnavatelů, naopak cílem má být rozvoj kompetencí pro aktivní občanský, profesní i osobní život.

*Strategie vzdělávací politiky České republiky do roku 2020*⁷³ mezi své základní vize zařazuje rozvoj aktivního občanství vytvářející předpoklady pro solidární společnost, udržitelný rozvoj a demokratické vládnutí. Cíle vzdělávání se nesmějí omezit na znalosti, musejí zahrnout i popis očekávané úrovně širších dovedností a postojů vytvářejících předpoklady pro aktivní občanství, udržitelný rozvoj a demokratické vládnutí.

⁷¹ *Návrh usnesení Poslanecké sněmovny k občanskému vzdělávání*. Poslanecká sněmovna PČR, 2014. Dostupné z: <http://www.psp.cz/sqw/sd.sqw?cd=1700&o=7>

⁷² Vzdělávání. In *Strategický rámec Česká republika 2030*. Úřad vlády ČR, 2017. Dostupné z: <https://www.cr2030.cz/strategie/kapitoly-strategie/lide-a-spolecnost/1-4-vzdelavani/>

⁷³ *Strategie vzdělávací politiky České republiky do roku 2020*. MŠMT, 2014. Dostupné z: http://www.vzdelavani2020.cz/images_obsah/dokumenty/strategie-2020_web.pdf

*Dlouhodobý záměr vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy ČR 2015–2020*⁷⁴ mimo jiné uvádí, že je potřeba provést obsahové úpravy rámcových vzdělávacích programů ve středním vzdělávání tak, aby podpořily občanské vzdělávání založené na demokratických principech, výchově k uvědomělému občanství, podílení se na veřejných záležitostech a respektování lidských práv.

*Koncepce podpory mládeže na období 2014–2020*⁷⁵ uvádí, že je při realizaci strategických cílů potřeba klást důraz na témata participace a občanského vzdělávání a zdravého životního stylu. Jedním ze specifických cílů je například podporovat aktivní zapojení dětí a mládeže do rozhodovacích procesů a do ovlivňování společenského a demokratického života, včetně posilování výchovy k občanství zacílené zejména na prvovoliče a zlepšení politické gramotnosti. Prioritou je také podpora dobrovolnictví mladých lidí, které stimuluje aktivní a zodpovědné občanství a přispívá k soudržnosti společnosti prostřednictvím vytváření vazeb důvěry a solidarity.

*Strategie digitálního vzdělávání*⁷⁶ upozorňuje na to, že je potřeba zdůraznit problematiku digitálních kompetencí napříč kurikulem, což se týká také společenskovedního vzdělávání.

Dalším zdrojem podnětů je aktuálně revidovaná *Národní strategie finančního vzdělávání*⁷⁷, jejíž součástí jsou revidované Standardy finanční gramotnosti. Původní standardy finanční gramotnosti byly implementovány do všech rámcových vzdělávacích programů. Se zveřejněním revidovaných Standardů finanční gramotnosti tedy vyvstává potřeba implementovat tyto revidované Standardy do rámcových vzdělávacích programů.

Jedním z materiálů vztahujících se ke společenskovednímu vzdělávání je také *Koncepce přípravy občanů k obraně státu*⁷⁸, kde je uvedeno, že žáci mají v rámci vzdělávání získávat základní informace o současném bezpečnostním prostředí, o výhodách členství ČR v mezinárodních bezpečnostních a politicko-vojenských organizacích, o principech obrany státu a o úloze ozbrojených složek při zajišťování obrany státu a při řešení krizí nevojenského charakteru. Zároveň se mají seznamovat s povinnostmi, které jim, jako občanům ČR, ve vztahu k obraně státu vyplývají z platných právních norem. Příprava občanů k obraně státu má rozvíjet občanské a právní vědomí žáků, má posilovat jejich smysl pro osobní i občanskou odpovědnost, má motivovat k aktivní a kvalitní účasti na životě demokratické společnosti v souvislosti s plněním úkolů obrany státu.⁷⁹

⁷⁴ *Dlouhodobý záměr vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy České republiky na období 2015–2020*. MŠMT. Dostupné z: https://www.dataplan.info/img_upload/7bdb1584e3b8a53d337518d988763f8d/dlouhodoby-zamer-cr-2015-2020.pdf

⁷⁵ *Koncepce podpory mládeže na období 2014–2020*. MŠMT, 2014. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/mladez/narodni-strategie-pro-mladez>

⁷⁶ *Strategie digitálního vzdělávání do roku 2020*. MŠMT, 2014. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/uploads/DigiStrategie.pdf>

⁷⁷ *Národní strategie finančního vzdělávání*. Ministerstvo financí, 2010. Dostupné z: http://www.psfv.cz/assets/cs/media/PSFV_Narodni-strategie-financniho-vzdelavani.pdf

⁷⁸ *Koncepce přípravy občanů k obraně státu*. Ministerstvo obrany, 2012. Dostupné z: https://www.dataplan.info/img_upload/7bdb1584e3b8a53d337518d988763f8d/koncepce-poiravy-obeanu-na-obranu-2013.pdf

⁷⁹ K problematice výchovy k obraně státu se vyjádřila Stálá konference asociací ve vzdělávání. Viz *Stanovisko SKAV k současnému způsobu naplňování tématu výchovy k obraně státu na českých školách*. SKAV, 2017. Dostupné z: http://www.zsmltu.cz/skav/wp-content/uploads/2017/03/SKAV_stanovisko_obrana-st%C3%A1tu_def.pdf

*Audit národní bezpečnosti*⁸⁰ je komplexní materiál schválený vládou ČR věnující se reálné připravenosti ČR čelit tradičním i nově vzniklým bezpečnostním hrozbám. Mezi úkoly s dlouhodobým dopadem zazněl opakovaně požadavek na doplnění témat do rámcových vzdělávacích programů. Jako klíčová témata jsou vymezena: výchova k bezpečnosti, posilování občanské nebo mediální gramotnosti (antropogenní hrozby, přírodní hrozby, hybridní hrozby, působení cizí moci). MŠMT je uvedeno jako jedna z odpovědných institucí v rámci bezpečnostního systému pro eliminaci hrozeb a rizik. Mezi nástroje s výraznou účinností v boji proti působení cizí moci zejména v oblasti dopadů dezinformačních kampaní a podkopávání důvěry v demokratický právní stát a budování vstřícnosti vůči zájmům cizích států patří vzdělávání v občanské a mediální gramotnosti. Nedostatečná schopnost státu zajistit kvalitní vzdělávání v oblasti občanské a mediální gramotnosti je uvedena mezi slabými stránkami. Klíčové je posílení základních hodnot, mediální gramotnosti, jednání v krizových situacích. V souvislosti s Akčním plánem Auditů národní bezpečnosti požaduje MŠMT posílení vybraných témat v RVP středních škol. Jedná se o následující oblasti: občanská a mediální gramotnost, jednání v krizových situacích, spoluodpovědnost občanů za své bezpečí a kybernetická bezpečnost.

*Národní akční plán podporující pozitivní stárnutí pro období let 2013 až 2017*⁸¹ vymezuje jako jeden ze specifických cílů to, že je potřeba zvyšovat úctu ke stáří, dialog a spolupráci mezi studenty a seniory na základních a středních školách.

*Koncepce boje s korupcí*⁸² se zavazuje mimo jiné podporovat rozvoj občanské společnosti a účast občanů na rozhodování a správě veřejných záležitostí jako nezbytné součásti funkčního demokratického právního státu. Klíčové je preventivní působení, a to prostřednictvím vzdělávání a podpůrných aktivit, zaměřených zejména na oblast základního a středního školství a dále na zaměstnance ve veřejné správě.

*Priority spotřebitelské politiky 2015–2020*⁸³ uvádějí, že je potřeba podporovat spotřebitelské vzdělávání ve školách s cílem zvýšit úroveň znalostí žáků a studentů v oblasti spotřebitelských práv a povinností. V oblasti vzdělávání je klíčová podpora spotřebitele v informovaných rozhodnutích.

*Národní akční plán společenské odpovědnosti organizací v ČR*⁸⁴ uvádí, že je potřeba iniciovat začleňování tématu společenské odpovědnosti firem do kurikulárních dokumentů ZŠ, SŠ a VOŠ.

⁸⁰ *Audit národní bezpečnosti*. Ministerstvo vnitra, 2016. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/cthh/clanek/audit-narodni-bezpecnosti.aspx>

⁸¹ *Národní akční plán podporující pozitivní stárnutí pro období let 2013 až 2017*. MPSV. Dostupné z: https://www.dataplan.info/img_upload/7bdb1584e3b8a53d337518d988763f8d/nap-pozitivni-starnuti-2013-2017.pdf

⁸² *Vládní koncepce boje s korupcí na léta 2015 až 2017*. Úřad vlády ČR, 2014. Dostupné z: https://www.dataplan.info/img_upload/7bdb1584e3b8a53d337518d988763f8d/vladni-koncepce-boje-s-korupci-na-leta-2015-az-2017.pdf

⁸³ *Priority spotřebitelské politiky 2015–2020*. MPO. Dostupné z: https://www.dataplan.info/img_upload/7bdb1584e3b8a53d337518d988763f8d/ma_korn9rwwfg6dk.pdf

⁸⁴ *Národní akční plán společenské odpovědnosti organizací v České republice*. MPO, 2015. Dostupné z: https://www.dataplan.info/img_upload/7bdb1584e3b8a53d337518d988763f8d/aktualizovany-nap-csr-schvaleny-vladou-cr.pdf

*Vládní strategie pro rovnost žen a mužů v ČR 2014–2020*⁸⁵ uvádí, že je potřeba zvýšit citlivost ke genderovým otázkám ve školství, je požadována revize obsahu učiva a učebních materiálů, nahrazení genderově senzitivním obsahem učiva a důsledné využívání genderově citlivých učebních textů.

*Národní strategie globálního rozvojového vzdělávání aktualizovaná pro období 2016–2017*⁸⁶ požaduje v rámci revize RVP prověřit začlenění témat globálního rozvojového vzdělávání do průřezových témat a do vzdělávacích oblastí. Jako hlavní témata globálního rozvojového vzdělávání jsou vymezena tato: 1. Globalizace a vzájemná závislost jednotlivých částí světa (ekonomická globalizace včetně světového obchodu a etického spotřebitelství; kulturní, sociální a politická globalizace; migrace ve světě; mezinárodní instituce), 2. Lidská práva (základní lidská práva, dětská práva a práva seniorů, rovné příležitosti a tolerance k jinakosti, demokracie a dobré vládnutí, rovnost mužů a žen), 3. Globální výzvy (odstranění chudoby a nerovnosti, vyšší míra vzdělanosti, zdraví obyvatel, potravinové zabezpečení, přístup k nezávadné/pitné vodě, životní prostředí a klimatické změny, populační růst, mírová řešení konfliktů, odstranění digitální nerovnosti), 4. Humanitární pomoc a rozvojová spolupráce (rozvoj, jeho pojetí a kulturní podmíněnost; cíle udržitelného rozvoje; historie, motivy, principy humanitární pomoci a rozvojové spolupráce; aktéři mezinárodní humanitární pomoci a rozvojové spolupráce; aktivity České republiky a EU v oblasti humanitární pomoci a rozvojové spolupráce). Mezi nejdůležitější principy globálního rozvojového vzdělávání patří globální zodpovědnost, participace, partnerství, solidarita, vzájemná propojenost, otevřenost a kritické myšlení, sociální spravedlnost, udržitelný rozvoj.

2.2 Studium výsledků sociologických a psychologických výzkumů týkající se potřeb a očekávání mladých lidí

Pravidelně průzkumy a šetření o tom, co si myslí mladí lidé, realizuje společnost Člověk v tísní, konkrétně program Jeden svět na školách. Od roku 2007 proběhlo již 9 rozsáhlých šetření⁸⁷, která jsou řešena ve spolupráci se společností Median. Šetření z roku 2015⁸⁸ například ukazuje, že studenti mají poměrně silně negativní postoj k romské menšině a k osobám sociálně vyloučeným (bezdomovci, vězni, drogově závislí). Od roku 2007 se zhoršilo vnímání muslimů a uprchlíků a azylantů. Vnímání gayů či Vietnamců se naopak mírně zlepšilo. To spolu s vlivem osobní znalosti naznačuje, že postoje do jisté míry odrážejí veřejnou a mediální agendu (přijetí homosexuality, vnímání Vietnamců jako „bezproblémové menšiny“ a na druhé straně medializace rizika islámu a nové imigrace). Zpráva o dotazníkovém šetření na středních školách z roku 2014 včetně porovnání s rokem 2012 a 2009 ukazuje, že je jako nejzávažnější problém vnímáno soužití s romskou menšinou. Ochota zúčastnit se voleb zůstává u studentů

⁸⁵ *Vládní strategie pro rovnost žen a mužů v České republice na léta 2014–2020*. Úřad vlády ČR, 2014. Dostupné z: https://www.dataplan.info/img_upload/7bdb1584e3b8a53d337518d988763f8d/strategie_pro_rovnost_zen_a_mužu_2014-2020.pdf

⁸⁶ *Národní strategie globálního rozvojového vzdělávání 2011–2015 aktualizovaná pro období 2016–2017*. MZV a MŠMT, 2016. http://www.fors.cz/wp-content/uploads/2012/08/Narodni_strategie_GRV_2016_2017.pdf

⁸⁷ Průzkumy a šetření. In *Jeden svět na školách*. Dostupné z: <https://www.jsns.cz/o-jsns/aktuality?category=16208>

⁸⁸ *Rovnost a menšiny očima středoškoláků. Zpráva o dotazníkovém šetření na středních školách z roku 2015 včetně porovnání s rokem 2017*. Člověk v tísní? Jeden svět na školách, Median, 2015. Dostupné z: https://www.jsns.cz/data/jsns/pruzkumy_setreni/vyzkum_rovne_prilezitosti_2015.pdf

v porovnání s rokem 2009 a 2012 velmi podobná. Účast u voleb (hypoteticky parlamentních i studentských) avizuje okolo 60 % respondentů. Ze zkušenosti ale vyplývá, že reálná účast prvovoličů je nižší. Mezi hlavními důvody pro neúčast ve volbách je uváděn nezájem o politiku, nedůvěra ve strany a možnost něco hlasováním změnit. Studenti se také vyjadřují k tomu, že si neumějí vybrat politickou stranu. Výzkum po studentských volbách v roce 2010⁸⁹ ukazuje relativně vysoký zájem mladých lidí o možnost projevení svých názorů prostřednictvím studentských voleb a zároveň zapojení do tohoto projektu zvyšuje počet prvovoličů v řádných volbách. Příímý vliv studentských voleb na změnu pocitu možnosti ovlivnění celospolečenských problémů a případnou účast na parlamentních volbách byl významný. Studenti v roce 2010 považovali za největší problém České republiky korupci, politickou reprezentaci, nezaměstnanost, ekonomickou situaci, ale také soužití s romskou menšinou.

V roce 2017 bylo za podpory Mezinárodního Visegrádského fondu realizováno šetření *Politická participace mládeže v zemích V4*.⁹⁰ Šetření se věnovalo věkové skupině 15–19 a 20–24 let a bylo realizováno agenturou Focus. Šetření ukazuje rozdíly, ale i společné rysy mladých lidí ve střední Evropě ve vztahu k demokracii, demokratickým institucím a politickým systémům ve svých zemích, zapojování mladých lidí do různých forem občanských a politických aktivit, politické postoje mladých a vlastní reflexi mladých ve vztahu k jejich pozici ve společnosti. Šetření ukazuje řadu pozitivních i negativních signálů ve vztahu k české mládeži a občanskému vzdělávání a angažmá. Kolem 79 % mladých Čechů sice věří, že demokracie je nejlepší forma vlády pro jejich zemi, nicméně demokratickým institucím příliš nevěří a spíše důvěřují silovým organizacím typu armády a policie. Až 46 % mladých Čechů také uvádí, že nerozumí tomu, jak společnost a politika fungují, což je nejhorší výsledek v rámci zemí V4 a pro situaci občanského vzdělávání v ČR jistý signál. Ve školách či vzdělávacích institucích debatovalo o společenských a politických tématech jen 32 % mladých Čechů. Až 40 % mladých Čechů nemá žádnou zkušenost s dobrovolnictvím. V posledních 12 měsících se do dobrovolnických aktivit zapojilo jen 23 % mladých Čechů, což jsou nejhorší výsledky v rámci zemí V4. 17 % mladých Čechů se v posledních 12 měsících nezapojilo do žádné z forem veřejných politických či občanských aktivit. Jen 4 % mladých Čechů uvádějí, že měli moc či vliv na nějaké politické rozhodnutí v uplynulých 12 měsících, v Polsku to byl dvojnásobek. Oproti ostatním mladým Středoevropanům čerpají mladí Češi mnohem výrazněji zprávy a informace o politice z elektronických médií – 53 % je vybírá mezi 3 hlavními zdroji. Mladí Češi také nejčastěji navštěvují webové stránky společenských a politických organizací a také weby politických stran (25 %, resp. 28 %). O zprávy o politice se vůbec nezajímá 11 % mladých Čechů.

Ke vzdělávání se soustavně vyjadřuje také Česká středoškolská unie, která například vymezuje klíčové priority moderní střední školy⁹¹. Uvádí, že vzdělávací proces by měl být zaměřený na žáka a uzpůsobený jeho potřebám. Česká středoškolská unie chce, aby studenti na středních školách mohli do větší míry rozhodovat nejen o obsahu svého vzdělávání, ale i o samotném chodu vzdělávací instituce (prosazují větší volitelnost předmětů a posílení žákovských samospráv). Učitel by měl ve vzdělávacím procesu zaujímat spíše roli průvodce a mentora,

⁸⁹ PROCHÁZKA, D. *Zpráva o dotazníkovém šetření na středních školách po studentských volbách 2010*. Člověk v tísni, Jeden svět na školách, Millward Brown, 2010. Dostupné z:

https://www.jsns.cz/data/jsns/pruzkumy_setreni/studentske_volby_vyzkumna_zprava_final.pdf

⁹⁰ *Political Participation of Youth in V4 Countries*, 2018. Dostupné z http://visegrad.mladez.sk/wp-content/uploads/2017/03/V4_report.pdf

⁹¹ *Revoluce na střední*. Česká středoškolská unie. Dostupné z: <http://stredoskolskaunie.cz/revoluce-na-stredni/>

nikoliv pouhého předávajícího vědomostí. Mezi priority České středoškolské unie patří posílení žákovských samospráv.

V roce 2015 byla mapována česká společnost z hlediska občanské angažovanosti.⁹² Ukazuje se, že zatímco 7 % obyvatel je velmi aktivních v mnoha oblastech, více než polovina obyvatel se do veřejně prospěšných aktivit zapojuje velmi málo nebo vůbec. Pokud se česká veřejnost do něčeho zapojuje, jsou to převážně nepolitické aktivity (podpora postižených a nemocných, podpora lidí v náročných životních situacích a zasažených pohromou), dále pak volnočasové aktivity nebo také aktivity vztahující se k prostředí, kde žije. Naopak jen málo lidí se angažovalo ve prospěch demokracie a lidských práv, práva spolurozhodovat (referenda, veřejné debaty) nebo pro Evropskou unii. Šetření mimo jiné uvádí, že studenti očekávají od školy především to, že je škola naučí komunikovat, mluvit cizím jazykem a vytvořit si vlastní názor.

Rozsáhlé šetření zaměřené na názory mladých lidí mezi 18 a 34 lety probíhalo v roce 2016 v 15 evropských zemích pod názvem *Generation What?*⁹³. Šetření se skládalo z internetového dotazníku a reprezentativního sociologického výzkumu. Podle šetření se mladí drží od politiky dál a většinou se o ni naprosto nezajímají. Naopak sport je pro mladou generaci přirozeným prostředím, lze říci, že mladí jsou vedeni více ke sportu než k politické participaci. Méně než desetina mladých lidí byla zapojena do některé politické organizace. Polovina mladých lidí byla ale zapojena do mimoškolního nebo mimopracovního projektu. Jen pětina mladých lidí uvedla, že se někdy zapojila do místních nebo komunitních sdružení. Jen třetina mladých lidí si myslí, že jim společnost dává šanci ukázat, co v nich je. Nadpoloviční většina mladých nemá vůbec důvěru v politiku a více než jedna třetina nemá důvěru v média. Práci mladí lidé vnímají jako prostředek k vydělávání peněz, pětina mladých lidí ji vidí spíše jako zdroj osobního uspokojení. Jako největší problém vnímají mladí lidé imigraci, nejistotu, shánění práce.

Studie občanského života mladých lidí z etnických menšin a majority v České republice s názvem *Mladí a nevšední*⁹⁴ ukazuje, že mezi mladými lidmi z menšin i majority existuje potenciál pro zapojení do společnosti, přestože společnost vnímají kriticky a převažuje u nich názor, že dochází k diskriminaci menšin. Podle této studie mladí lidé příliš nevěří domácím politickým elitám. Občanská participace není masově rozšířenou, ale ani okrajovou činností těchto mladých lidí, většinou však odmítají alternativní občanské aktivity. Mladí lidé, kteří občansky participují ve skutečném světě, provozují část svých aktivit rovněž na internetu.

⁹² Výzkum: Češi hlavně pomáhají druhým. Politika je příliš nezajímá. Centrum občanského vzdělávání, 2015. Dostupné z: [http://www.obcanskevzdelavani.cz/download/663/COV_TZ_Obcanska-angazovanost-2015\[dot\]pdf](http://www.obcanskevzdelavani.cz/download/663/COV_TZ_Obcanska-angazovanost-2015[dot]pdf) a *Občanská angažovanost 2015. Mapa české společnosti z hlediska občanské angažovanosti*. Centrum občanského vzdělávání a Konrad Adenauer Stiftung, 2015. Dostupné z: [http://www.obcanskevzdelavani.cz/download/661/COV_Obcanska-angazovanost-2015_zaverecna-zprava\[dot\]pdf](http://www.obcanskevzdelavani.cz/download/661/COV_Obcanska-angazovanost-2015_zaverecna-zprava[dot]pdf).

⁹³ *Generation What? Závěrečná zpráva z výsledků ankety a reprezentativního šetření*. Česká televize, Český rozhlas a Centrum pro výzkum veřejného mínění, 2016. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/program/porady/11467315381/download/zaverecnazprava.pdf>.

⁹⁴ ŠEREK, J., PETROVIČOVÁ, Z., PORUBANOVÁ, M. *Mladí a nevšední. Studie občanského života mladých lidí z etnických menšin a majority v České republice*. Brno: Masarykova univerzita, 2012.

Výzkum zaměřený na násilí z nenávisti a mládež realizovala v roce 2014 Agentura pro sociální začleňování ve spolupráci se společností Median⁹⁵. V rámci šetření hodnotili mladí lidé například pravdivost tvrzení o Romech. Tomu, že romské rodiny mají nárok na vyšší dávky než neromské, věří podle výzkumu 44 % mladých (za nepravdivé to označilo 34 %, 22 % neví). Podobný počet respondentů (43 %) souhlasil s tím, že většinu českých nezaměstnaných tvoří Romové. 30 % mladých uvádí, že má s příslušníkem nějaké minority osobní negativní zkušenost. Ti, kteří tuto zkušenost nemají a zároveň důvěřují informacím z hoaxů⁹⁶, hodnotí soužití s menšinami výrazně negativněji než jejich vrstevníci. Mladí, kteří nějakého Roma znají blíže (je členem jejich rodiny, jejich kamarádem, známým či spolužákem), hodnotí soužití většinové společnosti s Romy významně pozitivněji. Informace o soužití s různými skupinami obyvatel přijímají mladí nejvíce z elektronických médií a sociálních sítí. Ti, kteří mají s Romy osobní, nezprostředkovanou zkušenost, hodnotí situace méně stereotypně než ti, kteří ji nemají. Osm z deseti mladých lidí například souhlasí s tvrzením, že jedinec má právo být chráněn před nenávisnými projevy (např. na internetu) i za cenu omezení svobody projevu.

Multikulturní centrum Praha realizovalo v roce 2016 výzkum⁹⁷ zaměřený na to, jak mladí lidé vnímají uprchlíky a další menšiny, jakým informačním zdrojům věří a kdo nejvíce ovlivňuje jejich názor. Podle zjištění výzkumu lze obecně říci, že vztah mladých lidí k uprchlíkům je spíše negativní a v tomto kopíruje obecné nálady ve společnosti. Běžně mladí lidé řeší školu, vztahy, sport, oblečení, teprve pak se objevuje téma uprchlické krize. Zdá se, že nenávist vůči menšinám a uprchlíkům mladí lidé nešíří. Zajímavé je to, že ti, co vůbec nešíří společenská témata, výrazně více hejtují⁹⁸ a mají negativní postoje vůči menšinám. A naopak – nejpozitivnější vztah k menšinám mají ti, kteří o společenských tématech běžně mluví. Politici nejsou u mladých lidí důvěryhodným zdrojem informací. Důvěryhodným zdrojem informací je rodina, škola a internetové zpravodajství zavedených médií. O tématu menšin přicházejí k mladým lidem informace primárně z médií, poté z rodiny či od přátel, každý třetí si informace vyhledává sám. Jen čtvrtina respondentů uvedla, že jim informace dodává škola. Informacím ze školy důvěřuje 60 % respondentů, čímž se škola umístila na druhém místě po rodině. Sociální sítě mladí sledují intenzivně, avšak hodnotí je jako výrazně nedůvěryhodný zdroj. Téměř polovina mladých lidí hejtuje nebo šíří hejty (nejčastěji kvůli oblečení, odlišnému názoru, hejtují menšiny, hejtují z nudy).

⁹⁵ *Násilí z nenávisti a mládež – zdroje informací, stereotypy, mýty a (ne)snášlivost. Výzkumná zpráva I.* Agentura pro sociální začleňování a Median, 2014. Dostupné z:

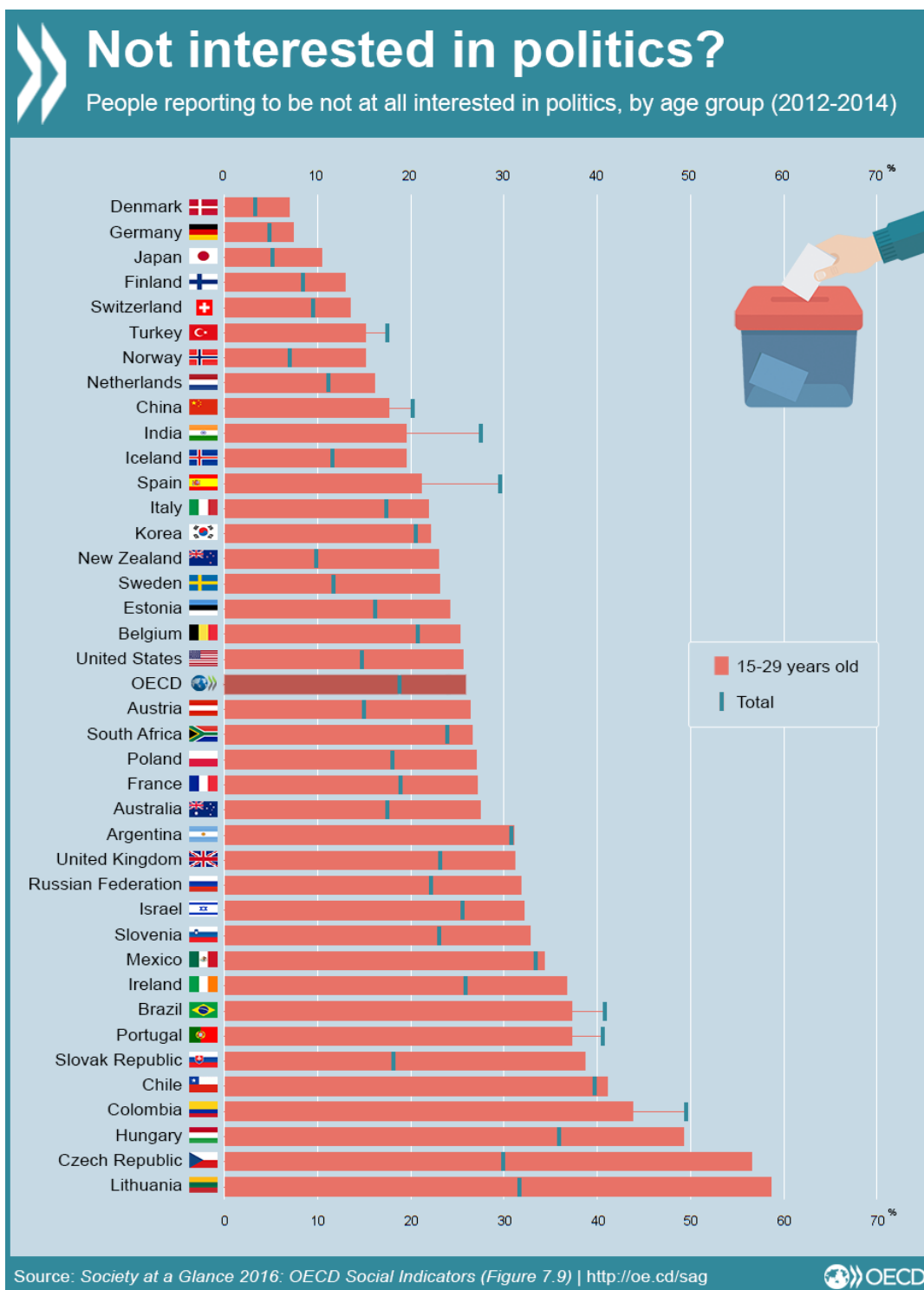
http://www.hatefree.cz/images/Nasili_z_nenavisti_zprava_1.pdf, *Výzkum: Mladí neměří Romům stejným metrem.* HateFree Culture, 2015. Dostupné z: <http://www.hatefree.cz/vyzkum-mladi-nemeri-romum-stejnym-metrem>, *Násilí z nenávisti a snášlivost na internetu. Výzkumná zpráva II.* Agentura pro sociální začleňování a Median, 2014. Dostupné z: https://www.hatefree.cz/images/Nasili_z_nenavisti_zprava_2.pdf

⁹⁶ Anglické slovo *hoax* v překladu znamená falešnou zprávu, mystifikaci, poplašnou zprávu, viz *Co je to hoax.* In *Hoax.* Dostupné z: <http://www.hoax.cz/hoax/co-je-to-hoax>

⁹⁷ *Studentský výzkum „Hatespeech: Mladí a projevy z nenávisti“.* Multikulturní centrum Praha a Robert a Marcia Popper, 2016. Dostupné z: http://migraceonline.cz/doc/Vyzkumna_zprava_studentskeho_vyzkumu_Hatespeech_Mladi_a_projevy_z_nenavisti.pdf a <http://mkc.cz/cz/e-knihovna/kamarad-muslim-pro-studenty-zadny-problem>

⁹⁸ Hejtovat znamená vyjadřovat, že se mi něco nelíbí, nesouhlasím s tím, případně vyjadřuji, že to nesnáším nebo nenávidím (opak slova lajkovat – označit něco tlačítkem „to se mi líbí“). Viz PROKŠOVÁ, H. *Jazykové zákampí: Hejtovat.* *Literární noviny*, 2014. Dostupné z: <http://www.literarky.cz/offline/jazykove-zakampi/18705-jazykove-zakampi-hejtovat>

V roce 2016 publikovalo OECD studii s názvem *Society at a Glance 2016*⁹⁹, ve které je uveden také následující graf¹⁰⁰, jak se lidé zajímají o politiku. Zhruba 30 % dospělé populace České republiky prohlašuje, že se nezajímá o politiku, avšak ve věku 15–29 let se v České republice o politiku nezajímá více než polovina populace (mezi sledovanými zeměmi OECD je nezajem populace mladých lidí z ČR o politiku téměř největší).

⁹⁹ *Society at a Glance*. OECD, 2016. Dostupné z: <http://www.oecd.org/social/society-at-a-glance-19991290.htm>

¹⁰⁰ *Not interested in politics?* OECD, 2016. Dostupné z: <https://twitter.com/oecd/status/785202768344674304>

2.3 Studium veřejně zaujímaných postojů ke vzdělávání

Obecně je učiteli i odbornou veřejností vyjadřováno, že realizace společenskovedního vzdělávání není uspokojivá.¹⁰¹ Nejčastější výhrada směřuje k nízké hodinové dotaci pro obor ve vztahu k přehušťnému obsahu.¹⁰² Učitelé negativně hodnotí to, že je společenskovední vzdělávání vnímáno jako obor, který by měl za stávajících podmínek absorbovat aktuální společenská téma a také integrovat požadavky jiných resortů směrem k prevenci občanů (a plnit tak politickou a společenskou objednávku).¹⁰³ Společenskovednímu, resp. občanskému vzdělávání je deklaratorně věnována značná pozornost v mezinárodních i národních strategických materiálech (viz celá kapitola 2.1), přesto učitelé nevnímají, že mají dobré podmínky pro jeho kvalitní realizaci (na úrovni kurikula, podmínek školy, podpory veřejnosti¹⁰⁴). Mnoho učitelů říká, že společenskovední vzdělávání „zachraňují“ nestátní neziskové organizace.

Stále je otevřená otázka, nakolik by mělo společenskovední vzdělávání obsahovat výchovnou složku a nakolik by společenskovední vzdělávání mělo být naukovým oborem prezentujícím syntézu jednotlivých společenských věd. Na základní škole je společenskovední vzdělávání založeno spíše na výchovném charakteru, což ale kontrastuje s jeho naukovým obsahem RVP ZV.

Společenskovední vzdělávání je často veřejností i pedagogickými sbory považováno za obor marginální a nedůležitý – obor není předmětem národního testování ani státní maturitní zkoušky, nesměřuje k uplatnění na trhu práce (a podle kritiků leckdy neukazuje souvislosti mezi školou a životem mimo školu), a proto stojí na okraji zájmu a priorit. Je však vzdělávání směřující k aktivnímu a odpovědnému občanství, humanitě, k demokratické kultuře a k porozumění společnosti, ve které žijeme, méně důležité než vzdělávání pro trh práce?

Společenskovední vzdělávání je multidisciplinární a trpí roztržitostí, snaží se vystavět úvod do mnoha vědních oborů, ale uniká mu to základní – orientace na občanské kompetence a na dovednost participovat. Jedním z dalších rysů tohoto oboru je také to, že fakta a informace zde rychle zastarávají a než je žák začne uplatňovat ve svém životě, realita bude jiná (změna zákonů, změna daní, proměna konceptu a směřování Evropské unie). Vyučující musí neustále aktualizovat své odborné znalosti, musí sledovat svět kolem sebe a měl by na to připravovat také své žáky.

Při výuce společenských věd se učitelé i žáci také velmi často setkávají s napětím mezi teoretickým ideálem a autentickou zkušeností v realitě (např. při uplatňování demokracie nebo práva). Učitel se leckdy dostává do nevědné pozice obhájce ideálního stavu v kontrastu se žitou neideální realitou.¹⁰⁵ Nelze očekávat, že učitel společenských věd bude expertem ve

¹⁰¹ Výstupy z workshopů učitelů ZŠ a SŠ, vysokoškolských pedagogů, zástupců státní správy a neziskového sektoru. Konference Vzděláváním k demokracii. 11. října 2013. Dostupné z:

[http://www.obcanskevzdelavani.cz/download/581/Zapis_z_konference_VDO_FINAL\[dot\]pdf](http://www.obcanskevzdelavani.cz/download/581/Zapis_z_konference_VDO_FINAL[dot]pdf)

¹⁰² Vzdělávací obor Výchova k občanství má v RVP ZV předepsáno 39 očekávaných výstupů, což je v kontrastu například se vzdělávacím oborem Český jazyk a literatura, který má pro oba stupně ZŠ celkem 50 výstupů a je podpořen rozsáhlejší hodinovou dotací.

¹⁰³ Někdy je pro společenské vědy používáno přirovnání k odpadkovému koši, do kterého jsou házena témata, která nejde nikam jinak zařadit.

¹⁰⁴ Například máme informace od několika pedagogů, kteří se věnovali tématu migrace nebo interkulturalita, o tom, že jejich aktivity byly v pedagogickém sboru, u rodičovské veřejnosti, i u určitých spolků a hnutí sledovány s nevolí a že dokonce docházelo ke slovním útokům na tyto pedagogy.

¹⁰⁵ Učitelé se ve výuce opakovaně setkávají s námitkou žáků, proč mají právě oni respektovat pravidla, když je politici (tedy tvůrci pravidel a zástupci občanů) sami nerespektují.

všech disciplínách (na úrovni sociologa, psychologa, politologa, právníka, filozofa), většina učitelů si v průběhu své praxe uvědomí, že je potřeba určitá oborová specializace (a schopnosti vybírat ze společenských věd to klíčové).¹⁰⁶ Ve školách často dochází k paradoxu, kdy má být učitel společenskovedního vzdělávání expertem v mnoha oborech (a ostatní učitelé se společenskovedním tématům vyhýbají), ale zároveň je obor mnohdy vyučován tzv. neaprobovaně, je doplňován do úvazků nebo je výuka přenechána třídním učitelům jakékoliv aprobace. Mnoho učitelů říká, že by společenskovednímu vzdělávání pomohlo ustanovení třídnických hodin, které by už pak nebyly zaměňovány za společenskovední vzdělávání.

Učitelé na základních i středních školách se se svými žáky setkávají v době, kdy se výrazně formují jejich postoje. Každý pedagog by si měl jakožto profesionál uvědomovat, jakou moc při formování postojů a názorů svých žáků má, a ve společenskovedním vzdělávání toto platí ve zvýšené míře. Společenskovední vzdělávání nevyžaduje pouze odborně a metodicky vybaveného pedagoga, ale také vyzrálou, integrovanou a autentickou osobnost. Ve škole mnohdy nastávají situace, které souvisejí s hodnotovým rámcem a postoji samotného pedagoga. V těchto situacích by měl učitel jasně deklarovat, co je jeho názor, postoj, stanovisko, co je názor jiných lidí, co jsou fakta a že si žáci musejí kriticky hledat svou vlastní cestu.

Ve společnosti můžeme slyšet také názor, že společenskovední vzdělávání je nástrojem politické indoktrinace, že prezentuje nevhodné hodnoty a postoje, že oslabuje vlastenectví a národní tradice tím, že se orientuje na toleranci, respekt, interkulturalitu, evropský a globální kontext, že politika a kontroverzní témata do školy nepatří – ačkoliv je škola jedním z mála prostředí, ve kterém se žáci mohou bezpečně setkat s různými (nejen) politickými názory a mohou se naučit se jim postavit.

Stále vládne představa, že by se společenskovední vzdělávání mělo realizovat pouze v rámci vyučovacího předmětu – v současné době je ale potřeba si uvědomit, že společenskovední vzdělávání potřebuje „vyjít z lavic“, je potřeba orientovat se na místní komunitu a samosprávu, na třídní a školní prostředí, na celoškolský přístup, na demokracii a participaci v praxi a v životě žáků.

Poslední poznámka se pak týká značné terminologické nekonzistentnosti, která ztěžuje jakoukoliv komunikaci o společenskovedním vzdělávání – vzdělávací obor a vyučovací předmět se označuje různými názvy, každý jinak chápe, co do oboru/oblasti patří/nepatří. Pojem společenskovední vzdělávání je sice používán, ale není definován¹⁰⁷, neukotvená je i terminologie dílčích humanitních a společenskovedních vědeckých disciplín. Naše uchopení pojmu společenskovední vzdělávání je popsáno v úvodu tohoto materiálu na straně 3.

¹⁰⁶ STANĚK, A. *Kvalitativní výzkum profesní identity učitele výchovy k občanství*. Praha: Epoque, 2010.

¹⁰⁷ Můžeme si například klást otázku, zda společenskovední vzdělávání zahrnuje pouze základy společenských věd a výchovu k občanství, nebo zda pojem společenskovední vzdělávání zahrnuje také dějepis, zda zahrnuje obsahy průřezových témat apod.

2.4 Studium výsledků vědy a výzkumu relevantních pro danou vzdělávací oblast

Tato kapitola není pro společenskovední vzdělávání ve vztahu ke kurikulu zcela relevantní.¹⁰⁸ Dílčí podstatné podněty jsou zaznamenány v kapitolách 1.5, 2.1 a 2.2.

2.5 SWOT analýza společenskovedního vzdělávání

Tato SWOT analýza je zpracována pouze na základě rešerší zdrojů uvedených v předchozích kapitolách 1 (Monitoring a evaluace existujících kurikulárních dokumentů) a 2 (Identifikace nových společenských potřeb) této studie. Jednotlivé body SWOT analýzy nejsou seřazeny jakkoliv hierarchicky.

Silné stránky

1. Společenskovední vzdělávání, resp. občanské vzdělávání je národní i mezinárodní prioritou, je výrazně podporováno na národní i mezinárodní úrovni a je zaštitěno mnohými koncepty, strategiemi, deklaracemi a doporučeními, probíhají k němu mezinárodní šetření a monitoringy.
2. Společenskovední vzdělávání je v rámcových vzdělávacích programech ukotveno na třech úrovních – klíčová kompetence, očekávané výstupy / výsledky vzdělávání, průřezová témata; povaha vyučovacého předmětu je výrazně integrující.
3. Společenskovední vzdělávání představuje aktuální vzdělávací obsah včetně propojení s obsahem průřezových témat
4. Společenskovední, resp. občanské vzdělávání se orientuje na znalosti, dovednosti, hodnoty i postoje, rozvoj předpokladů a principů demokracie a občanství (nerozvíjí tedy pouze kognitivní doménu).
5. Společenskovední, resp. občanské vzdělávání zprostředkovává žákům zážitek participace – přibližně polovina základních škol má ustavenou třídní samosprávu (ve středním vzdělávání je to 68 % škol), přibližně 40 % základních škol má ustavenou školní samosprávu – školní parlament, žákovský senát apod. (ve středním vzdělávání je to přibližně polovina škol).

Slabé stránky

1. Chybí koncepční systémové nadresortní uchopení občanského vzdělávání v ČR¹⁰⁹.
2. Chybí koncepční systémové uchopení společenskovedního vzdělávání, včetně ukotvení terminologie a vyjasnění vztahu k občanskému vzdělávání.
3. Vzdělávací obor a vyučovacý předmět se označuje různými názvy, každý jinak chápe, co do oboru/oblasti patří/nepatří, pojem společenskovední vzdělávání je sice používán, ale není definován, neukotvená je i terminologie dílčích humanitních a společenskovedních vědeckých disciplín.
4. Členění společenskovedního vzdělávání do monotematických celků v rámcových vzdělávacích programech není smysluplné a efektivní (podporuje izolovanost společenskovedních disciplín, studenti si nedokážou obory propojit).
5. Obsah společenskovedního vzdělávání je předimenzovaný a fragmentarizovaný – zahrnuje vzdělávací obsah mnoha vědních oborů (psychologie, sociologie, právo, ekonomie, politologie, filozofie, etiky a dalších), je požadováno, aby se obor soustředil na dílčí témata/problémy na

¹⁰⁸ Změn je velmi mnoho, např. změna občanského zákoníku, změna volby prezidenta, brexit a proměna EU, ale tato dílčí fakta nejsou součástí rámcových vzdělávacích programů.

¹⁰⁹ Vztaženo k celé populaci, nejen k žákům.

úkor centrální osy oboru, kterou v souladu s občanskou kompetencí tvoří demokracie – lidská práva – odpovědné občanství.

6. Došlo ke statisticky významnému poklesu výsledků českých žáků v mezinárodním šetření ICCS (nízká důvěra českých žáků ve vybrané instituce a zejména politické strany a parlament, nízká ochota jít v budoucnosti k volbám, nízká angažovanost českých žáků).
7. Problémem je nízká hodinová dotace ve vztahu k obsahu a cílům společenskovedního vzdělávání – na ZŠ je většinou jednohodinová týdenní dotace, na SŠ je většinou jednohodinová až dvouhodinová dotace (problémem může být i to, jakým způsobem je hodinová dotace předmětu využita).
8. Pojem „občanství“ se v textu vzdělávacího oboru Výchova k občanství v RVP ZV nevyskytuje, „občan“ je prezentován jako příjemce, nikoliv jako aktivní činitel.
9. Rámcové vzdělávací programy nedostatečně ukotvují pojem demokracie a to, jaké jeho významy mají být předávány žákům.
10. Rámcové vzdělávací programy nesměřují výrazně a explicitně ke snižování genderových nerovností, genderová rovnost nemá v RVP velký prostor, výstupů, které se týkají genderově nestereotypního přístupu k sociální realitě, je na všech vzdělávacích stupních poměrně málo (RVP vytvářené se znalostí genderové problematiky – pojem gender je použit jednou v RVP G a RVP SOV, v těchto i ostatních RVP jsou obvyklými pojmy role a pohlaví, které jsou v rámci genderově citlivé perspektivy problematické).
11. Vzdělávací obsah se podobně jako společnost mění (učitelé, metodiky, materiály nemusejí zvládat pružně reagovat na tyto změny, v určitých oblastech není ještě ujasněn společenský postoj), s ohledem na měnící se skutečnosti rychle zastarávají učebnice i metodické materiály
12. Ve třetině ZŠ a pětině SŠ nejsou realizována prioritní a klíčová témata společenskovedního, resp. občanského vzdělávání: aktivní přístup k lidským právům, rozvoj všeobecného přehledu a občanských kompetencí, prevence extremismu a respekt ke kulturním odlišnostem a podpora demokratických hodnot.
13. Při realizaci společenskovedního, resp. občanského vzdělávání ve školách nejsou dostatečně zastoupeny komplexnější formy výuky (rolové hry a simulace, projektové dny, výzkumná činnost apod.), které rozvíjejí a upevňují především dovednosti, jsou využívány menšinově.
14. Základní dokumenty jako Ústava ČR nebo Všeobecná deklarace lidských práv slouží jako výukové materiály jen přibližně v polovině základních škol.
15. Zhruba 15 % ředitelů přiznává, že žákovský parlament je zřízen pouze formálně.
16. Na čtvrtině středních škol není nikdo pověřen koordinací žákovského parlamentu.
17. Jsou málo využívány metody přímé participace žáků (demokratický chod třídy a škol, žákovské parlamenty).
18. Při společenskovedním vzdělávání je důraz kladen na znalostní rovinu na úkor dovednostní a postojové složky.
19. Společenskovední, resp. občanské vzdělávání není uchopeno jako celoškolský přístup.

Příležitosti

1. Věnovat společenskovednímu, resp. občanskému vzdělávání dostatečnou pozornost jak na úrovni státu, tak na úrovni škol, odborné veřejnosti, rodičovské veřejnosti i médií (s ohledem na to, že aktivní občanství je jednou z priorit Evropa 2020, Česko 2030, konceptu kvality života OECD, s ohledem na nárůst radikalizace, extremistických tendencí a dalších negativních a sociálně-patologických jevů ve společnosti).
2. Kontinuálně se zapojovat do mezinárodních šetření zaměřených na společenskovední, resp. občanské vzdělávání, např. ICCS.
3. Posilovat demokratickou kulturu napříč celou školou, realizovat společenskovední, resp. Občanské vzdělávání prostřednictvím celoškolského přístupu.
4. Posunout cíle a obsah vzdělávacího oboru od pasivního příjmu informací k aktivnímu občanství, změnit strukturaci obsahu vzdělávacího obsahu, odklonit se od izolovaných

tematických okruhů a přejít k integrovaným tematickým okruhům, které odrážejí komplexnost společenské reality.

5. Příležitostí pro proměnu společenskovedního vzdělávání v ČR je model Kompetencí pro demokratickou kulturu, který je rozpracován pro oblast hodnot, postojů, dovedností a znalostí včetně kritického porozumění, další příležitostí může být Doplňující koncepce k současnému kurikulu pro vzdělávací obor Výchova k občanství, kterou připravilo jako reakci na výsledky mezinárodního šetření ICCS Centrum občanského vzdělávání.
6. Podnětem pro vnitřní proměnu společenskovedního vzdělávání může být to, že od přelomu tisíciletí dochází k výraznému posunu ve vnímání pojmu „občanství“ – spojujícím prvkem je aktivita samotného občana a jeho schopnost a zodpovědnost vyjadřovat se k veřejnému dění, z toho posunu vychází několik koncepcí: koncept aktivního občanství, koncept demokratického občanství, kompetence občana, koncept globálního občanství.
7. Zajistit vyvážené poskytování vzdělávání pro demokratické občanství a k lidským právům v různých oblastech a typech vzdělávání, se zvláštním důrazem na střední odborné vzdělávání (které je v této oblasti vzdělávání zanedbávaným sektorem).
8. Zkušenosti ze zahraničí ukazují, že nejúčinnějším způsobem výchovy k občanství je zapojování žáků do rozhodovacích procesů, podporování jejich aktivní participace v životě třídy, školy i místní komunity, propojování života školy se životem místní komunity a občanské společnosti a spolupráce školy se správními orgány a institucemi i s dalšími sociálními partnery
9. Zaměřit se na podporu žákovské samosprávy na všech základních a středních školách.
10. Vyjasnit roli koordinátora žákovského parlamentu – přestože je téměř ve všech základních školách koordinací žákovského parlamentu pověřen pedagogický pracovník, je tato role pedagogického pracovníka zcela mimo systém státem stanovených koordinátorů (např. EVVO, ICT).
11. Začlenit činnost žákovského parlamentu do ŠVP, pracovat s ním na úrovni celé školy i celého pedagogického sboru a zajistit odpovídající podmínky pro efektivní fungování žákovských parlamentů, včetně osoby, která činnost koordinuje.
12. Zdůraznit potřebu příznivého školního klimatu a spolupráce ve školní komunitě jako předpokladu pro rozvoj občanských dovedností, a to jak ve vzdělávacím obsahu, tak v podmínkách pro uskutečňování vzdělávání.
13. Vytvářet pro žáky příležitosti pro rozvoj jejich odpovědného občanského chování (například učení praxí, dobrovolnictví, účast na denním životě školy, propojení se životem obce).
14. Hodnotit žáky ve společenskovedním vzdělávání různými nástroji, mezi které patří například testy s výběrem odpovědí, psané kompozice nebo eseje, ústní projevy (zkoušení, prezentace), pozorování učitelem, hodnocení projektové výuky, hodnocení žákovského portfolia, sebehodnocení a vrstevnické hodnocení – hodnocení se orientuje na oblast znalostí, dovedností a postojů.
15. Zaměřit se na evaluaci školy z pohledu občanských kompetencí – jak škola přispívá k rozvoji občanských kompetencí žáka (sledovat se mohou například tyto úrovně: výuka ve třídě, školní/třídní klima, zapojení žáků do školního života, zapojení rodičů do školního života, vztahy s místní/širší komunitou).
16. Uvažovat o povinných třídnických hodinách (včetně minimální časové dotace) jako prostoru pro setkávání žáků a nástroje pro osobnostní i skupinový rozvoj (a odebrat tak tuto agendu ze společenskovedních předmětů, kde se často řeší).
17. Vzdělávací obsah je vhodné více propojovat s využíváním digitálních technologií a podporovat rozvoj digitální gramotnosti napříč vzdělávacími obory, viz koncept digitálního občanství.
18. Podnětem pro proměnu výuky filozofie může být rozpracování filozofických kompetencí: porozumění a interpretace textu, psaní vlastního textu, diskuse, práce s pojmy, argumentace, řešení problémů, reflexe (včetně kritického ověřování a hodnocení), odpovědné rozhodování a jednání
19. Umožnit a podporovat mimoškolní občanské aktivity žáků (většina škol podporuje převážně kulturní a sportovní mimoškolní aktivity).

Hrozby

1. Společenskovednímu, resp. občanskému vzdělávání ve škole je deklaratorně věnována značná pozornost v mezinárodních i národních strategických materiálech (jedná se o desítky strategií, koncepcí, deklarací nebo doporučení), přesto učitelé nevnímají, že mají dobré podmínky pro kvalitní vzdělávání (na úrovni kurikula, podmínek školy, podpory veřejnosti), společenskovední vzdělávání je často veřejností i pedagogickými sbory považováno za obor marginální a nedůležitý.
2. Do obsahu společenskovedního vzdělávání často vstupuje jako specifický prvek politická či společenská objednávka – státní správa, politici i veřejnost velmi často prostřednictvím strategií, koncepcí, médií a diskusí vyjadřují, co by aktuálně mělo/nemělo být obsahem společenskovedního vzdělávání (případně jsou doporučovány i vhodné metody a nástroje).
3. Nejsou stanoveny priority společenskovedního vzdělávání a tímto přístupem dochází k destrukci a fragmentarizaci oboru – aktuálně je na mezinárodní, národní nebo společenské úrovni požadováno, aby se do společenskovedního vzdělávání integrovala nebo aby v něm byla posílena tato témata nebo oblasti: digitální gramotnost, etika a mravní rozměr, finanční gramotnost, gender, globální rozvojové vzdělávání, kompetence pro demokratickou kulturu, kontroverzní témata, kritické myšlení, mediální výchova, osobní a národní bezpečnost, žákovská a občanská participace, protikorupční výchova, průřezová témata, příprava občanů k obraně vlasti, společenská odpovědnost firem, spotřebitelské vzdělávání, světová náboženství, úcta ke stáří, dialog a spolupráce mezi žáky a seniory, vzdělávání k demokratickému občanství a k lidským právům, žákovská participace, participace mládeže atd.
4. Společenskovední vzdělávání je často vnímáno jako zjednodušené propedeutiky – úvody do jednotlivých společenských věd, společenskovední vzdělávání trpí roztříštěností, snaží se vystavět úvod do mnoha vědních oborů, ale uniká mu to základní – orientace na občanské kompetence a na dovednost participovat.
5. Myšlenka a přístup, že by se společenskovední, resp. občanské vzdělávání mělo realizovat pouze v rámci jednoho vyučovacího předmětu (že to není záležitostí celého pedagogického sboru a celoškolského přístupu).
6. Společenskovední obory jsou často vyučovány tzv. neaprobovaně, předmět je tzv. doplňován do úvazků nebo je výuka přenechána třídním učitelům jakékoliv aprobace, ačkoliv se mnozí učitelé společenskovedními tématům vyhýbají.
7. Zneužití společenskovedního, resp. občanského vzdělávání pro propagandu, indoktrinaci a manipulaci s veřejností ve prospěch jednoho světonázoru
8. Demokratický systém je vnímán jako samozřejmost (o kterou není nutné pečovat a kterou není potřeba rozvíjet).
9. Narůst míry radikalismu, extremistických tendencí a dalších negativních jevů jak ve společnosti, tak mezi žáky samotnými (nejohroženější skupinou jsou žáci středních odborných škol).
10. Nezájem o politiku a veřejné dění – podle OECD zhruba 30 % dospělé populace České republiky prohlašuje, že se nezajímá o politiku, ve věku 15–29 let se v České republice o politiku nezajímá více než polovina populace (mezi sledovanými zeměmi OECD je nezájem populace mladých lidí z ČR o politiku téměř největší), 46 % mladých Čechů uvádí, že nevědí, jak společnost a politika fungují, až 40 % mladých Čechů nemá žádnou zkušenost s dobrovolnictvím.
11. Jako výrazně rizikové je na mezinárodní úrovni vnímáno standardizované testování občanského vzdělávání a občanských kompetencí.

V závěru SWOT analýzy pojmenováváme výzvy, které tato studie v tématu společenskovedního a občanského vzdělávání přináší a které otevírá pedagogické veřejnosti, akademické sféře i odborné veřejnosti v širším pojetí. Výzvou je:

- systematické budování oborové didaktiky a péče o ni
- terminologické ukotvení pojmu *společenskovední vzdělávání* a pojmu *občanské vzdělávání* a dalších pro obor klíčových pojmů
- proměna oboru s ohledem na změny společnosti a změny paradigmat a s ohledem na požadavky a potřeby jedince a společnosti v 21. století
- konsenzus na obsahovém jádru a na oborových prioritách
- najít rovnováhu mezi předáváním základů vědních disciplín, hledáním souvislostí a nácvikem dovedností pro praktický každodenní život
- překonávání atomizovaného poznávání světa (včetně konkurence humanitních a přírodovědných oborů)
- proměna přístupů k hodnocení výsledků vzdělávání žáků v tomto oboru (formativní hodnocení, reflektující přístupy)
- zajištění celoškolního přístupu jako nezbytné podmínky pro možnost rozvoje demokratické kultury ve škole

3 Návrh na revidované RVP v dané vzdělávací oblasti

3.1 Návrh na změny v celkové koncepci vzdělávání

Společenskovědní vzdělávání je úzce provázáno s občanskou kompetencí podle Doporučení Rady o klíčových kompetencích pro celoživotní učení¹¹⁰. Cílem je budovat a rozvíjet schopnost jednat jako zodpovědný občan, podílet se na občanském a veřejném životě, porozumět politickým, právním, sociálním, (ekonomickým) a mediálním pojmům, strukturám a procesům, porozumět celosvětovému vývoji a udržitelnosti.

Hodnotově rámuje společenskovědní vzdělávání soubor hodnot a tradic zachycených v ústavním pořádku České republiky. Hodnoty, které jsou žákům předávány a které jsou prostřednictvím vzdělávání rozvíjeny, jsou demokracie a právní stát, základní lidská práva, lidská důstojnost, svoboda, rovnoprávnost, zodpovědnost.

Je potřeba, aby žáci porozuměli zásadám demokracie a právního státu, konceptu základních lidských práv a svobod a aby v životě uplatňovali odpovědný přístup a měli smysl pro sociální soudržnost, chránili zděděné přírodní a kulturní, hmotné a duchovní bohatství. Klíčové je také utváření vědomí vlastní identity a respektování etnické, národnostní, kulturní, jazykové, náboženské identity druhých. Nelze opominout pochopení a uplatňování principu rovnosti žen a mužů ve společnosti, ale také poznávání národních, evropských a světových kulturních hodnot a tradic, včetně pochopení evropské integrace. Součástí odpovědného přístupu je kromě zapojení do občanského a veřejného života také převzetí odpovědnosti za stav životního prostředí a podpora udržitelného rozvoje společnosti.

Společenskovědní vzdělávání se v našich různých rámcových vzdělávacích programech označuje různými názvy a společenskovědní obsahové okruhy prolínají různými vzdělávacími oblastmi. Chybí zde jednotná linie vedoucí od předškolního po maturitní vzdělávání. Aktuální návrh revizí počítá s tím, že by právě tato jednotná linie byla usazena a že by byla posílena vnitřní soudržnost společenskovědního vzdělávání, která osciluje kolem dvou centrálních pojmů: občan a společnost. Ve strukturaci společenskovědního vzdělávání proto koncepční oddělení NÚV navrhuje tyto zásadní změny:

- Na základě příslušnosti ke klíčové kompetenci sociální a personální budou psychologická témata přeřazena do vzdělávací oblasti Člověk, jeho osobnost, zdraví a bezpečí.
- Do vzdělávací oblasti Člověk, jeho osobnost, zdraví a bezpečí bude zařazeno také téma bezpečnosti a obrany.
- Ekonomická a finanční témata budou ve vazbě na klíčovou kompetenci k podnikavosti zařazena do vzdělávací oblasti Člověk a svět práce.
- Do vzdělávací oblasti Člověk a svět práce bude zařazen také celek pracovního práva a bezpečnosti.

Tyto kroky dovolí, aby se společenskovědní vzdělávání orientovalo na integrované obsahové okruhy zaměřené na posílení postojové, hodnotové a konativní složky. Na základě diskusí v pracovní skupině byly pro vnitřní strukturaci společenskovědního vzdělávání navrženy pouze

¹¹⁰ Doporučení Rady o klíčových kompetencích pro celoživotní učení. EU, 2018. Viz https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:395443f6-fb6d-11e7-b8f5-01aa75ed71a1.0003.02/DOC_2&format=PDF

dva obsahové okruhy: *Já a společnost* a *Odpovědný občan*, které budou prolínat celým vzdělávacím systémem od předškolního vzdělávání po maturitní vzdělávání.

Součástí tohoto popisu celkové koncepce nejsou vztahy a přesahy s průřezovými tématy (Výchova demokratického občana, Globální rozvojové vzdělávání, Environmentální výchova a Mediální výchova), protože ta jsou aktuálně řešena v procesu revizí samostatně.

Návrh na změny:

- společenskovední vzdělávání bude v rámci vzdělávací oblasti Člověk a společnost rozčleněno do dvou obsahových okruhů:
 - Já a společnost
 - Odpovědný občan

3.2 Návrh na hlavní změny v požadovaných výsledcích učení žáků

Hlavním cílem navrhovaných změn je to, aby výsledky učení umožňovaly komplexnější a hlubší uchopení společenské reality prostřednictvím kompetenčního pojetí výuky. To je provázeno snahou o větší kontinuitu dílčích výsledků učení napříč různými stupni vzdělávání (včetně formulování výsledků učení pro všechny uzlové body). V rámcových vzdělávacích programech ovšem zároveň zůstanou i výsledky učení, které nebudou kontinuálně navazovat – s ohledem na množství dílčích témat není návaznost vždy funkční. Součástí změn je redukce vzdělávacího obsahu, která umožní hlouběji se zaměřit na klíčové vzdělávací obsahy tvořící součást jádra. Redukce vzdělávacího obsahu je částečně umožněna přesunem určitých témat do jiných vzdělávacích oblastí (viz kapitola 3.1). Jádrem je myšlena orientace na znalosti, dovednosti a postoje, které vybaví žáky pro převzetí role odpovědného občana, jehož formování můžeme považovat za ústřední cíl společenskovedního vzdělávání. Výsledky učení jsou zaměřeny na porozumění, analytické a kritické myšlení, aplikaci v praktickém životě s oporou v hodnotovém rámci a reflexi postavení jedince ve společnosti i společenské reality obecně. Bude podpořena úloha využívání digitálních technologií jako nástroje pro zapojení do současné společnosti a pro odpovědné fungování ve společnosti a životě.

Návrh na změny:

- komplexnější a hlubší uchopení výsledků učení
- stanovení výsledků učení pro všechny uzlové body
- tam, kde to bude funkční, snaha o návaznost výsledků učení napříč stupni vzdělávání
- redukce počtu výsledků učení
- vyváženost znalostní, dovednostní a postojové složky jako posílení kompetenčního pojetí výuky
- posílení odpovědného občanství s vazbou na reálný praktický život
- reflektování společnosti i svého místa v ní
- podpora využívání digitálních technologií

3.3 Návrh na způsoby hodnocení požadovaných výsledků učení

V souvislosti s posílením kompetenčního modelu a s výraznější orientací na dovednosti, postoje a hodnoty je také potřeba, aby proměnou prošlo ověřování a hodnocení výsledků učení. Výsledky učení a jejich hodnocení spolu tvoří uspořádanou dvojici, u realizace každého výsledku učení je proto potřeba už předem uvažovat o tom, jakým způsobem je možné ověřit, že si žák tento výsledek učení v daném uzlovém bodě osvojil. Nastavení postupů a strategií hodnocení má nezanedbatelný vliv na celý učební proces. Hodnocení ve společenskovedním vzdělávání může být velmi citlivou oblastí, je proto vhodné od znalostí odlišovat hodnoty, postoje a názory, které učiteli nepřísluší hodnotit. Předmětem hodnocení ale může být to, jak žák hodnoty, postoje, názory formuluje, jak je umí podpořit argumenty, jak zvládá reagovat na protichůdné názory, jak zvládá reflexi.

Důležité je nejen uplatňovat sumativní hodnocení, ale věnovat pozornost i formativním metodám hodnocení, při kterých žák získává informace pro svůj další rozvoj. Velký potenciál pro přebírání odpovědnosti (za vlastní učení) má kritériální hodnocení – kritéria je potřeba stanovovat, komunikovat, vysvětlovat, žáci se mohou podílet i na jejich vytváření. Také je potřeba zohledňovat to, že jiné způsoby hodnocení a ověřování budou aplikovány pro kognitivní cíle a jiné pro afektivní cíle. Zahraniční zdroje uvádějí, že v oblasti vzdělávání k demokratickému občanství a lidským právům¹¹¹ je vhodné vyhnout se standardizovanému testování. Důvodem je mimo jiné i to, že mnohé výsledky učení vznikají na základě sociální komunikace, kterou standardizované testy nemohou postihnout. V afektivní rovině navíc například nemusí být zřejmá hranice mezi osvojeným výsledkem učení a žakovým prekonceptem (který může vycházet z rodiny, od vrstevníků, z médií). Možnosti pro ověřování občanské participace žáků jsou pak v prostředí školní výuky také značně limitované. Paradoxem, se kterým je také potřeba pracovat, je to, že součástí společenskovedního vzdělávání je vedle hodnocení společnosti a světa kolem sebe také dovednost hodnotit sebe samého. Samotný proces hodnocení lze pak také efektivně využít jako nástroj učení (např. žáci mohou sami sestavovat kritéria, hodnotit podle nich své i cizí práce nebo mohou sami vymýšlet ověřovací nebo hodnotící úlohy pro spolužáky).

Kromě standardních principů a zásad hodnocení je ve společenskovedním vzdělávání potřeba věnovat zvýšenou pozornost tomu, aby hodnocení bylo spravedlivé a respektující. Při hodnocení je potřeba respektovat důstojnost a práva žáka, která mimo jiné zahrnují práva na svobodu myšlení, svědomí a náboženského vyznání, svobodu projevu. Zásada respektu tedy znamená, že žáci by neměli být posuzováni podle svých názorů a neměli by za ně být odsuzováni. Pokud názory, které žáci šíří, poškozují druhé v jejich důstojnosti a právech a pokud podněcují, propagují nebo ospravedlňují nenávist založenou na nesnášenlivosti, je třeba reagovat a nastavit hranice svobodného vyjadřování. Respektující hodnocení mimo jiné také znamená, že žáci mají právo na soukromí a zachování důvěrnosti ve vztahu ke svým hodnotám a postojům. Hodnocení v této oblasti proto vyžaduje velkou míru citlivosti.

Z výše uvedených důvodů je potřeba dívat se na výsledky učení dvojí optikou. Očekávané výsledky učení v této oblasti je možné rozdělit na ty, jejichž dosažení lze ověřit pomocí různých

¹¹¹ Termín *vzdělávání k demokratickému občanství a lidským právům* vychází ze zahraničních zdrojů (Rada Evropy) a v pojetí českého kurikula zahrnuje jak část obsahu vzdělávací oblasti Člověk a společnost, případně Člověk a jeho svět, tak adekvátní průřezová témata.

nástrojů, a na ty, u kterých toto ověření není možné nebo není funkční. Druhý typ výsledků učení je pojat jako zkušenost, kde je klíčové, aby žák touto zkušeností prošel, zvědomil si ji a zreflektoval ji. Pro případné hodnocení zkušenosti jsou vhodné formativní nástroje, jako je sebehodnocení, případně vzájemná zpětná vazba.

Jako užitečné, ale také časově i metodologicky náročné je vést žáky k sestavování a ke správě svého žákovského portfolia. Je ale potřeba vymezit, které složky má portfolio obsahovat, jak s ním bude pracováno a nakládáno a podle jakých kritérií bude portfolio hodnoceno. Portfolio může být sbírkou materiálů, které se vztahují k postojům a hodnotám a k výsledkům učení typu zkušenost a které mohou pomoci žákům zdokumentovat jejich aktivitu. V neposlední řadě umožňují portfolia žákům přebírat odpovědnost za vlastní učení a za pokroky, které v něm udělají.

Nástroji pro ověřování dosažení výsledků vzdělávání jsou didaktické testy, psané práce (výpisky, kompozice, eseje, reportáže, ročníkové nebo seminární práce, myšlenkové mapy, grafické organizéry nebo deníkové zápisy žáků), ústní projevy (zkoušení, referáty, prezentace, obhajoba seminární nebo ročníkové práce), pozorování (např. při skupinové práci, hraní rolí, při diskusi nebo debatě), hodnocení žákovského projektu, hodnocení žákovského portfolia. Pro sledování hodnot, postojů a dovedností žáků lze využít například různé dotazníky, checklisty, úkoly na třídění, škálování (včetně využití Likertovy škály). Neméně důležité je nejen sledovat výsledky žákovské práce, ale pozornost zaměřit i na procesy, prostřednictvím kterých žáci k výsledkům dospěli. Dostatečný prostor by měl být ponechán také sebehodnocení a vrstevnickému hodnocení.

3.4 Popis hlavních učebních činností žáků

Společenskovědní vzdělávání je svébytným didaktickým prostorem, kde lze realizovat celou řadu jedinečných a potřebných učebních aktivit. S ohledem na to, že cílem vzdělávání je porozumění společenským procesům a strukturám, celosvětovému vývoji a budování a rozvíjení schopnosti jednat jako zodpovědný občan, je potřeba se u žáků orientovat nejen na pasivní přijímání informací, ale především na aktivní zapojování do rozhodování ve třídě, ve škole, v širší komunitě, v obci a na přijímání spoluodpovědnosti za dění kolem sebe. Teprve od takových témat, záležitostí a problémů lze smysluplně přecházet k tématům širším, zasahujícím širší region, stát, kontinent i celou planetu. Společenskovědní vzdělávání může žáky uvádět nejen do života v konkrétní komunitě, ale upozorňuje na širší souvislosti a dopady našeho jednání. Učitel by měl připravovat takové výukové situace, které na žáky přenášejí samostatnost, rozhodování a odpovědnost a ukotvují a posilují hodnotový rámec vycházející z Ústavy ČR. Klíčem k samostatnosti, rozhodování a odpovědnosti je pak důvěra, která je mladým lidem nabízena, a příležitosti, které mladé lidi aktivizují a motivují. Také je zásadní, aby právě společenskovědní/občanské vzdělávání podporovalo vyjadřování mladých lidí k záležitostem, které se jich týkají.

Účinné společenskovední vzdělávání je spojeno s následujícími charakteristikami:¹¹²

- aktivní: buduje vlastní zkušenost žáků, uplatňuje jejich zapojování a vzájemnou spolupráci (uskutečňuje se např. skupinovými diskusemi, hraním rolí, řešením problémů, žákovskými projekty);
- interaktivní: využívá diskuse a debaty pro vyjadřování názorů, porozumění názorům ostatních, vyjednávání;
- relevantní: vztahuje se k aktuálním a reálným problémům, kterým mladí lidé a společnost čelí (uskutečňuje se např. řešením kontroverzních otázek, vrstevnickým učením, besedami s hosty, žákovskými projekty, exkurzemi);
- kritické: podporuje utváření vlastních názorů a kritický přístup, uplatňuje analýzu a přezkoumávání zdrojů informací (uskutečňuje se např. aktivitami kritického myšlení, prací s mediálními sděleními);
- spolupracující: uplatňuje vzájemnou spolupráci mezi žáky, vede ke spolupráci v rámci širší komunity (např. při řešení žákovského projektu nebo při vrstevnickém učení);
- participativní: dává mladým lidem prostor pro vyjádření, navrhování a prosazování změn (např. prostřednictvím žákovských projektů a výzkumů, žákovskou samosprávou, školními anketami a hodnocením výuky a školy jako takové).

U společenskovedního vzdělávání hraje důležitou roli nejen tradiční vzdělávací obsah, obsahem výuky se stává celé prostředí (ve smyslu klimatu), ve kterém se vzdělávání uskutečňuje. Podstatná je spolupracující a bezpečná atmosféra ve třídě i v celé škole. Škola může fungovat jako příklad prostředí, ve kterém si žáci mohou v určité míře vyzkoušet fungování demokracie (samostatné přejímání odpovědnosti za společné věci) a ve kterém se budou rozvíjet hodnoty a postoje žáků. Podstatné jsou reflektivní procesy ve vztahu k sobě samému, ke třídě a škole, širší komunitě i ke společnosti obecně. Role učitele je klíčová nejen pro znalostní složku, ale také pro nastolení atmosféry důvěry při práci s názory, hodnotami, postoji, při otevírání citlivých témat a pro již zmiňovanou reflexi.

Společně s osvojením základních poznatků by se žáci měli věnovat reflexi fungování společnosti, které zažívají bezprostředně ve svých životech ve škole i mimo školu, např. v rodině, ale také dalším širším souvislostem lidského jednání (na regionální, národní, nadnárodní i globální úrovni). Rovněž je vhodné uplatňovat prvky konstruktivistické výuky, zkušenostního učení, zážitkové pedagogiky, případně učení službou. Efektivně lze využívat koncept *learning by doing* (učení se vlastní činností) nebo *zkušenostní učení* (tzv. Kolbův cyklus). Jde o to, aby poznatky vznikaly řízenou transformací vlastní zkušenosti žáků. Žáci řeší konkrétní praktické situace reálného života, které vycházejí z okolností, jejich potřeb nebo z potřeb druhých (např. kvalita stravování ve školní jídelně, žádost o informace z obecního úřadu, nakládání s financemi z třídního fondu, plánování školního výletu, zpracování návrhu na ocenění osobnosti ve své obci). Tímto se společenskovední vzdělávání může přibližovat zážitkové pedagogice. Velký potenciál pro tuto oblast má *učení službou* (*service learning*). Žáci v rámci vzdělávacího procesu dělají něco pro druhé (může jít o dobrovolnickou činnost v domovech důchodců, úklid parku před školou, doučování spolužáků). *Service learning* má smysl především jako řízená zážitková výchova, dobrovolnická činnost a spolupráce mladých

¹¹² Viz kapitola Effective learning practices. In *Education at School in Europe 2017*. Eurydice, 2018. Dostupné z: <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/6b50c5b0-d651-11e7-a506-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF/source-56573425>, str. 86–87.

lidí se širší komunitou. Přestože některé prvky učení službou lze realizovat ve škole, je zřejmé, že tento typ vzdělávacího procesu nachází své uplatnění především v mimoškolním prostředí.

V souvislosti s konkrétními cíli výuky lze ve společenskovedním vzdělávání uplatňovat rozmanité učební činnosti žáků, jako jsou např.:

- aktivity kritického myšlení¹¹³
- aktuality
- analýza informací
- anketa (příprava nebo zapojení)
- argumentace
- besedy s hosty
- brainstorming¹¹⁴
- čtení s porozuměním
- dobrovolnické aktivity
- debatování¹¹⁵
- didaktická hra¹¹⁶
- diskuse
- divadlo fórum¹¹⁷
- dotazník (příprava, vyplňování nebo vyhodnocování a interpretace)
- dramatizace
- exkurze, návštěva demokratické instituce
- hlasování
- hraní rolí¹¹⁸
- interpretace informací
- kladení otázek¹¹⁹
- komunitní projekt¹²⁰
- řešení kontroverzních otázek¹²¹

¹¹³ RUTOVÁ, N. *Archiv metod. Respekt neboli. Člověk v tísní*, Varianty. Dostupné z:

<http://www.respektneboli.eu/pedagogove/archiv-metod> a KYNCL, L. *Metody RWCT*. Dostupné z:

<http://www.liborkyncl.estranky.cz/clanky/metody-rwct/>

¹¹⁴ SÁRKŮZI, R. *Moderní vyučovací metody. 1. díl. Brainstorming a jeho variace (aktualizováno). Čtenářská gramotnost a projektové vyučování*. Abeceda, o. s., 2011. Dostupné z: <http://www.ctenarska-gramotnost.cz/projektove-vyucovani/pv-metody/metody-1>

¹¹⁵ BRINDA, R., KOUBA, P. a kol. *Co je to debatování*. Metodický portál: Digifolio. Dostupné z:

<https://digifolio.rvp.cz/view/view.php?id=5281>

¹¹⁶ SOCHOROVÁ, L. *Didaktická hra a její význam ve vyučování*. Metodický portál: Články, 2011. Dostupné z: <https://clanky.rvp.cz/clanek/c/z/13271/DIDAKTICKA-HRA-A-JEJI-VYZNAM-VE-VYUCOVANI.html>

¹¹⁷ Divadlo fórum. *Wikipedia*. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Divadlo_f%C3%B3rum

a NEUŽILOVÁ, V. *Divadlo fórum*. Metodický portál: Články, 2011. Dostupné z:

<https://clanky.rvp.cz/clanek/c/ZKJ/14771/DIVADLO-FORUM.html>

¹¹⁸ TŮMOVÁ, J. *Hraní rolí (Role-play)*. Metodický portál: Články, 2014. Dostupné z:

<https://clanky.rvp.cz/clanek/c/z/18333/HRANI-ROLI-ROLE-PLAY.html>

¹¹⁹ ZAGAŠEV, I. *Jak se dobře ptát*. Kritické listy 5, KritickeMysleni.cz. Dostupné z:

http://www.kritickemysleni.cz/klisty.php?co=klisty5_jakseptat

¹²⁰ *Školní komunitní projekty jsou tady! Active Citizens*. British Council a Člověk v tísní, Varianty. Dostupné z:

<http://www.activecitizens.cz/2013/02/skolni-komunitni-projekty-jeju-realizace-se-prave-rozjizdi/>

¹²¹ PETŘÍK, J. *Kontroverzní témata ve výuce*. Metodický portál: Články, 2014. Dostupné z:

<https://clanky.rvp.cz/clanek/c/Z/19289/KONTOVERZNI-TEMATA-VE-VYUCE.html>

- myšlenková mapa¹²², pojmová mapa
- naslouchání (aktivní)
- obhajoba názorů, stanovisek
- organizování akcí
- plánování
- psaní (volné¹²³ i strukturované)
- práce s audiovizuálními materiály
- práce s digitálními nástroji
- práce s mediálním sdělením
- práce s třídními/školními pravidly
- práce s rozmanitými texty (včetně Ústavy ČR, LZPS, zákonů a včetně uměleckých i autentických textů)
- příprava vlastního uměleckého, užitého, mediálního materiálu (plakát, video)
- praktické jednání
- prezentace
- průzkum
- přiřazování
- reflexe¹²⁴
- rozhodování
- rozhovory s pamětníky, odborníky, inspirujícími osobnostmi¹²⁵
- řešení konfliktů
- řešení problémové situace
- řešení žákovského projektu
- simulační hry¹²⁶
- správa žákovského portfolia¹²⁷
- studentské volby¹²⁸
- šetření
- škálování¹²⁹
- uvádění příkladů

¹²² HERINK, J. *Myšlenkové (mentální) mapy*. Metodický portál: Články, 2014. Dostupné z:

<https://clanky.rvp.cz/clanek/c/z/18611/MYSENKOVE-MENTALNI-MAPY.html>

¹²³ RUTOVÁ, N. *Volné psaní*. Respekt nebolí. Člověk v tísni, Varianty. Dostupné z:

<http://www.respektneboli.eu/pedagogove/archiv-metod/volne-psani>

¹²⁴ HAUSENBLAS, O., KOŠŤÁLOVÁ, H. *Co je E-U-R*. Kritické listy 24. KritickeMysleni.cz. Dostupné z:

http://www.kritickemysleni.cz/klisty.php?co=klisty24_eur

¹²⁵ BONĚK, J. *Slova vdechují dějinám život: Metoda orální historie – využití ve výuce dějepisu (1. část)*. Metodický portál: Články, 2008. Dostupné z: <https://clanky.rvp.cz/clanek/c/z/2144/SLOVA-VDECHUJI-DEJINAM-ZIVOT-METODA-ORALNI-HISTORIE---VYUZITI-VE-VYUCE-DEJEPISU-1-CAST.html>

¹²⁶ VALENTA, J. *Simulace, simulační hra*. Metodický portál: Wiki, 2011. Dostupné z:

https://wiki.rvp.cz/Knihovna/1.Pedagogicky_lexikon/S/SIMULACE%2C_SIMULA%C4%8CN%C3%8D_HRA

¹²⁷ *Co je portfolio*. Systémový projekt Kvalita I. Cermat, 2007. Dostupné z: [http://www.esf-](http://www.esf-kvalita1.cz/osobni_portfolio-koncepce.php)

[kvalita1.cz/osobni_portfolio-koncepce.php](http://www.esf-kvalita1.cz/osobni_portfolio-koncepce.php)

¹²⁸ *Studentské volby*. Jeden svět na školách, Člověk v tísni. Dostupné z:

<https://www.jsns.cz/projekty/studentske-volby>

¹²⁹ HESOVÁ, A. *Názorová škála*. Metodický portál: Články, 2014. Dostupný z:

<https://clanky.rvp.cz/clanek/c/z/18297/NAZOROVA-SKALA.html>

- volné psaní¹³⁰
- vrstevnické učení
- vyjadřování názorů, stanovisek
- vyjednávání
- vysvětlování
- výstava
- výzkum
- vzájemné učení
- zjišťování informací
- zpochybňování
- žákovská samospráva¹³¹
- žákovský deník

Je zřejmé, že pro budování odpovědnosti a aplikaci dovedností nebude vyučovací hodina a prostředí školní třídy stačit. Určité vzdělávací obsahy je možné předat v rámci extrakurikulárních aktivit, které jsou pro oblast občanského vzdělávání mimořádně efektivní. Otevírají totiž prostor pro propojení s komunitou a občanskou společností, jsou spojovány například s dobrovolnictvím, se sportovními a kulturními aktivitami. Základním výsledkem takového učení není pouhá koncová znalost, dovednost nebo změna postoje, ale také a především způsob, jakým se k němu společně dochází.

3.5 Návrh na zdroje pro ilustrační část RVP, tzn. referenční komplexní úlohy pro žáky

3.5.1 Ukázka komplexní úlohy 1. stupeň ZŠ

Největší přání: Svět ve výuce. Metodická příručka pro učitele ZŠ. Člověk v tísní, 2018.

Dostupné z: https://www.varianty.cz/download/docs/3565_metodika-nejvetsi-prani-svet-ve-vyuce.pdf, str. 57–59.

Víc hraček než dětí

Anotace: Lekce je úvodem do problematiky konzumní společnosti, v níž jsou děti vystaveny tlaku obrovské nabídky hraček a reklamy a musejí si budovat dovednost, jak tomuto tlaku rozumně odolávat. Pojmenování různých typů motivací, které se skrývají za touhou něco vlastnit, je prvním krokem k pochopení, jak konzumní společnost funguje.

Cíl: Žáci

- rozeznávají různé typy důvodů (motivací vnitřních i vnějších), proč po něčem touží;
- identifikují různé aspekty konzumu (nabídku, reklamu, touhu a její uspokojení, touhu mít totéž, co mají ostatní, atd.);

¹³⁰ RUTOVÁ, N. *Archiv metod. Respekt neboli.* Člověk v tísní, Varianty. Dostupné z: <http://www.respektneboli.eu/pedagogove/archiv-metod>

¹³¹ *Žákovská samospráva.* Škola pro demokracii. CEDU. Dostupné z: <http://www.skolaprodemokracii.cz/oblasti-hodnoceni/zakovska-samosprava.html> a *Co je žákovský parlament.* Škola pro demokracii. CEDU. Dostupné z: <http://www.skolaprodemokracii.cz/zakovske-projekty/co-je-zakovsky-parlament.html>

- vysvětlí, proč je obtížné naplnit všechny touhy a přání.

Čas: 45 minut

Pomůcky: knížka [Největší přání](#) (str. 18–19), pracovní list 9: Důvody, proč něco chceme ([zde](#), str. 59)

Postup:

- Rozdělte pomyslně místnost na dvě části (do jedné umístěte nápis autíčko na baterky, druhou část označte nápisem plyšový koník) a **zeptajte se dětí**:
Chtěli byste být raději plyšovým koníkem, nebo autíčkem na baterky? Postavte se do té části místnosti, která patří k vaší volbě.
Vybidněte děti, ať si v každé skupince vzájemně sdělí své důvody, zástupci za každou skupinku pak shrnou nahlas všechny důvody, které zazněly.
- Vyzvěte děti k rozhodnutí mezi dalšími dvěma alternativami, které by je znovu mohly rozdělit na dvě skupiny:
 - Chodím rád/a do hračkářství.
 - Nechodím rád/a do hračkářství.

Opět ať si v každé části místnosti sdělí děti důvody a seznámí pak s nimi celou třídu. Můžete dětem nabídnout, že pokud se někdo nedokáže rozhodnout, tzn. napadají jej důvody pro i proti, může se postavit doprostřed.

- **Přečtěte si text na str. 18–19 v knížce [Největší přání](#).**
- **Debatujte o textu a ilustracích:** Proč si asi pomyslel koník: „Podle mě je tu víc hraček než dětí na světě.“?

Rozdejte dětem pracovní list 9: Důvody, proč něco chceme, a zeptejte se jich:

Proč myslíte, že děti v hračkářství chtějí jednotlivé hračky? Pište nápady do bublin umístěných okolo centrální bubliny, ve které je napsáno „Důvody, proč něco chceme“.

Děti nechte nejprve zapisovat jejich nápady do pracovního listu samostatně, poté se o nich mohou pobavit ve dvojicích, na závěr je vepisujte do bublin na tabuli.

Předpokládané odpovědi: – kluci z textu – chtějí něco nového nebo něco, co ještě nemají, a možná ani předtím, než to viděli, nevěděli, že to mají chtít, protože nabídka je obrovská – barbína – možná reklama?, mají ji kamarádky – kluk s mašinkou i kluk s lukem – chtějí si hrát, představují si, jak si hrají na průvodčího, indiána apod. – holčička se slonem – srovnává s tím, co už má, touha mít něco lepšího – vřeštící dítě – nevíme, ale usilovně po něčem touží.

- **Dále se dětí ptejte:** *Vzpomenete si, kdy a proč jste po něčem opravdu toužili? Pokud byl důvod jiný, než jste našli pro děti z knížky, dopište jej na tabuli do nové bubliny. Bylo vaše přání splněno? Pokud ne, jaké byly důvody?*

Děti o důvodech hovoří nejprve ve dvojicích, pak teprve v celé skupině. (Předpokládané odpovědi: bylo to drahé, už jsem měl dvě jiné stejné věci, nepotřeboval jsem to tolik apod.)

- **Vyzvěte nyní děti, aby se zamyslely nad následujícími výroky a pomocí názorové škály s nimi vyjádřily svůj souhlas či nesouhlas.**

Výroky:

- a) Když je něčeho hodně, je snadnější si vybrat.
- b) Je snadné se rozhodovat, když vím, co chci.
- c) Ten, kdo má vše, po čem touží, je šťastný.

- **Názorová škála:** V prostoru třídy určete pomyslnou čáru (můžete ji i něčím vyznačit), kdy jeden její konec bude vyjadřovat úplný souhlas a druhý konec bude znamenat úplný nesouhlas s daným výrokiem. Děti se postaví na úroveň různých bodů názorové škály podle toho, do jaké míry souhlasí či nesouhlasí s výrokiem. Jednotlivé výroky čtete postupně a u každého z nich si vyslechněte odpovědi dětí (důvody pro jejich umístění na názorové škále).
- Na závěr **s celou třídou zrekapitulujte**, co všechno jste v dnešní hodině dělali. Požádejte děti, aby písemně odpověděly na toto zadání: *Napiš (2–3 věty), co sis v dnešní hodině uvědomil/a.*
- Zdroje: BUCKLEY, Jason. *P4C do kapsy: začínáme s filozofií pro děti*. Přeložila Karina Matějů. Praha: Člověk v tísní, 2015. ISBN 978-80-87456-66-8.

3.5.2 Ukázka komplexní úlohy 2. stupeň ZŠ

Štrojsová (Dobiášová), I. *Demokracie*. Metodický portál: Články, 2018. Dostupné z:

<https://clanky.rvp.cz/clanek/c/z/21670/DEMOKRACIE.html>

Demokracie a my

Anotace: Výuková lekce ukazuje, jakým způsobem je možné se s žáky 2. stupně ZŠ věnovat tématu demokracie (výuková lekce byla ověřena s žáky 6. ročníku, resp. primy víceletého gymnázia). Výuková lekce sleduje schéma E-U-R, tedy směřuje od evokace (zde brainstorming, obecně zcitlivění pro téma pomocí obrazu, slova, nahrávky apod.), přes uvědomění si významu (práce s texty a deníkový záznam) po reflexi. Lekce je vystavěna konstruktivistickým přístupem, kdy žáci na základě podnětů budují svoje vlastní poznání. Inspirojící je také místní zakotvení aktivit, kdy žáci pracují s fiktivním článkem Týden v naší obci a kdy vytvářejí fiktivní deníkový záznam, z něhož by bylo jasně patrné, že osoba, která si deník píše, žije v demokratické zemi a s prvky demokracie se setkává v běžném životě.

1. Brainstorming

Co se vám při slově DEMOKRACIE vybaví? Napište si pár myšlenek, které vás napadnou (brainstorming).

Sdílejte nápady ve dvojicích, jinou barvou si je případně poznamenejte.

2. Práce s texty

Pracujeme samostatně s nakopírovaným textem metodou INSERT (text a tabulka).

Učitel prochází lavice, pokud někdo potřebuje poradit, umístí na kraj lavice kartičku se žlutou stranou – učitel s žákem o situaci hovoří, poradí.

Po skončení práce si žáci ve dvojici porovnají tabulky, případně zodpovědí otázky, které vznikly. Učitel žáky vyzve k případným dotazům, ke společnému shrnutí zjištěného.

3. Deníkový záznam

Nyní přejdeme k úloze, která na práci s textem navazuje.

Na základě svých znalostí o principech demokratického řízení státu vytvořte deníkový záznam, z něhož by bylo jasně patrné, že osoba, která si deník píše, žije v demokratické zemi a s prvky demokracie se setkává v běžném životě. Ve svém textu barevně označte jednotlivé příklady a připište k nim, který demokratický princip představují (např. svobodné volby).

Práce s vytvořeným textem.

Žáci si mezi sebou texty vymění (např. mezi sousedy nebo nalosuje učitel).

Žák zhodnotí text kolegy. Text s oceněním a otázkou (návod na to, jak to příště udělat lépe) je předán majiteli textu.

4. Reflexe práce

Návrat k úvodnímu brainstormingu – výzva k doplnění.

Otevřené věty – proces mého učení

Při učení mi dnes pomohlo ...

Mým úspěchem bylo ...

Nejlépe jsem se cítil, když ...

Příště bych při práci změnil ...

- **Praktický příspěvek na Metodickém portálu se věnuje také způsobům hodnocení, které lze při této lekci využít.**
- Ukázky práce žáků jsou zde: https://clanky.rvp.cz/wp-content/upload/prilohy/21670/ukazky_z_vyuky.docx

3.5.3 Ukázka komplexní úlohy pro střední školy

Boogie Booster. Metodika. Street Law: Simulované soudy. Dostupné z: <http://streetlaw.eu/soubory/dokumenty/a-metodika.pdf>, str. 19–24

Boogie Booster

Jedná se o tzv. přípravnou aktivitu před uspořádáním samotného simulovaného soudu. Metodika simulovaných soudů (včetně dílčích aktivit a připravených podkladů k jednotlivým soudním případům) je k dispozici [zde](#). Boogie Booster je legendární aktivita, která přiměje studenty přemýšlet o lehce bizarním soudním případě týkajícím se náhrady škody.

- Výhody této aktivity:

- Všichni se zapojí, přičemž studenti v hlavních rolích navíc dostanou i předpřipravenou roli.
 - Minimální čas potřebný na přípravu.
 - Časově nenáročná (lze ji stihnout během 20–25 minut) a čas lze podle potřeby a nálady ve třídě krátit či prodlužovat.
 - Ozkoušená mnohaletým používáním.
 - Poslouží jako praktická ukázka, jak je možné o soudním případě přemýšlet a jaké otázky je třeba položit svědkům.
- Postup:
 1. Rozdejte studentům nakopírovaný popis případu a nechte je ho v klidu přečíst. Případně ho přečtete celé třídě nahlas.
 2. Vybrané čtveřici studentů rozdejte popis jednotlivých rolí a dejte jim čas na přípravu (stačí pár minut, připravovat se mohou v čase, kdy si ostatní studenti chystají otázky).
 3. Vybrané čtyři protagonisty posadte vedle sebe a ostatním studentům přiďte role novinářů, kteří budou sedět proti nim jako na tiskové konferenci.
 4. Novináři pomocí otázek zjišťují, kdo nese největší díl odpovědnosti za vzniklou situaci (viz příběh).
 5. Protagonisté odpovídají podle svých rolí. Snaží se v rámci instrukcí nelhat, ale pokud možno vysvětlit, proč odpovědnost za způsobenou škodu nenesou.
 6. Po vymezeném čase (10–20 minut) nechte studenty hlasovat o hlavním viníkovi.
 7. Studenty bude určitě zajímat, jak by případ posuzovaly české soudy. Proto jsme pro vás připravili právní rozbor advokátky JUDr. Kláry Kořínkové. Je určen zejména vám, abyste dokázali lépe odpovídat na otázky studentů. Můžete nicméně studenty pocvičit ve čtení právních textů, rozbor jim nakopírovat a nechat hledat odpovědi. Správné závěry by každopádně měly nakonec ve třídě zaznít nahlas.
 - Boogie Booster – přílohy ke kopírování
 - popis případu (pro každého studenta, případně do dvojice) – [zde](#), str. 20
 - charakteristiky rolí (pro vybrané čtyři studenty) – [zde](#), str. 21
 - právní rozbor případu (pro vaši informaci, případně pro studenty na práci s právním textem) – [zde](#), str. 22–24
 - Doporučujeme, aby aktivita byla zakončena reflexí. Může jít o sdílení zážitků a informací, strukturované ohlédnutí nebo individuální ohlédnutí.

3.5.4 Doporučené informační zdroje pro ilustrační část RVP

Boogie Booster. Metodika. Street Law: Simulované soudy. Dostupné z: <http://streetlaw.eu/soubory/dokumenty/a-metodika.pdf>, str. 19–24

Aktivita pro výuku práva. Street Law. Dostupné z: <http://streetlaw.eu/soubory/dokumenty/15-aktivit-pro-vyuku-prava.pdf>

Analýza zahraničních systémů hodnocení klíčových kompetencí a systémů hodnocení netestovatelných dovedností se souborem doporučení pro školní hodnocení klíčových kompetencí RVP ZV a externí hodnocení školní podpory rozvíjení klíčových kompetencí RVP ZV. ČŠI, 2018. Dostupné z: <http://www.csicr.cz/cz/Aktuality/Analýza-zahranicnich-systemu-hodnoceni-klicovych-k>

Bohouš a Dáša: Tváří v tvář migraci. Člověk v tísni, 2015. Dostupné z: https://www.varianty.cz/download/docs/1782_bad-migrace-web-fin-01.pdf

BRANDER, P. a kol. *KOMPAS: Manuál pro výchovu mládeže k lidským právům.* Česká národní agentura Mládež, 2006. Dostupné z: http://www.naerasmusplus.cz/file/4110/kompas_manual.pdf

BRETT, P., MOMPOINT-GAILLARDOVÁ, P., SALEMOVÁ, M. H. *Jak mohou všichni učitelé podpořit výchovu k občanství a lidským právům. Rámec pro rozvoj kompetencí.* Council of Europe. Masarykova univerzita, 2012. Dostupné z: http://www.obcanskevzdelavani.cz/uploads/cb3e7e5c7581e2deecd41041572c190c705c213c_uploaded_cov2012-coe_jak_mohou_vsichni_ucitele.pdf

BUCKLEY, J. *Myšlení hrou. Filozofie v pohybu.* Člověk v tísni, 2015.

BUCKLEY, J. *P4C do kapsy. Začínáme s filozofií pro děti.* Člověk v tísni, 2015.

BUZAN, T. *Mentální mapování.* Praha: Portál, 2007.

ČECHOVÁ, B. a kol. *Nápadník pro rozvoj klíčových kompetencí ve výuce.* Scio, 2006.

DOBIŠOVÁ, K., HORŇÁKOVÁ, L. *Aktivity zaměřené na témata xenofobie, rasismu, extremismu, neonacismu a antisemitismu.* Diecézní charita Brno, 2011. Dostupné z: <http://celsuz.cz/res/archive/002/000395.pdf?seek=1327676721>

Edukační materiály. Občankáři. Dostupné z: <http://www.obcankari.cz/edukacni-materialy>

Faridova jízda rikšou. Svět ve výuce. Metodická příručka pro učitele ZŠ. Člověk v tísni, 2018. Dostupné z: https://www.varianty.cz/download/docs/3738_faridova-jizda-riksou-metodika-cz-final.pdf

FIEDOROVÁ, M., ŠTĚPNIČKOVÁ, K. a kol. *Poznáváme svět. Programy globálního rozvojového vzdělávání pro žáky 1. stupně ZŠ.* Arpok, 2014. Dostupné z: <https://arpok.cz/wp-content/uploads/2013/02/Pozn%C3%A1v%C3%A1me-sv%C4%9Bt.pdf>

FISHER, R. *Učíme děti myslet a učit se.* Praha: Portál, 2004.

GOLLOB, R., KRAPF, P. (Eds.) *Výuka demokracie. Sbírka modelových situací pro výchovu k demokratickému občanství a lidským právům.* Council of Europe. Masarykova univerzita,

2012. Dostupné z: http://www.obcanskevzdelavani.cz/work/ke-stazeni/COV2012-Vyuka_demokracie.pdf

HESOVÁ, A. (ed.) *Metodické komentáře a úlohy ke Standardům pro základní vzdělávání*. NÚV, 2016. Dostupné z: http://clanky.rvp.cz/wp-content/uploads/prilohy/21287/metodicke_komentare_a_ulohy_ke_standardum_zv_vychova_k_obcanstvi.pdf

Hlídač, který dohlídal. Street Law: Simulované soudy. Dostupné z: <http://streetlaw.eu/soubory/dokumenty/b1-pripad.pdf>

HOLÁ, A., JIRÁSKOVÁ, V., KADLECOVÁ, Š., KALIBOVÁ, K. *Já a oni jsme my. Nápady a náměty pro multikulturní výchovu: předsudky, stereotypy, násilí z nenávislosti a aktivní svědek*. In IUSTITIA, 2012. Dostupné z: <http://www.in-ius.cz/dwn/ja-a-oni-jsme-my/ja-a-oni-jsme-my-mkv.pdf>

Hořká chuť čokolády. Kakao a dětská práce. NaZemi. Dostupné z: https://www.nazemi.cz/sites/default/files/kakao2014_1.pdf

Hra o Evropě. Evropa ve velkém i v malém. V historii, současnosti i budoucnosti. Zastoupení Evropské komise v České republice. Dostupné z: <http://www.euhrou.cz/hra-o-evrope87c0.pdf>

CHARVÁT, J. a kol. *Demokracie versus extremismus: výchova k aktivnímu občanství*. Metodická část. Praha: Asi-milování, 2013. Dostupné z: <https://docplayer.cz/1492433-Metodicka-cast-vychova-k-aktivnimu-obcanstvi-demokracie-versus-extremismus.html>

CHARVÁT, J. a kol. *Demokracie versus extremismus: výchova k aktivnímu občanství*. Aktivity a pracovní listy. Praha: Asi-milování, 2013.

Jak víme, že to funguje? Jak zjišťovat postoje a postojevé změny u žáků ve výuce. Člověk v tísni, Varianty, 2015.

Když rozvod, tak rozvod. Street Law: Simulované soudy. Dostupné z: <http://streetlaw.eu/soubory/dokumenty/b2-pripad.pdf>

KISSOU, M. *Putování s Carly. Poznámky pro vyučující*. UNHCR a META. Dostupné z: https://www.meta-ops.cz/sites/default/files/carly_metodika.pdf

Korupce v ČR. Metodická příručka pro pedagogy středních škol. Respekt institut, 2012. Dostupné z: https://clanky.rvp.cz/wp-content/uploads/prilohy/16251/metodika_o_korupci.pdf

KRATOCHVÍL, J. (ed.). *Bohouš a Dáša za lidská práva*. Člověk v tísni, o.p.s., 2008. Dostupné z: https://www.varianty.cz/download/docs/123_bohous-a-da-s-a-za-lidska-pra-va.pdf

Lekce. Metodický portál Výchova k občanství. Dostupné z:
<http://www.vychovakobcanstvi.cz/pvo/lekce>

LABBÉ, B., PUECH, M. *Já a svět. Svět a já*. Praha: Knižní klub, 2009.

LAURENDEAU, P. *Blanka a Jirka*. Č. Budějovice, Centrum filozofie pro děti, 2011.

LUKÁŠOVÁ, K., PACÁK, R. *Autorská práva a ilegální stahování: Metodický materiál pro pedagogické pracovníky*. NCBI, 2012. Dostupné z: <http://www.ncbi.cz/odborna-knihovna/category/6-metodiky-ucebni-materialy.html?download=45:metodika-autorska-prava-a-ilegalni-stahovani>

MALÍŘOVÁ, E., FRUHBAUEROVÁ, P., HRUBANOVÁ, K. *Lidé v pohybu. Metodika pro práci s tématy uprchlictví a migrace*. Junák – český skaut a NaZemi, 2016. Dostupné z: https://lidevpohybu.eu/wp-content/uploads/2016/04/Lide_v_pohybu_web.pdf

Materiály a lekce do hodin globálního rozvojového vzdělávání. Partners Czech. Dostupné z: <http://www.partnersczech.cz/stranky/vyukove-materialy-ke-stazeni>

Metodické materiály. Naši nebo cizí. Židé v českém 20. století. Židovské muzeum v Praze a Institut tereziánské iniciativy. Dostupné z: <http://www.nasinebocizi.cz/metodicke-materialy/>

Metodika. Street Law: Simulované soudy. Dostupné z: <http://streetlaw.eu/soubory/dokumenty/a-metodika.pdf>

Metodika programu Active Citizens. British Council a Člověk v tísni, Varianty, 2014. Dostupné z: <https://www.varianty.cz/active-citizens/flipviewerexpress.html>

MOREE, D. *Aktivita: Najděte pět rozdílů*. Metodický portál: Články, 2010. Dostupné z: <https://clanky.rvp.cz/clanek/c/ZVEB/8757/AKTIVITA-NAJDETE-PET-ROZDILU.html>

NÁDVORNÍK, N., CHÁRA, P. *Bohouš a Dáša proti chudobě*. Člověk v tísni, 2006. Dostupné z: https://www.varianty.cz/download/docs/153_bohous-a-da-s-a-proti-chudobe.pdf

NÁDVORNÍK, N., VOLFOVÁ, A. *Společný svět – Příručka globálního rozvojového vzdělávání*. Člověk v tísni, 2004. Dostupné z: https://www.varianty.cz/download/docs/151_spolec-ny-sve-t.pdf

Největší přání: Svět ve výuce. Metodická příručka pro učitele ZŠ. Člověk v tísni, 2018. Dostupné z: https://www.varianty.cz/download/docs/3565_metodika-nejvetsi-prani-svet-ve-vyuce.pdf

Nevinný žert. Street Law: Simulované soudy. Dostupné z: <http://streetlaw.eu/soubory/dokumenty/b3-pripad.pdf>

PETŘÍKOVÁ, I. *Kontroverzní témata ve výuce: Adopce dětí homosexuálními páry*. Metodický portál: Články, 2014. Dostupné z: <https://clanky.rvp.cz/clanek/c/z/19325/KONTROVERZNI-TEMATA-VE-VYUCE-ADOPCE-DETI-HOMOSEXUALNIMI-PARY.html>

PETŘÍKOVÁ, I. *Kontroverzní témata ve výuce: Eutanazie*. Metodický portál: Články, 2014. Dostupné z: <https://clanky.rvp.cz/clanek/c/z/19323/KONTROVERZNI-TEMATA-VE-VYUCE-EUTANAZIE.html>

PETŘÍKOVÁ, I. *Kontroverzní témata ve výuce: Muslimky a nošení šátků*. Metodický portál: Články, 2014. Dostupné z: <https://clanky.rvp.cz/clanek/c/Z/19341/KONTROVERZNI-TEMATA-VE-VYUCE-MUSLIMKY-A-NOSENI-SATKU.html>

Philosophy for Children. Dostupné z: <https://p4c.com>

PORTMANNOVÁ, R. *Hry pro tvořivé myšlení*. Praha: Portál, 2004.

Poznejte Evropu – brožura a vzdělávací online hra pro děti ve věku od 9 do 12 let. Příručka učitele. Zastoupení Evropské komise v České republice. Dostupné z: <http://www.euhrou.cz/prirucka-pro-ucitele-12e08.pdf>

Pro pedagogy. Aktivity. NaZemi. Dostupné z: <https://www.nazemi.cz/cs/dokumenty/aktivity>

Průřezník aneb Jak začít s průřezovými tématy. Příručka dobré praxe. Člověk v tísní, Varianty, 2008. Dostupné z: https://www.varianty.cz/download/docs/133_pru-r-ezni-k-aneb-jak-zac-i-t-s-pru-r-ezovy-mi-te-maty.pdf

RUTOVÁ, N. *Materiály k výuce. Respekt neboli. Člověk v tísní*, Varianty, 2013. Dostupné z: <http://www.respektneboli.eu/pedagogove/materialy-k-vyuce>

Silný kafe. Káva a (ne)spravedlivý obchod. NaZemi. Dostupné z: https://www.nazemi.cz/sites/default/files/kava_2014_0.pdf

Simulované soudy. Street Law. Dostupné z: <http://streetlaw.eu/moot-court/>

SMETÁČKOVÁ, I., VLKOVÁ, K. *Příručka pro vyučující předmětů občanská výchova, občanská nauka a základy společenských věd na základních a středních školách*. Otevřená společnost, 2005. Dostupné z: <http://www.otevrenaspolecnost.cz/knihovna/otevrenka/prosazovani-genderove-rovnosti/gender-ve-skole-obcanska-nauka.pdf>

Sophie a Pavel objevují Evropu. Dva kamarádi spolu cestují po Evropské unii. Dostupné z: <http://www.euhrou.cz/sophie-a-pavel-objevuji-evropu4a93.pdf?itemID=4706>

Standardy pro základní vzdělávání. Výchova k občanství. NÚV, 2015. Dostupné z: <http://digifolio.rvp.cz/artefact/file/download.php?file=67496&view=9832>

STRNÁDKOVÁ, Z. *Jsem také občan...* Metodický portál: Články, 2011. Dostupné z: <https://clanky.rvp.cz/clanek/c/ZVE/7223/JSEM-TAKE-OBCAN.html>

Svět podle demokracie. Náměty k výuce. Člověk v tísní, 2012. Dostupné z: http://svetpodledemokracie.cz/docs/metodika_demo_final.pdf

Šaty dělají člověka. A kdo dělá šaty? Bavlna a pracovní podmínky v textilním průmyslu. NaZemi. Dostupné z: https://www.nazemi.cz/sites/default/files/bavlna_cela_0.pdf

ŠEDÁ, S. *Metodické komentáře a úlohy ke Standardům ZV – Člověk a jeho svět*. Metodický portál: Články, 2017. Dostupné z: <https://clanky.rvp.cz/clanek/c/z/21343/METODICKE-KOMENTARE-A-ULOHY-KE-STANDARDUM-ZV---CLOVEK-A-JEHO-SVET.html>

ŠTROJSOVÁ (Dobiášová), I. *Demokracie*. Metodický portál: Články, 2018. Dostupné z: <https://clanky.rvp.cz/clanek/c/z/21670/DEMOKRACIE.html>

ŠVAJGROVÁ, Z. *Jiný? Divný? Originální? Normální?* Metodický portál: Články, 2018. Dostupné z: <https://clanky.rvp.cz/clanek/c/z/21621/JINY-DIVNY-ORIGINALNI-NORMALNI.html>

ŠVAJGROVÁ, Z. *Živá knihovna aneb učení o rozmanitosti pomocí osobních příběhů*. Metodický portál: Články, 2018. Dostupné z: <https://clanky.rvp.cz/clanek/c/z/21629/ZIVA-KNIHOVNA-ANEB-UCENI-O-ROZMANITOSTI-POMOCI-OSOBNICH-PRIBEHU.html>

Teachers' Corner. Dostupné z: <http://europa.eu/teachers-corner/>

Tipy do výuky. *Čtenářská gramotnost*. Webový portál pro učitele. Dostupné z: <http://www.ctenarska-gramotnost.cz/>

TOUŽIMSKÁ, J. (Eds.) *Kdo jiný? Metodická příručka a příklady dobré praxe pro vyučující ZŠ a SŠ. Člověk v tísní, Jeden svět na školách*, 2017. Dostupné z: https://www.jsns.cz/nove/projekty/kdo-jiny/cik_kdo_jiny_prirucka_pedagogove_2017_05online.pdf

Učebnice ke stažení. Etická výchova. Dostupné z: <http://www.etickavychova.cz/ucebnice-ke-stazeni/>

Učební jednotky. Průřezová témata a čtenářství. Dostupné z: <http://www.ptac.cz/materialy/ucebni-jednotky>

URBAN, M. *Street Law aneb jak učit právo na středních školách. Materiály k předmětu Právní praxe na středních školách*. Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2013. Dostupné z: <http://streetlaw.eu/soubory/dokumenty/street-law-aneb-jak-ucit-pravo-na-strednich-skolach.pdf>

Varianty (kol.). *Bohouš a Dáša na stopě hladu*. Člověk v tísní, 2012. Dostupné z: https://www.varianty.cz/download/docs/72_bohous-a-da-s-a-na-stope-hladu.pdf

Varianty (kol.). *Bohouš a Dáša na tržišti světa*. Člověk v tísni, 2009. Dostupné z: https://www.varianty.cz/download/docs/116_bohous-a-da-s-a-na-trz-is-ti-sve-ta.pdf

Varianty (kol.). *Bohouš a Dáša: Klima v tísni*. Člověk v tísni, 2009. Dostupné z: https://www.varianty.cz/download/docs/115_bohous-a-da-s-a-klima-v-ti-sni.pdf

Varianty (kol.). *Bohouš a Dáša: šance pro rozvoj*. Člověk v tísni, 2010. Dostupné z: https://www.varianty.cz/download/docs/93_bohous-a-da-s-a-s-ance-pro-rozvoj.pdf

VODIČKOVÁ, T. *Hranice práce*. Občankáři, 2018. Dostupné z: <http://www.obcankari.cz/edukacni-material-hranice-prace>

Volby 2017. Lekce. Metodický portál Výchova k občanství. Dostupné z: <http://www.vychovakobcanstvi.cz/pvo/volby-2017-lekce>

Vzdělávací lekce Populární banány. NaZemi. Dostupné z: https://www.nazemi.cz/sites/default/files/metodika_popularni_banany_2017.pdf

Vzdělávací lekce Poznej své boty. NaZemi. Dostupné z: https://www.nazemi.cz/sites/default/files/vzdelavaci_lekce_poznej_sve_boty.pdf

Zkouška dospělosti. Street Law: Simulované soudy. Dostupné z: <http://streetlaw.eu/soubory/dokumenty/b4-pripad.pdf>

Žijeme spolu, mluvíme spolu? Metodická příručka pro výuku o náboženství na 2. stupni základních a středních školách. Charita České republiky, 2017. Dostupné z: <http://svet.charita.cz/res/archive/059/006774.pdf?seek=1503933910>

Život s kontroverzí. Výuka kontroverzních témat prostřednictvím výchovy k demokratickému občanství a lidským právům. Instruktažní balíček pro učitele. Rada Evropy, 2016, překlad Centrum občanského vzdělávání, 2017. Dostupné z: http://www.obcanskevzdelavani.cz/uploads/f72bf26e2d013bdb586a0649737df2d18be32df0_uploaded_2017_kt_jak-vyucovat-kt_ucitele.pdf

Seznam zkratek

CEDU	Centrum pro demokratické učení
CIVED	The Civic Education Study
COV	Centrum občanského vzdělávání
ČR	Česká republika
ČŠI	Česká školní inspekce
DOVy	doporučené očekávané výstupy průřezových témat
E	nižší střední odborné vzdělávání s výučním listem
EU	Evropská unie
E-U-R	třířázový model učení, E – evokace, U – uvědomění si významu, R – reflexe
EV, EVVO	Environmentální výchova, environmentální vzdělávání, výchova a osvěta
GRV	globální rozvojové vzdělávání
H	střední odborné vzdělávání s výučním listem
ICCS	International Civic and Citizenship Education Study
ICT	informatika / informační a komunikační technologie
IEA	The International Association for the Evaluation of Educational Achievement
J	střední nebo střední odborné vzdělání bez maturity i výučního listu
L	úplné střední odborné vzdělávání s odborným výcvikem a maturitou
LZPS	Listina základních práv a svobod
M	úplné střední odborné vzdělávání s maturitou (bez vyučení)
MKV	Multikulturní výchova
MPO	Ministerstvo průmyslu a obchodu
MPSV	Ministerstvo práce a sociálních věcí
MŠMT	Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy
MV	Mediální výchova
MZV	Ministerstvo zahraničních věcí
NÚV	Národní ústav pro vzdělávání
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development
OSV	Osobnostní a sociální výchova
PISA	Programme for International Student Assessment
PT	průřezové téma / průřezová témata
RE	Rada Evropy
RVP G	Rámcový vzdělávací program pro gymnázia
RVP PV	Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání
RVP SOV	Rámcový vzdělávací program pro střední odborné vzdělávání
RVP ZV	Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání
SKAV	Stálá konference asociací ve vzdělávání
SŠ	střední škola
ŠVP	školní vzdělávací program
ÚIV	Ústav pro informace ve vzdělávání
UNESCO	Organizace OSN pro vzdělávání, vědu a kulturu
VDO	Výchova demokratického občana
VMEGS	Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech
VOŠ	vyšší odborná škola
VUR	vzdělávání pro udržitelný rozvoj
ZŠ	základní škola

Informační zdroje

A Conceptual Model. In *Digital Citizenship Education*. Rada Evropy, 2017. Dostupné z: <https://www.coe.int/en/web/digital-citizenship-education/a-conceptual-model>

Analýza zahraničních systémů hodnocení klíčových kompetencí a systémů hodnocení netestovatelných dovedností se souborem doporučení pro školní hodnocení klíčových kompetencí RVP ZV a externí hodnocení školní podpory rozvíjení klíčových kompetencí RVP ZV. ČŠI, 2018. Dostupné z: <http://www.csicr.cz/cz/Aktuality/Analiza-zahranicnich-systemu-hodnoceni-klicovych-k>

Audit národní bezpečnosti. Ministerstvo vnitra, 2016. Dostupné z: <http://www.mvcr.cz/cthh/clanek/audit-narodni-bezpecnosti.aspx>

BONĚK, J. *Slova vdechují dějinám život: Metoda orální historie – využití ve výuce dějepisu* (1. část). Metodický portál: Články, 2008. Dostupné z: <https://clanky.rvp.cz/clanek/c/z/2144/SLOVA-VDECHUJI-DEJINAM-ZIVOT-METODA-ORALNI-HISTORIE---VYUZITI-VE-VYUCE-DEJEPISU-1-CAST.html>

Boogie Booster. Metodika. Street Law: Simulované soudy. Dostupné z: <http://streetlaw.eu/soubory/dokumenty/a-metodika.pdf>, str. 19-24

BRETT, P., MOMPOINT-GAILLARDOVÁ, P., SALEMOVÁ, M. H. *Jak mohou všichni učitelé podpořit výchovu k občanství a lidským právům. Rámcem pro rozvoj kompetencí*. Council of Europe. Masarykova univerzita, 2012. Dostupné z: http://www.obcanskevzdelavani.cz/uploads/cb3e7e5c7581e2deecd41041572c190c705c213c_uploaded_cov2012-coe_jak_mohou_vsichni_ucitele.pdf

BRINDA, R., KOUBA, P. a kol. *Co je to debatování*. Metodický portál: Digifolio. Dostupné z: <https://digifolio.rvp.cz/view/view.php?id=5281>

BUZAN, T. *Mentální mapování*. Praha: Portál, 2007.

Citizenship Education at School in Europe 2017. Eurydice, 2018. Dostupné z: <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/6b50c5b0-d651-11e7-a506-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF/source-56573425>

Co je portfolio. Systémový projekt Kvalita I. Cermat, 2007. Dostupné z: http://www.esf-kvalita1.cz/osobni_portfolio-koncepce.php

Co je to hoax. Hoax. Dostupné z: <http://www.hoax.cz/hoax/co-je-to-hoax>

Co je žakovský parlament. Škola pro demokracii. CEDU. Dostupné z: <http://www.skolaprodemokracii.cz/zakovske-projekty/co-je-zakovsky-parlament.html>

Co znamená pojem globální občanství? Jak víme, že to funguje? Člověk v tísní. Dostupné z: <http://www.wp.varianty.cz/co-znamená-pojem-globalni-obcanstvi>

Competences for Democratic Culture. Living together as equals in culturally diverse democratic societies. Council of Europe, 2016. Dostupné z: <https://rm.coe.int/16806ccc07>

Competences for Democratic Culture. Living together as equals in culturally diverse democratic societies. Executive summary. Council of Europe, 2016. Dostupné z: <https://rm.coe.int/16806ccc0c>, str. 7. Český překlad: *Model kompetencí potřebných pro demokratickou kulturu. Soužití rovných s rovnými v kulturně rozmanitých demokratických společnostech. Shrnutí.* Rada Evropy, 2016. Překlad a redakce Centrum občanského vzdělávání, 2017. Dostupné z: [http://www.obcanskevzdelavani.cz/download/821/COV_CDC-model_web\[dot\]pdf](http://www.obcanskevzdelavani.cz/download/821/COV_CDC-model_web[dot]pdf), str. 7.

Council of Europe Reference Framework of Competences for Democratic Culture (CDC): Volume 1 – Context, concepts and model. Dostupné z: <https://rm.coe.int/prems-008318-gbr-2508-reference-framework-of-competences-vol-1-8573-co/16807bc66c>

Council of Europe Reference Framework of Competences for Democratic Culture (CDC): Volume 2 – Descriptors of competences for democratic culture. Dostupné z: <https://rm.coe.int/prems-008418-gbr-2508-reference-framework-of-competences-vol-2-8573-co/16807bc66d>

Council of Europe Reference Framework of Competences for Democratic Culture (CDC): Volume 3 – Guidance for implementation. Dostupné z: <https://rm.coe.int/prems-008518-gbr-2508-reference-framework-of-competences-vol-3-8575-co/16807bc66e>

ČÁP, P., MATĚJKA, O., PROTIVÍNSKÝ, T. *Občanské vzdělávání v ČR.* Centrum občanského vzdělávání Masarykovy univerzity, 2013. Dostupné z: http://www.obcanskevzdelavani.cz/uploads/9bb2e62e7ec0473414f0da87b4fe9aac1d5a8719_uploaded_cov2013-kas-obcanske_vzdelavani_v_cr.pdf

Deklarace a program výchovy k demokratickému občanství založenému na právech a odpovědnosti občanů. Rada Evropy, 1999. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/file/35762>

Digital Citizenship Education. Rada Evropy, 2017. Dostupné z: <https://www.coe.int/en/web/digital-citizenship-education>

Divadlo fórum. Wikipedia. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Divadlo_f%C3%B3rum

Digifolio Pokusné ověřování občanského vzdělávání. In *Metodický portál* www.rvp.cz. NÚV, 2019. Dostupné z: <https://digifolio.rvp.cz/view/view.php?id=15013>

Dlouhodobý záměr vzdělávání a rozvoje vzdělávací soustavy České republiky na období 2015–2020. MŠMT. Dostupné z: https://www.dataplan.info/img_upload/7bdb1584e3b8a53d337518d988763f8d/dlouhodob_y-zamer-cr-2015-2020.pdf

Doporučení Rady o klíčových kompetencích pro celoživotní učení. EU, 2018. Dostupné z: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:395443f6-fb6d-11e7-b8f5-01aa75ed71a1.0003.02/DOC_2&format=PDF

Doporučení Rady ze dne 22. května 2018, o podpoře společných hodnot, inkluzivního vzdělávání a evropského rozměru ve výuce. EU, 2018. Dostupné z: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0607\(01\)&from=FR](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0607(01)&from=FR)

Doporučení Výboru ministrů členskými státy – výchova k demokratickému občanství. Rada Evropy, 2002. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/file/35768>

Effective learning practices. Education at School in Europe 2017. Eurydice, 2018. Dostupné z <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/6b50c5b0-d651-11e7-a506-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF/source-56573425>, str. 86–87.

FISHER, R. *Učíme děti myslet a učit se.* Praha: Portál, 2004.

Generation What? Závěrečná zpráva z výsledků ankety a reprezentativního šetření. Česká televize, Český rozhlas a Centrum pro výzkum veřejného mínění, 2016. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/program/porady/11467315381/download/zaverecnazprava.pdf>

Global Citizenship Education. UNESCO. Dostupné z: <https://en.unesco.org/themes/gced>

HAUSENBLAS, O., KOŠŤÁLOVÁ, H. *Co je E-U-R.* In *Kritické listy* 24. *KritickeMysleni.cz.* Dostupné z: http://www.kritickemysleni.cz/klisty.php?co=klisty24_eur

HAVLÍNOVÁ, H. *Možnosti hodnocení žáků.* Metodický portál: Články, 2018. Dostupné z: <https://clanky.rvp.cz/clanek/c/z/21664/MOZNOSTI-HODNOCENI-ZAKU.html>

HERINK, J. *Myšlenkové (mentální) mapy.* Metodický portál: Články, 2014. Dostupné z: <https://clanky.rvp.cz/clanek/c/Z/18611/MYSENKOVE-MENTALNI-MAPY.html>

HESOVÁ, A. (ed.) *Metodické komentáře a úlohy ke Standardům pro základní vzdělávání.* NÚV, 2016. Dostupné z: http://clanky.rvp.cz/wp-content/uploads/prilohy/21287/metodicke_komentare_a_ulohy_ke_standardum_zv_vychova_k_obcanstvi.pdf

HESOVÁ, A. *Metodické komentáře a úlohy ke Standardům ZV – Výchova k občanství.* Metodický portál: Články, 2017. Dostupné z: <https://clanky.rvp.cz/clanek/c/Z/21287/METODICKE-KOMENTARE-A-ULOHY-KE-STANDARDUM-ZV---VYCHOVA-K-OBCANSTVI.html>

HESOVÁ, A. *Názorová škála.* Metodický portál: Články, 2014. Dostupné z: <https://clanky.rvp.cz/clanek/c/z/18297/NAZOROVA-SKALA.html>

HRACHOVCOVÁ, M., HORSKÁ, V., ZOUHAR, J. *Pomáháme při tvorbě Školního vzdělávacího programu – vzdělávací obor Výchova k občanství.* Úvaly: Albra, 2007.

Charta Rady Evropy o výchově k demokratickému občanství a lidským právům. Rada Evropy, 2010. Dostupné z: http://www.obcanskevzdelavani.cz/uploads/5622ff74c528421dcaa4a039b311d82c133485a8_uploaded_cov2012-charta.pdf

CHUDÝ, Š., SZOTKOWSKI, R., VAŠÁTOVÁ, P. Didaktické znalosti obsahu společenskovedního předmětu Výchova k občanství – výzkumná sonda. In *Paidagogos*, 2013. Dostupné z: <http://www.paidagogos.net/issues/2013/2/article.php?id=23>

KALINA, O., MATĚJKA, O. (Eds.) *Vyplatí se rozumět politice? Občanské vzdělávání. Klíč ke svobodě a prosperitě občanů.* Konrad-Adenauer Stiftung, 2013. Dostupné z: http://www.kas.de/wf/doc/kas_36319-1522-1-30.pdf?131211175712

Kamarád muslim? Pro studenty žádný problém. Multikulturní centrum Praha, 2016. Dostupné z: <http://mkc.cz/cz/e-knihovna/kamarad-muslim-pro-studenty-zadny-problem>

Key Competence for Lifelong Learning. European Reference Framework. Evropská komise, 2007. Dostupné z: <https://www.erasmusplus.org.uk/file/272/download>, *Klíčové schopnosti pro celoživotní učení: Evropský referenční rámec.* EU, 2007. Dostupné z: http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/publ/pdf/ll-learning/keycomp_cs.pdf

Koncepce podpory mládeže na období 2014–2020. MŠMT, 2014. Dostupné ze <http://www.msmt.cz/mladez/narodni-strategie-pro-mladez>

Koncepce přípravy občanů k obraně státu. Ministerstvo obrany, 2012. Dostupné z: https://www.dataplan.info/img_upload/7bdb1584e3b8a53d337518d988763f8d/koncepce-poipravy-obeanu-na-obranu-2013.pdf

KOŠŤÁLOVÁ, H. *Hodnocení: důvěra, dialog, růst.* SKAV, 2008. Dostupné z: <https://www.inkluzivniskola.cz/content/hodnoceni-duvera-dialog-rust>

KRAMMER, R. *Die durch politische Bildung zu erwerbenden Kompetenzen. Ein Kompetenz-Strukturmodell.* BM:UK, 2008. Dostupné z: https://bildung.bmbwf.gv.at/schulen/unterricht/ba/glv_kompetenzmodell_23415.pdf?61ed9f

KRAMMER, R. *Kompetenzen durch Politische Bildung. Ein Kompetenz-Strukturmodell.* Forum Politische Bildung, 2008. Dostupné z: http://www.politischebildung.com/pdfs/29_basis.pdf

KŘÍŽOVÁ, I. a kol. *Znalosti, dovednosti a postoje čtrnáctiletých žáků v oblasti výchovy k občanství.* ÚIV, 2001. Dostupné z: <http://digifolio.rvp.cz/artefact/file/download.php?file=28939&view=3711>

KUČEROVÁ, I. *Moderní pojetí občanství: kompetence, závazky. Evropský rok občanů 2013.* Dostupné z: https://www.researchgate.net/profile/Irah_Kucerova/publication/270582330_Moderni_pojeti_obcanstvi_kompetence_zavazky/links/54af04da0cf21670b3590be4?origin=publication_list

KVĚTINA, J. Koncepce liberalismu a demokracie v edukačním procesu: dekonstrukce neoliberální dominance v RVP. *Pedagogika*, roč. 66, č. 3, 2016, str. 288–305. Dostupné z: <http://www.scied.cz/index.php/pedagogika/article/viewFile/331/255>

KYNCL, L. *Metody RWCT*. Dostupné z: <http://www.liborkyncl.estranky.cz/clanky/metody-rwct/>

LABISCHOVÁ, D., LABISCH, M. *Metodika výuky občanské výchovy na 2. stupni základních škol z pohledu pedagogické praxe: náměty pro začínajícího učitele*. Ostravská univerzita v Ostravě, 2010. Dostupné z: <http://projekty.osu.cz/synergie/dok/opory/labischova-metodika-vyuky-obcanske-vychovy-na-2-stupni-zs.pdf>

Learning to Live Together. Council of Europe Report on the state of citizenship and human rights education in Europe. Council of Europe, 2017. Dostupné z: <https://rm.coe.int/learning-to-live-together-council-of-europe-report-on-the-state-of-cit/1680727be5>

MAŇÁK, J. Kurikulum a hodnoty (studie). *Pedagogická orientace* 2, 2007, str. 2–10. Dostupné z: <https://journals.muni.cz/pedor/article/view/1052/843>

Mediální gramotnost v kontextu občanského vzdělávání. Shrnutí a doporučení vyplývající z diskuze kulatého stolu Národního konventu o EU konaného dne 21. dubna 2017. Fakulta sociálních věd, Univerzita Karlova, 2017. Dostupné z: http://aktuality.fsv.cuni.cz/upload/Medialni_gramotnost.pdf?file=Medialni_gramotnost.pdf

Mezinárodní šetření PISA 2012. Finanční gramotnost patnáctiletých žáků. ČŠI, 2014. Dostupné z: <http://www.csicr.cz/html/PISA-FG/flipviewerexpress.html>

Národní akční plán podporující pozitivní stárnutí pro období let 2013 až 2017. MPSV. Dostupné z: https://www.dataplan.info/img_upload/7bdb1584e3b8a53d337518d988763f8d/nap-pozitivni-starnuti-2013-2017.pdf

Národní akční plán společenské odpovědnosti organizací v České republice. MPO, 2015. Dostupné z: https://www.dataplan.info/img_upload/7bdb1584e3b8a53d337518d988763f8d/aktualizovany-nap-csr-schvaleny-vladou-cr.pdf

Národní strategie finančního vzdělávání. Ministerstvo financí, 2010. Dostupné z: http://www.psfv.cz/assets/cs/media/PSFV_Narodni-strategie-financniho-vzdelavani.pdf

Národní strategie globálního rozvojového vzdělávání 2011–2015, aktualizovaná pro období 2016–2017. MZ a MŠMT, 2016. <http://www.fors.cz/wp-content/uploads/2012/08/Narodni-strategie-GRV-2016-2017.pdf>

Národní zpráva z IV. cyklu Strukturovaného dialogu s mládeží a organizacemi mládeže.

Strukturovaný dialog, Praha, 2015. Dostupné z:

http://www.strukturovanydialog.cz/sites/default/files/file/files/1453711572/vystupy_z_konzultace_sd_eu_iv_cyklus_-_nps_-_final_1.pdf

Národní zpráva z V. cyklu Strukturovaného dialogu s mládeží a organizacemi mládeže.

Strukturovaný dialog, Praha, 2016. Dostupné z:

http://www.strukturovanydialog.cz/sites/default/files/file/files/1480600883/zprava_z_konzultaci_na_web_-_cesky.pdf

Násilí z nenávisti a mládež – zdroje informací, stereotypy, mýty a (ne)snášlivost. Výzkumná zpráva I. Agentura pro sociální začleňování a Median, 2014. Dostupné z:

http://www.hatefree.cz/images/Nasili_z_nenavisti_zprava_1.pdf

Násilí z nenávisti a snášlivost na internetu. Výzkumná zpráva II. Agentura pro sociální začleňování a Median, 2014. Dostupné z:

http://www.hatefree.cz/images/Nasili_z_nenavisti_zprava_2.pdf

Nástroje pro ověřování očekávaných výstupů RVP ZV (Metodické doporučení s příklady elektronicky netestovatelných očekávaných výstupů). Národní ústav pro vzdělávání.

Dostupné z: <https://digifolio.rvp.cz/view/view.php?id=13046>

National curriculum in England. Dostupné z:

<https://www.gov.uk/government/collections/national-curriculum>

National curriculum in England: citizenship programmes of study for key stages 3 and 4.

Dostupné z: <https://www.gov.uk/government/publications/national-curriculum-in-england-citizenship-programmes-of-study/national-curriculum-in-england-citizenship-programmes-of-study-for-key-stages-3-and-4>

Návrh usnesení Poslanecké sněmovny k občanskému vzdělávání. Poslanecká sněmovna PČR, 2014. Dostupné z: <http://www.psp.cz/sqw/sd.sqw?cd=1700&o=7>

Největší přání: Svět ve výuce. Metodická příručka pro učitele ZŠ. Člověk v tísni, 2018.

Dostupné z: https://www.varianty.cz/download/docs/3565_metodika-nejvetsi-prani-svet-ve-vyuce.pdf

NEUŽILOVÁ, V. *Divadlo fórum.* Metodický portál: Články, 2011. Dostupné z:

<https://clanky.rvp.cz/clanek/c/ZKJ/14771/DIVADLO-FORUM.html>

Non-denominational Ethics. Syllabuses. Schola Europaea. Dostupné z:

[https://www.eursec.eu/en/European-Schools/studies/syllabuses#Default=%7B%22k%22%3A%22%22%2C%22r%22%3A%5B%7B%22n%22%3A%22owstaxIdGroupofSubjects%22%2C%22t%22%3A%5B%22string\(%5C%22%23059ced499-fe40-4396-991b-6dfa80950ee4%5C%22\)%22%5D%2C%22o%22%3A%22and%22%2C%22k%22%3Afalse%2C%22m%22%3Anull%7D%2C%7B%22n%22%3A%22owstaxIdSubjects%22%2C%22t%22%3A%5B](https://www.eursec.eu/en/European-Schools/studies/syllabuses#Default=%7B%22k%22%3A%22%22%2C%22r%22%3A%5B%7B%22n%22%3A%22owstaxIdGroupofSubjects%22%2C%22t%22%3A%5B%22string(%5C%22%23059ced499-fe40-4396-991b-6dfa80950ee4%5C%22)%22%5D%2C%22o%22%3A%22and%22%2C%22k%22%3Afalse%2C%22m%22%3Anull%7D%2C%7B%22n%22%3A%22owstaxIdSubjects%22%2C%22t%22%3A%5B)

[%22string\(%5C%22%23099c11197-8d42-4efc-be00-912f107acf99%5C%22\)%22%5D%2C%22o%22%3A%22and%22%2C%22k%22%3Afalse%2C%22m%22%3Anull%7D%5D%7D](#)

Not interested in politics? OECD, 2016. Dostupné z: <https://twitter.com/oecd/status/785202768344674304>

Občanská angažovanost 2015. Mapa české společnosti z hlediska občanské angažovanosti. Centrum občanského vzdělávání a Konrad Adenauer Stiftung, 2015. Dostupné z: [http://www.obcanskevzdelavani.cz/download/661/COV_Obcanska-angazovanost-2015_zaverecna-zprava\[dot\]pdf](http://www.obcanskevzdelavani.cz/download/661/COV_Obcanska-angazovanost-2015_zaverecna-zprava[dot]pdf)

PETŘÍK, J. *Kontroverzní témata ve výuce.* Metodický portál: Články, 2014. Dostupné z: <https://clanky.rvp.cz/clanek/c/Z/19289/KONTROVERZNI-TEMATA-VE-VYUCE.html>

Philosophy. Syllabuses. Schola Europaea. Dostupné z: [https://www.eursc.eu/en/European-Schools/studies/syllabuses#Default=%7B%22k%22%3A%22%22%2C%22r%22%3A%5B%7B%22n%22%3A%22owstaxIdGroupofSubjects%22%2C%22t%22%3A%5B%22string\(%5C%22%23059ced499-fe40-4396-991b-6dfa80950ee4%5C%22\)%22%5D%2C%22o%22%3A%22and%22%2C%22k%22%3Afalse%2C%22m%22%3Anull%7D%2C%7B%22n%22%3A%22owstaxIdSubjects%22%2C%22t%22%3A%5B%22string\(%5C%22%2302fcdf234-28c3-45e5-ad3d-34fefa378457%5C%22\)%22%5D%2C%22o%22%3A%22and%22%2C%22k%22%3Afalse%2C%22m%22%3Anull%7D%5D%7D](https://www.eursc.eu/en/European-Schools/studies/syllabuses#Default=%7B%22k%22%3A%22%22%2C%22r%22%3A%5B%7B%22n%22%3A%22owstaxIdGroupofSubjects%22%2C%22t%22%3A%5B%22string(%5C%22%23059ced499-fe40-4396-991b-6dfa80950ee4%5C%22)%22%5D%2C%22o%22%3A%22and%22%2C%22k%22%3Afalse%2C%22m%22%3Anull%7D%2C%7B%22n%22%3A%22owstaxIdSubjects%22%2C%22t%22%3A%5B%22string(%5C%22%2302fcdf234-28c3-45e5-ad3d-34fefa378457%5C%22)%22%5D%2C%22o%22%3A%22and%22%2C%22k%22%3Afalse%2C%22m%22%3Anull%7D%5D%7D)

Political Participation of Youth in V4 Countries, 2018. Dostupné z: http://visegrad.mladez.sk/wp-content/uploads/2017/03/V4_report.pdf

Politika do školy patří. Metodický materiál pro učitele. Masarykova univerzita, 2012. Dostupné z: http://www.obcanskevzdelavani.cz/uploads/731d132bc00d709724f22e5beb11623b48e6e73_uploaded_cov2012-politika_do_skoly_patri.pdf

Priority spotřebitelské politiky 2015–2020. MPO. Dostupné z: https://www.dataplan.info/img_upload/7bdb1584e3b8a53d337518d988763f8d/ma_korn9r_wfg6dk.pdf

Prohlášení o podpoře občanství a společných hodnot svobody, snášenlivosti a nediskriminace prostřednictvím vzdělávání (tzv. Pařížská deklarace). In *Vyhodnocení a implementace výsledků lotyšského předsednictví v Radě EU v 1. pololetí roku 2015.* Dostupné z: <http://www.msmt.cz/file/35419>, str. 8 a 9.

PROCHÁZKA, D. *Zpráva o dotazníkovém šetření na středních školách po studentských volbách 2010.* Člověk v tísni, Jeden svět na školách, Millward Brown, 2010. Dostupné z: https://www.jsns.cz/data/jsns/pruzkumy_setreni/studentске_volby_vyzkumna_zprava_final.pdf

PROKŠOVÁ, H. *Jazykové zákampí: Hejtovat*. Literární noviny, 2014. Dostupné z: <http://www.literarky.cz/offline/jazykove-zakampi/18705-jazykove-zakampi-hejtovat>

PROTIVÍNSKÝ, T., DOKULILOVÁ, M. *Občanské vzdělávání v kontextu českého školství. Analytická sonda*. Masarykova univerzita, 2012. Dostupné z: http://www.obcanskevzdelavani.cz/uploads/2e5e82e47e9dec60214a003f36e8862f17b9969e_uploaded_cov2012-analyza_pvo.pdf

Průzkumy a šetření. Jeden svět na školách. Dostupné z: <https://www.jsns.cz/o-jsns/aktuality?category=16208>

Revoluce na střední. Česká středoškolská unie. Dostupné z: <http://stredoskolskaunie.cz/revoluce-na-stredni/>

Rovnost a menšiny očima středoškoláků. Zpráva o dotazníkovém šetření na středních školách z roku 2015 včetně porovnání s rokem 2017. Člověk v tísní? Jeden svět na školách, Median, 2015. Dostupné z: https://www.jsns.cz/data/jsns/pruzkumy_setreni/vyzkum_rovne_prilezitosti_2015.pdf

RUTOVÁ, N. *Archiv metod*. Respekt nebolí. Člověk v tísní, Varianty. Dostupné z: <http://www.respektneboli.eu/pedagogove/archiv-metod>

RUTOVÁ, N. *Volné psaní*. Respekt nebolí. Člověk v tísní, Varianty. Dostupné z: <http://www.respektneboli.eu/pedagogove/archiv-metod/volne-psani>

SÁRKÖZI, R. *Moderní vyučovací metody – 1. díl. Brainstorming a jeho variace (aktualizováno). Čtenářská gramotnost a projektové vyučování*. Abeceda, o.s., 2011. Dostupné z: <http://www.ctenarska-gramotnost.cz/projektove-vyucovani/pv-metody/metody-1>

SKÁLOVÁ, H. (ed.) *Genderovou optikou: zaměřeno na český vzdělávací systém. Sborník textů kolektivu autorek k problematice genderových aspektů školství v ČR*. Gender Studies, 2008. Dostupné z: <http://genderstudies.cz/download/vzdelavani.pdf>

SMETÁČKOVÁ, I., VLKOVÁ, K. *Příručka pro vyučující předmětů občanská výchova, občanská nauka a základy společenských věd na základních a středních školách*. Otevřená společnost, 2005. Dostupné z: <http://www.otevrenaspolecnost.cz/knihovna/otevrenka/prosazovani-genderove-rovnosti/gender-ve-skole-obcanska-nauka.pdf>

SOCHOROVÁ, L. *Didaktická hra a její význam ve vyučování*. Metodický portál: Články, 2011. Dostupné z: <https://clanky.rvp.cz/clanek/c/z/13271/DIDAKTICKA-HRA-A-JEJI-VYZNAM-VE-VYUCOVANI.html>

Society at a Glance. OECD, 2016. Dostupné z: <http://www.oecd.org/social/society-at-a-glance-19991290.htm>

Souhrn námětů pro úpravy vzdělávacího obsahu v RVP ZV z dostupných zdrojů. Podkladový materiál v rámci řešení úkolu inovací RVP PV a RVP ZV. NÚV, 2015.

SOUKUP, P. (ed.) *Národní zpráva z Mezinárodní studie občanské výchovy*. ÚIV, 2010. Dostupné z: <http://digifolio.rvp.cz/artefact/file/download.php?file=28947&view=3711>

Soustavná podpora občanského vzdělávání na školách (Stabilizace role žákovských parlamentů v občanském vzdělávání formou pokusného ověřování). MŠMT, 2016. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/soustavna-podpora-obcanskeho-vzdelavani-na-skolach>

Standardy pro základní vzdělávání. Výchova k občanství. NÚV, 2015. Dostupné z: <http://digifolio.rvp.cz/artefact/file/download.php?file=67496&view=9832>

STANĚK, A. Didaktika společenských věd. In STUHLÍKOVÁ, I., JANÍK, T. a kol. *Oborové didaktiky: vývoj – stav – perspektivy*. Masarykova univerzita, 2015, str. 327–359. Dostupné z: <https://munispace.muni.cz/index.php/munispace/catalog/book/549>

STANĚK, A. *Kvalitativní výzkum profesní identity učitele výchovy k občanství*. Praha: Epocha, 2010.

STANĚK, A. *Výchova k občanství v současné škole: profesní identita učitele výchovy k občanství*. Praha: Epocha, 2009.

Stanovisko SKAV k současnému způsobu naplňování tématu výchovy k obraně státu na českých školách. SKAV, 2017. Dostupné z: http://www.zsmltu.cz/skav/wp-content/uploads/2017/03/SKAV_stanovisko_obrana-st%C3%A1tu_def.pdf

STARÝ, K. *Problematika hodnocení ve škole*. Metodický portál: Články, 2006. Dostupné z: <https://clanky.rvp.cz/clanek/c/G/993/PROBLEMATIKA-HODNOCENI-VE-SKOLE.html>

STARÝ, K. *Sumativní a formativní hodnocení*. Metodický portál: Články, 2006. Dostupné z: <https://clanky.rvp.cz/clanek/c/G/992/SUMATIVNI-A-FORMATIVNI-HODNOCENI.html>

STRAKOVÁ, J., SIMONOVÁ, J. Vliv navštěvované střední školy na postoje středoškoláků v ČR. *Orbis scholae*, 2013, č. 3, str. 27–47. Dostupné z: http://www.orbisscholae.cz/archiv/2013/2013_3_02.pdf

Strategický rámec Česká republika 2030. Dostupné z: <https://www.cr2030.cz/>

Strategický rámec evropské spolupráce v oblasti vzdělávání a odborné přípravy. In *Úřední věstník Evropské unie* z 28. 5. 2009. Dostupné z: [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/PDF/?uri=CELEX:52009XG0528\(01\)&from=CS](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/PDF/?uri=CELEX:52009XG0528(01)&from=CS)

Strategie digitálního vzdělávání do roku 2020. MŠMT, 2014. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/uploads/DigiStrategie.pdf>

Strategie vzdělávací politiky České republiky do roku 2020. MŠMT, 2014. Dostupné z: http://www.vzdelavani2020.cz/images_obsah/dokumenty/strategie-2020_web.pdf

Studentské volby. Jeden svět na školách, Člověk v tísni. Dostupné z:
<https://www.jsns.cz/projekty/studentske-volby>

Studentský výzkum „Hatespeech: Mladí a projevy z nenávisťi“. Multikulturní centrum Praha a Robert a Marcia Popper, 2016. Dostupné z:
http://migraceonline.cz/doc/Vyzkumna_zprava_studentskeho_vyzkumu_Hatespeech_Mladi_a_projevy_z_nenavisti.pdf a <http://mkc.cz/cz/e-knihovna/kamarad-muslim-pro-studenty-zadny-problem>

Syllabus European hours in the primary cycle. Syllabuses. Schola Europaea, 2017. Dostupné z:
<https://www.eursec.eu/Syllabuses/2016-08-D-17-en-3.pdf>

Syllabus for Human Sciences – Secondary cycle. Syllabuses. Schola Europaea, 2017. Dostupné z:
<https://www.eursec.eu/Syllabuses/2017-04-D-1-en-2.pdf>

ŠEBEŠOVÁ, P. *Jak učit filosofii na gymnáziích? Příspěvek k didaktice filosofie.* Univerzita Karlova, 2016. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/131557/?lang=cs>

ŠEREK, J., PETROVIČOVÁ, Z., PORUBANOVÁ, M. *Mladí a nevšední. Studie občanského života mladých lidí z etnických menšin a majority v České republice.* Brno: Masarykova univerzita, 2012.

Školní komunitní projekty jsou tady! Active Citizens. British Council a Člověk v tísni, Varianty. Dostupné z: <http://www.activecitizens.cz/2013/02/skolni-komunitni-projekty-jsou-tady-jejich-realizace-se-prave-rozjizdi/>

ŠTROJSOVÁ (Dobiášová), I. *Demokracie.* Metodický portál: Články, 2018. Dostupné z:
<https://clanky.rvp.cz/clanek/c/z/21670/DEMOKRACIE.html>

ŠTĚRBA, R. a kol. *Kompetence pro odpovědné občanství. Příspěvek do diskuze o revizi rámcových vzdělávacích programů.* Katedra občanské výchovy Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně a Konrad-Adenauer-Stiftung, 2018. Dostupné z:
<https://katedry.ped.muni.cz/obcanska-vychova/wp-content/uploads/sites/16/2018/06/kompetence-pro-odpovedne-obcanstvi.pdf>

Tematická zpráva Občanské vzdělávání v základních a středních školách. ČŠI, 2016. Dostupné z:
http://www.csicr.cz/Csicr/media/Prilohy/PDF_el._publikace/Tematick%C3%A9%20zpr%C3%A1vy/2016_TZ_obcanske_vzdelavani.pdf

Tematická zpráva: Participace žáků a studentů na fungování a rozvoj školy. ČŠI, 2017. Dostupné z: <http://www.csicr.cz/cz/Aktuality/Tematicka-zprava-Participace-zaku-a-studentu-na-fu>

The AFS Global Citizenship Agenda. AFS. Dostupné z: <http://afs.org/education/gced-agenda/>

TŮMOVÁ, J. *Hraní rolí (Role-play)*. Metodický portál: Články, 2014. Dostupné z: <https://clanky.rvp.cz/clanek/c/z/18333/HRANI-ROLI-ROLE-PLAY.html>

Usnesení Rady ze dne 27. listopadu 2009, o obnoveném rámci evropské spolupráce v oblasti mládeže (2010–2018). In *Úřední věstník Evropské unie* z 19. 12. 2009. Dostupné z: [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/cs/TXT/PDF/?uri=CELEX:32009G1219\(01\)&from=EN](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/cs/TXT/PDF/?uri=CELEX:32009G1219(01)&from=EN)

Usnesení výboru pro evropské záležitosti z 9. schůzce ze dne 28. března 2018 k návrhu doporučení Rady o klíčových kompetencích pro celoživotní učení. PS PČR, 2018. Dostupné z: <http://www.psp.cz/sqw/text/text2.sqw?idd=144825>

Usnesení výboru pro evropské záležitosti z 9. schůzce ze dne 28. března 2018 k návrhu doporučení Rady o podpoře společných hodnot, inkluzivního vzdělávání a evropského rozměru ve výuce. PS PČR, 2018. Dostupné z: <http://www.psp.cz/sqw/text/text2.sqw?idd=144817>

VALENTA, J. *Simulace, simulační hra*. Metodický portál: Wiki, 2011. Dostupné z: https://wiki.rvp.cz/Knihovna/1.Pedagogicky_lexikon/S/SIMULACE%2C_SIMULA%C4%8CN%C3%8D_HRA

Veřejná diskuse ke Standardu pro vzdělávací obor Výchova k občanství. *Metodický portál*, 2011. Dostupné z: <http://diskuze.rvp.cz/viewtopic.php?f=615&t=18753>

Vládní koncepce boje s korupcí na léta 2015 až 2017. Úřad vlády ČR, 2014. Dostupné z: https://www.dataplan.info/img_upload/7bdb1584e3b8a53d337518d988763f8d/vladni-koncepce-boje-s-korupci-na-leta-2015-az-2017.pdf

Vládní strategie pro rovnost žen a mužů v České republice na léta 2014–2020. Úřad vlády ČR, 2014. Dostupné z: https://www.dataplan.info/img_upload/7bdb1584e3b8a53d337518d988763f8d/strategie_pro_rovnost_zen_a_muzy_2014-2020.pdf

Výchova k občanství v Evropě. Eurydice, 2012. Dostupné z: http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/thematic_reports/139CS_HI.pdf

Výchova k občanství ve školách v Evropě. Eurydice, 2005. Dostupné z: <http://digifolio.rvp.cz/artefact/file/download.php?file=28935&view=3711>

Výchova k občanství. Doplnující koncepce k současnému kurikulu. Masarykova univerzita, 2012. Dostupné z: http://www.obcanskevzdelavani.cz/uploads/c52399e14b0a5c9fb5c336ab809830d484d2c7c_uploaded_cov2012-koncepce.pdf

Výstupy z workshopů učitelů ZŠ a SŠ, vysokoškolských pedagogů, zástupců státní správy a neziskového sektoru. Konference Vzděláváním k demokracii. 11. října 2013. Dostupné z: [http://www.obcanskevzdelavani.cz/download/581/Zapis_z_konference_VDO_FINAL\[dot\]pdf](http://www.obcanskevzdelavani.cz/download/581/Zapis_z_konference_VDO_FINAL[dot]pdf)

Výzkum: *Češi hlavně pomáhají druhým. Politika je příliš nezajímá.* Centrum občanského vzdělávání, 2015. Dostupné z:

[http://www.obcanskevzdelavani.cz/download/663/COV_TZ_Obcanska-angazovanost-2015\[dot\]pdf](http://www.obcanskevzdelavani.cz/download/663/COV_TZ_Obcanska-angazovanost-2015[dot]pdf)

Výzkum: *Mladí neměří Romům stejným metrem.* HateFree Culture, 2015. Dostupné z:

<http://www.hatefree.cz/vyzkum-mladi-nemeri-romum-steinym-metrem>

Vzdělávání. In *Strategický rámec Česká republika 2030.* Úřad vlády ČR, 2017. Dostupné z:

<https://www.cr2030.cz/strategie/kapitoly-strategie/lide-a-spolecnost/1-4-vzdelavani/>

WILIAM, D., LEAHY, S. *Zavádění formativního hodnocení: praktické techniky pro základní a střední školy.* Druhé revidované vydání. EDUKAČNÍ LABORATOŘ, z.s., ve spolupráci s nakladatelstvím Martina Romana a projektem Čtení pomáhá.

ZAGAŠEV, I. *Jak se dobře ptát.* Kritické listy 5, KritickeMysleni.cz. Dostupné z:

http://www.kriticke Mysleni.cz/klisty.php?co=klisty5_jakseptat

Žákovská samospráva. Škola pro demokracii. CEDU. Dostupné z:

<http://www.skolaprodemokracii.cz/oblasti-hodnoceni/zakovska-samosprava.html>

Žákovské parlamenty v České republice. Výzkumná zpráva. Centrum pro demokratické učení, 2015. Dostupné z: [http://clanky.rvp.cz/wp-](http://clanky.rvp.cz/wp-content/upload/prilohy/20211/vyzkumna_zprava.pdf)

[content/upload/prilohy/20211/vyzkumna_zprava.pdf](http://clanky.rvp.cz/wp-content/upload/prilohy/20211/vyzkumna_zprava.pdf)

NÁRODNÍ ÚSTAV
PRO VZDĚLÁVÁNÍ
Weilova1271/6
102 00 Praha 10
www.nuv.cz